

VIGILIA

2012 / 8

PETER HÜNERMANN: A II. Vatikáni zsinatról
KERESZTY RÓKUS: Izrael küldetése katolikus nézőpontból
TUSOR PÉTER: XI. Ince pápa és Magyarország
NAC SINÁK GERGELY ANDRÁS: Öröm és bűn a korai szerzetességben
Részletek Gérard Philips zsinati feljegyzéseiből

RÓNAY LÁSZLÓ: A Nyugat estéje?
Czigány György, Simek Valéria és Vasadi Péter versei
BODÓ MÁRTA: A „között”-lét tere avagy valahol otthon lenni

A hetvenöt éves Rónay László köszöntése

77. évfolyam	VIGILIA	Augusztus
LUKÁCS LÁSZLÓ:	A leghűségesebb munkatárs	561
PETER HÜNERMANN:	„...in mundo huius temporis”. A II. Vatikáni zsinat jelentősége korunk kultúrájának átalakulási folyamatában <i>(tanulmány, I. rész) (Görföl Tibor fordítása)</i>	562
KERESZTY RÓKUS:	Izrael küldetése katolikus nézőpontból <i>(tanulmány)</i>	570
TUSOR PÉTER:	XI. Ince pápa és Magyarország <i>(tanulmány)</i>	580
NACSINÁK GERGELY ANDRÁS:	Az öröm mint bűn a korai szerzetességben? <i>(tanulmány)</i>	587
SZÉP/ÍRÁS		
VASADI PÉTER:	(H)Epigramma-etika <i>(versek)</i>	593
RÓNAY LÁSZLÓ:	A Nyugat estéje? <i>(esszé)</i>	596
SIMEK VALÉRIA:	Az ég hajló ágán; Napvilágot rejtegetsz <i>(versek)</i>	605
PFLIEGLER GYÖRGY:	Hortobágyi hodály	607
CZIGÁNY GYÖRGY:	Xéniák <i>(versek)</i>	608
A VIGILIA BESZÉLGETÉSE		
KOZMA LÁSZLÓ:	Daczó Árpáddal	609
MAI MEDITÁCIÓK		
BODÓ MÁRTA:	A „között”-lét tere avagy <i>valahol</i> otthon lenni	618
ZSINATI NAPLÓK		
■	Részletek Gérard Philips zsinati feljegyzéseiből <i>(Bende József fordítása)</i>	625
NAPJAINK		
SZÉNÁSI ZOLTÁN:	„...lélek a lelket”. A hetvenöt éves Rónay László köszöntése	631
CS. VARGA ISTVÁN:	„Áldja meg az Isten...”	632
BENYIK GYÖRGY:	Farkasfalvy Dénes OCist apát Gnilka-díja	633
KRITIKA		
POMOGÁTS BÉLA:	Dsida Jenő összegyűjtött versei	634
SZEMLE		
	(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	636

A leghűségesebb munkatárs

LUKÁCS LÁSZLÓ

A könyvek többsége egyetlen szerző alkotása. A folyóiratok azonban egy alkotó közösség együtt gondolkodásából születnek. (Kevés az olyan egyszemélyes folyóirat, amilyen Németh László lapja, a Tanú volt.) A folyóiratok mögött, láthatatlanul, mégis valóságosan, két közösség is jelen van: a szerkesztők, illetve szerkesztőbizottsági tagok szűkebb együttese, és a lapban publikáló szerzők tágabb köre. Aki egy-egy folyóirat szellemi irányultságát keresi, annak nem elég az egyes számokat végiglapoznia. Tágasabb világ tárul eléje, ha a szerkesztők és a szerzők névsorát böngészi. Babits Mihály szava itt különösen érvényes: „Nem az énekes szüli a dalt: a dal szüli énekesét.”

A Vigilia immár háromnegyed évszázados fennállása alatt hatalmas sorsfordulók játszódtak le az ország, Európa és a világ életében. Elmondható, hogy a lap a változó körülmények között is lényegében hű maradt az alapítók szándékához. Köszönhető ez elsősorban azoknak, akik a világháború utáni újrakezdetkor „A Vigilia munkaközössége” címen még kiadóként is jegyezték az újságot, s azután mindazoknak, akik az egyre inkább elfojtásra ítélt magyar szellemi életben vállalták a sorsközösséget a lappal. E munkaközösség és a lapban publikáló szerzők tágabb közössége közül sokakat a magyar szellemi élet kiválóságaiként tarthatunk számon. Ők a legnehezebb időkben is biztosítani tudták azt a tágas, katolikus, tehát egyetemes horizontot, hitnek és kultúrának azt a szintézisét, amelyet napjainkban — immár nemegyszer a szabadságra hivatkozva — mintha egyre inkább letörölnének Európa térképéről. A számos ismert és elismert név közül mégis kiemelkedik Sík Sándor és Rónay György neve. Az ő munkásságuk nemcsak a Vigilia legtermékenyebb időszakát fémjelezte — rendkívül mostoha körülmények között is —, de kötelező és követendő mércét állított az utódok elé is: őrizze a lap azt a magas minőségi színvonalat, amelyet nekik sikerült elérniük.

Szervesen összeforrott a Vigiliával Rónay László neve is, aki ebben a hónapban tölti be 75. évét. Édesapja mellett már egészen korán bekerült a lap vérkeringésébe: több mint fél évszázada folyamatosan jelen van a Vigiliában szerzőként, munkatársként, majd a nyolcvanas évek elejétől szerkesztőként. Nincs még egy olyan szerző, aki ennyi időn keresztül ilyen rendszerességgel publikált volna a lapban. A hatvanas években minden számban zenei jegyzeteivel jelentkezett, az utóbbi években pedig az irodalmi életet kíséri figyelemmel „Hónapról hónapra” címen minden számban megjelenő, mindig aktuális és érdekes írásában. Sok-sok olvasónk nevében is kívánjuk, hogy írásai még sokáig kísérik a Vigiliát — hónapról hónapra.

„...in mundo huius temporis”

PETER HÜNERMANN

A II. Vatikáni zsinat jelentősége korunk kultúrájának átalakulási folyamatában – a zsinati dokumentumok mint alkotmányos szövegek (I. rész)

Veszélyes vállalkozás

1929-ben született Berlinben. Teológus, 1971-től 1982-ig a münsteri egyetem, majd 1997-ben történt nyugdíjazásáig a tübingeni egyetem tanszékvezető dogmatika professzora. Előadása a bécsi egyetem teológiai fakultásának a II. Vatikáni zsinatról rendezett konferenciáján hangzott el 2012. január 11-én. A konferencia teljes anyaga a Herder kiadó gondozásában megjelenik.

„Veszélyes vállalkozás” — ezzel a címmel néhány megjegyzést szeretnék bocsátani az előadásom elé. Legelőször is arról, miért ezt a címet választottam.

Nem csupán Európában, de hasonlóképpen Kanadában, az Egyesült Államokban és a dél-amerikai országokban is az egyház mélyreható válságának lehetünk tanúi. Mintha szétporladna az a lábazat, amelyen az elmúlt évszázadok folyamán az emberek hitélete és az egyház nyugodott. Ijesztő, hogy gyors ütemben csökken az istentiszteleteken résztvevők száma, ijesztő, hogy a népesség fiatalabb rétegei kiiktatódnak a hit továbbadásának folyamatából. Mára az is óriási probléma lett, hogy a katolikus népesség arányának helyenkénti növekedéséhez viszonyítva a hivatások száma fokozatosan apad. A zsinat új pünkösdi reményében kezdte meg a munkáját. De nem éppen az ellenkezője köszöntött-e be?

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a hívők közösségének legkülönbözőbb csoportjain belül éles viták folynak a zsinat megítélésével kapcsolatban. Szétválasztó árkok tagolják részekre az egyházat. Hogy mi minden nem olvasható a *kathpedián*, ebben a Linzből irányított katolikus enciklopédiában! Szabályosan elállt a lélegeztem attól, amit az oldalon találtam.

Viták és ellentétes nézetek

Miután elkötelezett keresztény nőkkel és férfiakkal szervezett találkozója során Benedek pápa beszédet mondott Freiburgban, az embernek az volt a benyomása, hogy nem létezik párbeszéd az egyházban. Az egyházat adminisztratív irányítás működteti. Ha ilyen körülmények között egy előadás keretében a zsinat jelentőségéről esik szó, a kísérlet csak veszélyesnek nevezhető, hiszen félreértések és felháborodott méltatlankodások közvetlen veszélyének teszi ki magát.

Ráadásul a II. Vatikáni zsinat konstitúcióinak, határozatainak és nyilatkozatainak gyűjteménye a legkevésbé sem tartható minden szempontból kiegyensúlyozottnak és áttekinthetőnek. Képpel élve: a zsinat ugyan feltörte a hatalmas szántót, Isten szántófeldjét, ám a terület még mindig hatalmas és súlyos rögökkel van teli. A terület csak boronálás és vetés után hozhat majd termést. Ezért annyira ve-

szélys, ha egy rövid előadás keretében megpróbálom vázolni, milyen jelentősége van a számos dokumentumot megszóvegező II. Vatikáni zsinatnak a mai kultúra áttekinthetetlenül sokrétű átalakulási folyamatában.

Kísérletem csak akkor lehet termékeny az Önök számára és magamra nézve, ha mindannyian elfogadjuk azt a szabályt, amelyet lelki gyakorlatos könyvének elején Loyolai Szent Ignác köt a lelkére annak, aki adja és aki végzi a lelki gyakorlatot: „minden jó kereszténynek készebbnek kell lennie arra, hogy felebarátja állítását megmentse, semhogy elítélje; ha nem tudja azt megmenteni, kérdezze meg őt magát, hogyan érti...”¹ Kizárólag így kerülhet el az elszigetelődés, csak így vehetjük elejét annak, hogy elveszítsük a közös nyelvet, s egyoldalúsággal és félreértésekkel vádoljuk egymást.

¹Bálint József fordítása.

Ezek után következtek egy olyan tétel, amely megvilágítja az előadás címét: *a zsinatok sorában sajátos hely illeti meg a II. Vatikáni zsinatot, mert a modernitás körülményeivel szembesülve az egyház egész hagyománytörténetére irányuló teológiai reflexiót hajt végre, mégpedig két csoportra tagolható sarokpontok mentén. Ily módon újszerűen világítja meg az egyház katolicitását.* A következők során kifejtett érvelés ennek a tételnek az elemeihez kapcsolódik. Következnek először az első megállapítás.

A zsinatok sorában sajátos hely illeti meg a II. Vatikáni zsinatot

²Christoph Theobald:
*La réception du concil
Vatican II.* 1. kötet:
Acceder à la source.
Cerf, Paris, 2009.

A zsinat recepciójával foglalkozó nagyszabású fundamentális teológiai értekezésének² első részében Christoph Theobald a zsinatok mibenlétét világítja meg. Nézete szerint a II. Vatikáni zsinat körül azért zajlanak viták, mert homályban maradt a zsinat identitása és sajátos jellege. Ezért a könyv első száz oldalán Theobald azoknak a keleti és nyugati részvétellel megtartott — Nikaiától a 9. századig nyomon követhető — zsinatoknak a sajátos jellegét domborítja ki, amelyeknek minden esetben valamely eretnekség legyőzése volt a céljuk, megpróbálták helyreállítani a *consensus antiquitatis*, vagyis a konszenzus vertikális és aktuális biztosítására törekedtek. Ebben az időszakban a zsinatok más típusával találkozunk, mint a középkori egyetemes zsinatok esetében, amelyek főként az egyház reformjára törekedtek (*in capite et in membris*), más-más módon a cluny-i reform idején, a Konstanzi zsinaton, Bazelban és a Ferrara-Firenzei zsinaton. A Trienti és az I. Vatikáni zsinatnak szintén megvan a maga egyedi jellege. És mi a helyzet a II. Vatikáni zsinattal?

A modernitás körülményeivel szembesülve

A *Gaudium et spes* előszavában és *expositio introductivájában* (GS 1–3 és 4–10) a zsinati atyák pontosan rámutatnak a zsinat összehívásának tárgyi okára: „Az emberi nem ma történelmének új korszakát éli,

melyben a mély és gyors változások lassanként az egész földkerekségre kiterjednek” (GS 4,2). A dokumentum 5. pontja a következőképpen szól az új helyzetről: „A lelkek mai nyugtalansága és az életfeltételek megváltozása összefügg a dolgoknak azzal a széles körű átalakulásával (*ampliori rerum transmutatione connectuntur*), mely egyre nagyobb jelentőséget juttat a művelődésben a matematikai, a természet- és magáról az emberről szóló tudományoknak is, a cselekvés rendjében pedig az említett tudományokból eredő technikának. Az ilyen tudományos beállítottság a kultúrát és a gondolkodásmódot másként alakítja, mint korábban. A technika úton van afelé, hogy átalakítsa a föld arculatát (...). Az emberi értelem a maga uralmát bizonyos módon még az időre is kiterjeszti: a múlta a történelemtudomány, a jövőre a jövőkutatás és a tervezés által. A biológiai, pszichológiai és társadalomtudományok fejlődése az embert nem csupán jobb önismeretre segíti, hanem abban is, hogy technikai módszerekkel közvetlenebbül befolyásolja a társadalmak életét.” A tudomány, a fejlődés és a technika említett hatásai, az emberi hatalom roppant fejlődési üteme, a kapcsolódó termelési és gazdasági formák nemcsak a hagyományos életvitelt alakítják át, de a hitre és a vallási életre is hatással vannak. Egyrészt, állapítja meg a *Gaudium et spes*, „az élesedő ítélőképesség megtisztítja a vallásos életet a világ mágikus fölfogásától”, másrészt viszont „mind nagyobb tömegek hagyják el a vallás gyakorlását” (GS 7).

Átfogó rendszerek és globális struktúrák

³Azért említem ezt a négy gondolkodót, mert transzcendentális gondolkodásmódjukkal jelentős mértékben hozzájárultak a rendszerek megértéséhez.

⁴Ezt a négy gondolkodót azért említem, mert elmélyítették és új dimenziókba helyezték át a transzcendentális gondolkodást.

Bámulatos, mennyire pontosan mutatták be a helyzetet a zsinati atyák. A szövegben arról a számtalan rendszerről van szó, amelyen belül az emberek globális horizonton kezdenek élni: azokról a gazdasági, oktatási, jogi, munka-, társadalmi és állami rendszerekről, amelyek keretbe foglalják és gyökeresen megváltoztatják az emberi életet. A szóban forgó rendszerek azért változtatják meg az életet, mert számtalan részből és összetevőből felépülő, rendkívül bonyolult szervezeti struktúrákat alkotnak, amelyek leírhatók tudományos fogalmakkal. A zsinati atyáknak egyvalamire azonban nem volt módjuk: az emberi élet radikálisan megváltozott kontextusának filozófiai és fogalmi elemzésére. Csak egészen kezdetlegesen ismerték Kantot, Fichtét, Schellinget és Hegelt,³ Maréchal és Blondelt, Husserlt és Heideggert.⁴ Túlnyomórészt az újszolasztika hatása alatt álltak, olyan teológia talaján, amely egészen magától értetődően használja fel tudományos eszköztárként az arisztotelészi fogalmakat (a lényeket, illetve a természetet, a szubsztanciát, a mozgást, az okot és a célt), s a létezők alapvető formájának (az *analogatum princeps*nek) a természeti tárgyakat tekinti. A klasszikus görög filozófiától fogva az az elgondolás társult ehhez a fogalmisághoz, hogy a természetek meghatározott rangsorba rendeződnek. A teológusok a fokozás formális elve (*via eminentiae*) alapján gondolkodtak Istenről; Szent Anzelm klasszikus megfogalmazása szerint Isten az, aminél nagyobb nem gondolható („id quo maius cogitari nequit”). Sőt még Descartes is *substantia infinita*nak nevezte Istent, Spinoza

⁵A *Lét és idő* híres (a fenomenológiai módszerről és a fenomenológia előzetes fogalmáról szóló) 7. §-ának végén Heidegger kifejezetten leszögezi: „A lét a teljességgel transzcendens. (...) A létnek mint a transzcendensnek minden feltárása transzcendentális megismerés. A fenomenológiai igazság (a lét feltárultsága) veritas transcendentalis” (*Lét és idő*. Ford. Vajda Mihály et al. Osiris, Budapest, 2004, 55. sk.).

⁶Marie-Dominique Chenu: *Le Saulchoir. Une école de théologie*. Étoiles, Paris, 1937; uő: *La théologie comme science au XIIIe siècle*. Vrin, Paris, 1975.

⁷*Philosophisches Jahrbuch* 1970, 225–237.

⁸A tanulmány arról tanúskodik, hogy Krings behatóan számot vetett a modern nyelvi pragmatikával, a transzcendentális, politikai reflexióval, a transzcendentális etikával és a történelmi reflexióval. Vö. *Prinzip Freiheit – eine Auseinandersetzung um Chancen und Grenzen transzendentalphilosophischen Denkens* (FS Hermann Krings). In *Verbindung mit Otfried Höffe, Annemarie Pieper, Christoph Wild* hg. von

szintén szubsztanciaként fogta fel (*Deus sive substantia*), Leibniznél pedig végtelen monásként jelent meg.

A keresztény hit és a teológia még alig kezdte meg a transzcendentális és a fenomenológiai gondolkodás⁵ elsajátítását, alig dolgozta fel a rendszerekkel kapcsolatos modern gondolkodást, s alig gyakorol hatást az a felismerés, hogy a szabadságnak megalapozó funkciója van mindenféle szabályozás szempontjából. *Geist in Welt* (Szellem a világban) című doktori értekezésében Aquinói Szent Tamásból kiindulva Karl Rahner kísértetet tett ebben az irányban. A „katolikus Heidegger-iskola” (mások mellett Max Müller, Johannes Lotz, Bernhard Welte, Gustav Siewerth és Ferdinand Ulrich) megpróbálta összekapcsolni a létben való részesezés tamási eszméjét és az *illuminatio* ágostoni tanát továbbfűző tamási elméletet (az *impressio veritatis primae* koncepcióját) a jelenvaló lét heideggeri analízisével és a transzcendentális gondolkodással. Ugyanez a törekvés jelentkezik Joseph Maréchalnál és a Tamás újszerű értelmezésére törekvő Rousselot-nál, akárcsak Blondelnél, aki a cselekvésről kidolgozott filozófiája alapján „immanens apológiát” igyekezett alkotni. Isten megismeréséről írt 1945-ös tanulmányában (*De la connaissance de Dieu*), főként azonban a nagyszabású *Surnaturel*ben (1946) Henri de Lubac a szabad lényként felfogott emberből kiindulva ténylegesen transzcendentális teológiai gondolkodás segítségével közelít meg jelentős teológiai kérdéseket. A hagyományos kegyelemtan az ember természetéből (*natura hominis*) indult ki, s ennek alapján vizsgálta a „természetfeletti kiegészítésként” felfogott kegyelmet; de Lubac viszont a szeretetre irányuló transzcendentális reflexióhoz kapcsolja a kegyelemtant, arra utalva, hogy a szeretet csak az isteni és az emberi szabadság olyan eseményeként érthető, amely lényegében folyamatot jelent. Hasonló figyelhető meg a teológia történelmiségét felfedező Chenunél.⁶

Csak a zsinat után jelent meg Hermann Krings *Freiheit, ein Versuch, Gott zu denken* (A szabadság; kísérlet Isten elgondolására) című tanulmánya,⁷ amelyben — ha nem tévedek — először jelentkezik az az újfajta gondolkodásmód, amely úgy próbálja elgondolni Istent, hogy a szabad lényként felfogott emberből indul ki, s egyidejűleg arra is kitér, hogyan lehet új módon beszélni Istenről. Krings vázlatnak szánt írása határozott vonásokkal rajzolja meg ezt az újszerű gondolkodásmódot, s így élesen elhatárolja az Istenre irányuló gondolkodás hagyományos formájától és a valóság vele együttjáró megtapasztalásától. A szöveg szellemi tartalma megegyezést mutat Emanuel Lévinas célkitűzésével, mindamellettt lényegesen könnyebben járható utat bocsát a teológusok rendelkezésére.⁸ Szinte ezzel egy időben, 1971-ben adta ki *Autonome Moral* (Autonóm erkölcs) című teológiai értekezését Alfons Auer, aki szintén a szabad létezőnek tekintett emberből indul ki, s azt hangsúlyozza, hogy az ember pontosan a szabadságánál fogva tárgya Isten megszólításának, irányul Istenre és részese Istentől eredő dinamikának. 1973-ban

Hans-Michael Baumgartner. Alber, Freiburg – München, 1979.

jelentette meg *Norm und Sittlichkeit* (Norma és erkölcsiség) című könyvét Wilhelm Korff, 1976-ban a *Fundamentalmoralt* (Fundamentális erkölcsstan) Franz Böckle.

Összegzésképpen elmondható tehát, hogy a II. Vatikáni zsinat az emberiség új korszakával igyekszik számot vetni, amely oly mélyreható változásokat hoz magával, hogy az emberek hatalmas számban fordulnak el a hittől, a hagyományos vallástól. A pápa és a zsinati atyák ugyan egészen pontosan látják a kialakult helyzetet, nincsen azonban megfelelő fogalmi készletük ahhoz, hogy filozófiai és teológiai szempontból meg tudják világítani az összetett körülményeket, s így pontosan és világosan el tudják határolni a saját korukat a megelőző időszakoktól. Mit tesz a zsinat? A kérdésre tételünk harmadik eleme ad választ.

A II. Vatikáni zsinat az egyház egész hagyománytörténetére irányuló teológiai reflexiót hajt végre

A jelzett tény először is abban figyelhető meg, hogy a zsinat gyakran utal az ószövetségi, főként azonban az újszövetségi könyvekre. Csak az Újszövetséget 1280 alkalommal idézi, többször, mint a korábbi zsinatok együttvéve.⁹ A középkori és az újkori zsinatok szövegeiben csak egészen csekély mértékben fordulnak elő idézetek a Szentírásból, és akkor sem többek *dicta probantiánál*, vagyis az a feladatuk, hogy mintegy a történelemtől függetlenül támasszanak alá valamilyen hitigazságot; ezzel szemben a zsinat eleve üdvtörténeti, bibliai összefüggésbe helyezi az állításait, s ily módon lehetősége nyílik arra, hogy mind az ószövetségi, mind a sokrétű újszövetségi szövegeket tényleges sajátosságuk szerint idézze. A vitára bocsátott szövegvázatokhoz megjegyzéseket fűző kommentátorok modern egezetikai művekre hivatkozva gyakran rámutatnak arra, hogy az adott szövegekben nem lehet szó, vagy csak egészen meghatározott szempontból lehet szó az értelemezéstörténet során bizonyos bibliai szövegekhez társított jelentésekről. A zsinati szövegekben szintén jelentős szerepet kap a patrisztikus teológia.¹⁰ Az egyházatyák írásai gyakran olyan kontextusban bukkannak fel, ahol a középkor és az ellenreformáció teológiájának egyoldalúságát kívánják felszámolni a zsinati atyák, például a püspöki hivatal értelmezésével kapcsolatban. Másrészt számos középkori szöveggel találkozunk a kegyelemtannal, a szentségtannal és a szerzetesi teológiával összefüggésben, s az ilyen esetekben feltűnő, hogy a dokumentumok ugyan idéznek alapvető tételeket, ám más érvelési kontextusba helyezik őket, aminek az a következménye, hogy a középkori gondolkodásforma végül is nem érvényesül a szövegekben. A zsinat végül a tanítóhivatal újkori megnyilatkozásaira is viszonylag gyakran hivatkozik, főként enciklikákra, olyan szakaszokhoz kapcsolódva, amelyek tartalma előremutató jellegű.

Hiába hívjuk fel azonban a figyelmet arra, hogy a zsinati atyák behatóan foglalkoztak az idézett szövegekkel, így csupán formai

⁹Vö. Peter Hünermann: Der Text. *Werden – Gestalt – Bedeutung. Eine hermeneutische Reflexion.* In *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil.* 5. kötet, 68.

¹⁰A zsinatok hosszúra nyúló története során hivatkozott patrisztikus szövegek kereken hatvan százaléka a II. Vatikáni zsinat dokumentumaiban található, vö. Peter Hünermann: i. m. 70.

szempontot tudunk megadni a szövegek értelmével és szándékával kapcsolatban. A kérdés mégiscsak az, hogy *miként* ítélik meg a szóban forgó „anyagot”, *hogyan* fűzik össze, *hogyan* fogják egységbe az idézett írásokat. Csak ennek feltérképezésével állapítható meg, hogy mit mondanak és mit fejeznek ki.

¹¹Vö. Peter Hünermann:
i. m. 5–102.

Ennek megvilágításához a Herder kiadó zsinati kommentárjának ötödik kötetében¹¹ a nyelvpragmatikai vizsgáldás módszerét választottam. A módszer segítségével lehetőség nyílik arra, hogy egész sor empirikus adatból kiindulva (ilyen a megnyilatkozás oka és szituációja, a megnyilatkozó személye, a megszólítottak, a szöveg kialakulása, a szöveg formája, vagyis egysége, szerkezete és alapvető vonásai) meghatározzuk a dokumentumgyűjtemény jelentését és értelmét. Azt a generált tartalmat, amely e sokrétű kommunikatív aktusok révén jön létre.

Vizsgálódásaim eredményét azzal az állítással foglaltam össze, mely szerint a zsinati konstitúciók, illetve az egy bizonyos (esetleg kiegészítő jellegű) kérdést taglaló dekrétumok és nyilatkozatok gyűjteménye a keresztény hit alkotmányos szövegét alkotják, s a megnyilatkozók és a megszólítottak alapvető viszonyrendszerét határozzák meg.

**A keresztény hitélet
alkotmányos szövegei**

Mivel egészen újszerű, egy ilyen állítás rászorul arra, hogy megvédjük a félreértésektől, s ehhez érdemes gondosan kijelölnünk a határait. A negatív megközelítés után pozitív előjellel is kifejezhető lesz.

Ami a negatív elhatárolást illeti: az általános alkotmányos szövegek (elvégre nemcsak nemzeti alkotmányok vannak, ma már nemzetközi, gazdasági stb. alkotmányos szabályozások is léteznek) minden esetben olyan konszenzust fogalmaznak meg, amely tényleges szabadságoknak biztosít teret, mivel mindig a másik elismerésén alapszanak. A szabadság ugyanis nem egyszerűen önkényes cselekvés, nem az a lényege, hogy szabadon kielégíthetjük a késztetéseinket, mert nem akadályoznak külső erők vagy mert mi vagyunk az erősebbek. A szabadság mindig *reális szabadság*, szabadon megállapított szabályokkal jár együtt, amelyek tekintettel vannak a másik szabadságára. A szabadság csak akkor reális, ha szabadságok kölcsönös kapcsolatát jelenti.

A modern alkotmányok ugyanakkor a korábbiakhoz képest mélyebb igénnyel lépnek fel: a reális konszenzusok (beleértve az alkotmányokat is) egészen eltérő mértékű szabadságot biztosíthatnak különböző személyeknek. Gondoljunk csak arra, milyen későn kaptak szavazati jogok a nők Svájcban. A modern alkotmányok sajátos mércének rendelik alá magukat: nem akkor moderneek, ha meghatározott „természettörvényt” követnek, a hagyományt, valamiféle „rendi” struktúrát, hanem akkor, ha transzcendentális az alapjuk, más szóval, ha az alkotmánynak a szabadság mércéje szolgál alapjául. És hogy mégis mi a szabadság mértéke? A másik szabadság *feltétlen elismerése*. Csak ez a mérce szavatolja, hogy az alkotmányok erkölcsileg vállalhatóak és a szabadság jegyében állók

legyenek. Ha valamely alkotmányról kimutatható, hogy bizonyos rendelkezései ellentmondanak ennek a transzcendentális elvnek, módosítási igények fogalmazhatók meg vele szemben. Máskülönben nem a szabadság jegyében áll, hanem többé-kevésbé kifejezett diktatúrát jelent, olyan képződményt tehát, amely erkölcsileg nem igazolható. Az ily módon saját mértéke szerint megvalósuló szabadságot *gyakorlati szabadságnak* nevezhetjük. Ennélfogva a szabadságra irányuló transzcendentális reflexió keretében óhatatlanul felbukkan a szabadság eszményének fogalma, amelyre megvalósulása során a szabadság előrenyúl, ha feltétlen módon elfogad más szabadságokat (máskülönben nem tud erkölcsi szempontból helyesen és felelősen cselekedni).

**A zsinat hitbéli
konszenzust
fogalmazott meg**

A II. Vatikáni zsinat konstitúciói, majd — a jelentőségüket tekintve utánuk következő — dekrétumai és nyilatkozatai ugyan alkotmányos szövegei a hitéletnek, szó sincs arról, hogy kizárólag ekkleziológiai kérdésekkel foglalkoznának, példának okáért az alaptörvény (*lex fundamentalis*) kérdésével, amely a zsinat után megannyi vita tárgyát képezte és joggal került le a napirendről. Másról van szó: az ilyen jellegű szövegek *hitbéli konszenzust* fogalmaznak meg, mégpedig új módon, a korábbi zsinatokon keresett konszenzustól eltérő formában. A legszembevetőbb különbség, hogy a korábbi zsinatok a hit részletkérdéseivel kapcsolatban igyekeztek konszenzust elérni. Ilyen kérdésekről született döntés Nikaiában, Konstantinápolyban és a többi zsinaton: a rendelkezésre álló kritériumokat alapul véve különböző konkrét ügyekben fogalmaztak meg konszenzusos álláspontot. A II. Vatikáni zsinat viszont úgy fogalmaz meg hitbéli konszenzust, hogy a hívők (a püspökök, a laikusok és a szerzetesek) kapcsolatát tartja szem előtt, a többi keresztényhez, más vallások követőihez és az ateistákhoz, a modern technikai és tudományos világhoz, a gazdasági és a kulturális élethez stb. fűződő viszonyt. Mindezek a viszonyok a szabadság jegyében állnak. Miként, minek alapján lesznek hitbéli viszonyok? Milyen mércének vannak alávetve, milyen mércét kell alapul venniük ahhoz, hogy a jelzett értelemben hitbéli konszenzusról beszélhessünk? Csak a hit mércéjéről lehet szó, a hitéről, amely Isten önmagáról adott kinyilatkoztatására válaszol. Hol helyezkedik el ez a mérce? Az emberi szabadság szívében.

¹²A következők során Hermann Krings érvelési struktúráját veszem alapul: *Freiheit. Ein Versuch Gott zu denken*. In úó: *System und Freiheit. Gesammelte Aufsätze*. Alber, Freiburg, 1980, 161–184.

Magyarázatképpen néhány megjegyzés.¹² Kiindulópontunk a gyakorlati szabadság, vagyis az előzőek tükrében az a fajta szabadság, amely feltétlen módon elismer és ily módon erkölcsi szabadsággá tesz más szabadságokat. Más szabadságok feltétlen elismerése reális eseményt jelent, olyan folyamatot, amely több mint bármiféle szabadságok, feltételes szabadságok elismerése. A szabadságnak mindenhez viszonyulnia kell, ami szabadság, feltétlen szabadsághoz kell viszonyulnia. Csak így tudja feltétlen módon elismerni a szabadság sokféle formáját, a feltételes és nem közvetlen szabadságokat. „A tökéletes szabadság eszméje szükségszerű gondolat,

¹³Hermann Krings:
i. m. 177.

ha egyszer létezik szabadság.”¹³ A szabadságnak ehhez a lényegi eleméhez kapcsolódva a keresztény hit megvallja, hogy Isten, a végtelen szabadság közölte önmagát, s végtelenül elfogadja, azaz szereti az embert, a bűnöst. Vele áll kapcsolatban a hívő ember és a hívők közössége, ha — Isten önközlésére választolva — feltétlen módon elismerik más emberek szabad méltóságát, és szabad viszonyt alakítanak ki emberi életformákkal.

A II. Vatikáni zsinat a hitélet alkotmányos szövegeit fogalmazta meg, s ezért valami újat jelenít meg az egyház és a nyilvánosság színterén. A zsinati szövegek a konkrét magatartással és konkrét jogi szabályozásokkal kapcsolatban határoznak meg normákat. A szabadságot középpontba állítva határoznak meg alapvető viszonyokat, s a hitben elfogadott isteni önkinyilatkoztatást veszik mértékül. Önmagukba „olvasztják” és integrálják a szabadság modern lényegét.

Szabadságközpontú szabályozás

Összefoglalásképpen: hogy léteznek alkotmányos szövegei a hitnek, az reális, sőt teljesen megalapozott felfogásnak tekinthető. Az ilyen szövegek sem jogi, sem ekkleziológiai leszűkítést nem eredményeznek, mivel Isten önmagáról adott kinyilatkoztatásának eseménye alapján hozzák szóba azokat a szabadság meghatározta (transzcendentális) viszonyokat, amelyek a hitben vannak adva és értelmes, szabadságközpontú szabályozást tesznek lehetővé.

Újszerű és szokatlan, ha valaki azt állítja, hogy a zsinaton az egyház alkotmányt adott magának, vagyis a legfontosabb zsinati dokumentumok alkotmányos szövegnek tekintendők. Egészen gyorsan félreértések is adódtak az értelmezéssel kapcsolatban. A II. Vatikáni zsinat szövegeinek szóban forgó megközelítését Benedek pápa arra hivatkozva utasította el, hogy a zsinati atyáknak nem állt szándékában egyházi „alkotmány” kidolgozása. Giuseppe Alberigo azzal az ellenvetéssel élt, hogy állítással ekkleziológiai kérdésekre redukálom a II. Vatikáni zsinat szövegeinek tartalmát. Christoph Theobald annak a nézetének adott hangot, hogy a zsinati dokumentumokat alkotmányos szövegeként kezelő értelmezés elveszíti a kapcsolatot az Evangéliumban saját magát közlő Istennel.¹⁴

¹⁴Vö. Christoph Theobald:
*Enjeux herméneutique des
débats sur l'histoire du
concile Vatican II.*
Cristianesimo nella Storia
28 (2007), 359–380.,
különösen: 362–370.

Görföl Tibor fordítása

(A tanulmány befejező részét következő számunkban közöljük.)

Izrael küldetése katolikus nézőpontból

KERESZTY RÓKUS

„Izrael addig megtartja küldetését.”

(XVI. Benedek)

1933-ban született Budapesten. Ciszterci szerzetes. Tanulmányait az ELTE könyvtár szakán végezte, 1956-ban külföldre távozott, hogy pappá szentelhesse. Rómában, Ausztriában élt, majd Amerikában telepedett le. A dallasi ciszterci gimnáziumban és a katolikus egyetemen tanít. Legutóbbi írását 2011. 12. számunkban közöltük.

A *Názáreti Jézus* című könyvének második kötetében Joseph Ratzinger — mint teológus és nem mint pápa — megdöbbentő kijelentést tesz. Eszerint a mostani időnkben „Izrael megtartja küldetését”, amíg az összes pogányok be nem lépnek az egyházba, és „Izrael Isten kezében van, aki a maguk egészében megmenti őket abban az időben, amikor a pogányok száma teljessé lesz”. Ezt az állítását Ratzinger Szent Pál üdvösségtörténeti felfogására alapozza, amely a Római levél 9–11. fejezete vázol. Álláspontjában új annak kiemelése, amire Pál csak utal, hogy a pogányság idejében „Izrael megtartja küldetését”. Ratzinger történelem-teológiája szerint ez nem jelenthet két párhuzamos szövetséget, mintha Izrael számára létezne egy külön Krisztus-mentes megváltás. Ratzinger mindig is hangsúlyozta Krisztus egyetemes megváltó szerepét minden ember számára. Szerinte egyetlen szövetség létezik, de ennek a történelemben több állomása van, amely mind Krisztusra irányul, és általa teljesül be, válik hatékonnyá. A mózesi szövetség tehát régen és most is megváltó erejű a hívő zsidóknak, akik Isten megváltó erejébe vetett bizalmukat a mózesi törvénynek való engedelmisségük által mutatják meg. Ratzinger így ír Izrael átmeneti küldetéséről: „Izrael küldetésének kérdése mindig jelen volt a háttérben. Ma elszörnyedve látjuk, mennyi súlyos következményekkel járó félreértés terhelte meg történelmünket. Egy új vizsgálat viszont feltárhathja, hogy a helyes megértés gyökerei mindig jelen voltak, felfedezésre várva, bármilyen sötétek is az árnyak.”¹

Írásom első részében felidézek néhány „sötét árnyat” és a „helyes megértés gyökereit” az elmúlt két évezredben. A második részben megpróbálok legalább részleges javaslatot tenni arra, „ami még felfedezésre vár” Izrael küldetésével kapcsolatban.²

1. A katolikus nézetek története Izrael küldetéséről

a) Új Szövetség

Akik ismerik Szent Pál felfogását Izrael szerepéről Isteni megváltó tervében, azok nem fogják túl meglepőnek találni Ratzinger álláspontját. A Római levél 9–11-ben Pál felvázolja Izrael és az egyház bonyolult kapcsolatát, továbbá Izrael múltját, jelenét és jövőjét az ő krisztusközpontú történelem-szemléletében. Bár hitetlenségük kö-

¹Lásd Joseph Ratzinger: *Many Religions, One Covenant*. Ignatius Press, San Francisco, 1999.

²Az „Izrael” nevet e tanulmányban az első szövetséghez hű, vallásos zsidókra értem, nem pedig Izrael államra. És inkább a „katolikus” nézetekről beszélek, mint a „keresztényekről”, mivel a protestáns teológiában erősen eltérő nézeteket találunk a judaizmus és a kereszténység kapcsolatáról.

Az evangéliumok Izraelről

vetkeztében „részben megátalkodott lett Izrael”, ez csak addig tart, amíg „a pogányok teljes számban meg nem térnek; akkor majd egész Izrael elnyeri az üdvösséget” (11,25–26). Izrael egyfelől, az Evangéliumot tekintve, a keresztények ellensége, másfelől viszont, a „pátriárkák” miatt, Isten számára „kedves” (11,28). Az Ószövetség Izraele a „nemes olajfa”, a pogány keresztények pedig a „vad olajfaágak”, amelyeket beléoltanak, és az őket hordozó gyökér táplál (11,17–24). Még a hitetlenségük miatt letört ágakat is újra beléolthatják, ha nem maradnak meg hitetlenségükben (11,20. 23). Pál avval igazolja Isten hűségét szeretetét Izrael iránt, hogy kijelenti: „Isten nem bánja meg kegyelmi adományait és meghívását” (11,29).

Nem csupán Pál állítja az Újszövetségben az „egész Izrael” tartós jelentőségét, végső „elfogadását” és „megváltását” (Róm 11,15.26). A négy evangélium is, mindegyik a maga módján, állítja, vagy legalább is jelzi Izrael tartós jelenlétét és megváltását a történelem végén. A zsidó keresztényeknek írt Máté-evangélium komor képet rajzol Izrael hitetlen elitjéről a gonosz szőlőmunkásokról szóló példabeszédben, és szenvedélyesen elítéli az írástudók és farizeusok bűneit, majd kijelenti: „Bizony mondom nektek: mostantól mindaddig nem láttok, amíg nem zengitek: áldott, aki az Úr nevében jön!” (Mt 23,39). Lukácstól eltérően Máténál ez a jövődőlés nem vonatkozhat jeruzsálemi diadalmas bevonulására (Lk 21,9), hiszen ekkor már ott van a városban. Az eszkatologikus beszéd elé tett példázatnak tehát Jézus végső eljövételére kell vonatkoznia.

Az angyal üzenete Józsefnek Jézus születése előtt — „Jézusnak fogod nevezni, mert ő szabadítja meg népét bűneitől” (1,20) — olyan isteni ígéret, amelynek végül be kell teljesednie. Isten terve Izrael megmentésére visszavonhatatlan. Ezt paradox módon jelzi az „egész tömeg” kiáltása Pilátus előtt: „A vére rajtunk és fiainkon” (Mt 27,25). A vérszomjas tömeg természetesen nincs tisztában azzal, hogy Jézus vére nem bosszúért kiált, hanem irgalomért és megbocsátásért. Vérének megváltó erejét már megmutatta Jézus a tanítványainak az utolsó vacsorán, amikor kimondta a szavakat a kehely fölött: „Ez az én vérem, a szövetségé, amely sokakért kiontatik a bűnök bocsánatára” (26,28). A „sokakért” kifejezés magába foglalja az egész emberiséget, mégis, a pogányokat megelőzve Jézus Izraelért ajánlja fel megváltó vérét, és az reájuk hull.³

Amint fentebb láthattuk, Jézus a Máté-evangéliumban megjövendöli, hogy Jeruzsálem végül el fogja fogadni Jézust messiásaként. Az evangélista azonban még többre utal: a korai kérégmával összhangban Jézusban a végső, eszkatologikus Izrael megtestesülését látja. Magyarozatként: a Szolga Izaiás négy énekében egyszerre utal egy személyre és Izrael egészére (Iz 49,3). Az Emberfia Dániel 7-ben szintén egyrészt egy mennyei lényről szól, aki az Ősereg trónusa elé járul (7,13–14), másrészt viszont a „Fölséges szentjeiről” (7,18. 21–22), a végidők kollektív Izraeléről. Ez nem okoz zavart a zsidó gondolkodásban, mivel azok, akik a népet kép-

³Pál tiszteletben tartja ezt az „üdvösségtörténeti” elsőséget, amely Isten tervéből következik: „Az Evangélium Isten üdvösséget hozó ereje minden hívőnek: először is a zsidónak, aztán a pogánynak” (Róm 1,16). Izraelnek ezt az elsőségét jelzi Pál eljárás módja is az Apostolok Cselekedeteiben: minden városban először a zsinagógát keresi fel, és csak aztán fordul a pogányokhoz, amikor a zsidók elutasítják.

viselik, mint az ősök, a királyok és a próféták, természetyszerűen azonosíthatóak a néppel. Mintegy önmagukban testesítik meg Izraelt. Akkor pedig Jézus az a Szolga, aki szenvedése által a dicsőséges Emberfiává lett, nem csupán egyike az izraelitáknak, hanem az új, eszkatologikus Izrael. Így új távlatból láthatjuk meg, hogy Egyiptomból való meghívása (Mt 2,15 így értelmezi Oz 11,1-et), megkísértései, sőt egész nyilvános működése által Jézus újraéli Izrael történeti tapasztalatát. Jézus és Izrael azonosítását előkészíti az az ősi kérés, amelyre Pál hivatkozik 1Kor 15,3–7-ben. Ebben a távlatban Oz 6,1–3 alkalmazása Jézus harmadnapon történő feltámasztására fényt vet az Izrael és Jézus sorsa közti titokzatos kapcsolatra. Isten emberré lesz, mivel az eszkatologikus Izrael és Krisztus feltámadása Izraelnek az a feltámadása, amelyről Ozeás próféta beszélt.

⁴Markiónt annyira felháborította a gyermek-ségtörténet zsidó jellege, hogy kihagyta az első két fejezetet a Lukács evangéliumból.

Jöllehet hellénista olvasók számára írta, Lukács evangéliumának első két fejezete a hagyományos zsidó távlatot tükrözi: Mária fia atyjának, Dávidnak trónján fog ülni és kormányozza Jákob házat mindörökre (1,32–33).⁴

Bár az Apostolok cselekedeteinek a végén az egyház már átkerül Jeruzsálemből Rómába (miután a jeruzsálemi üldözésekben Péter menekülni kényszerült, Pált pedig bebörtönözték), a Gábrriel által mondott ígéretet és Simeon jövendölését sohasem vonták vissza. Amikor az apostolok megkérdezték Jézustól a mennybemenetele előtt: „Uram, mostanában állítod helyre Izrael királyságát?”, Jézus nem korholja meg őket szűkös nacionalista szempontjaik miatt, hanem egyszerűen elutasítja azt, hogy közölje az *apokatasztaszisz* (helyreállítás) idejét: „Nem tartozik rátok, hogy ismerjétek az időpontokat és a körülményeket. Ezeket az Atya jelöli ki saját tetszése szerint” (ApCsel 1,6–7). Tehát még Lukács Jézusának univerzalizmusa sem zárja ki Izrael királyságát az üdvösségtörténet végső álmásából.

A János-evangélium állítólagos antijudaizmusa

A negyedik evangéliumot sokáig vádolták feltételezett antijudaista tendenciája miatt, mivel Jézus ellenségeit gyakran a „zsidókkal” azonosítja. Ez a gyakori azonosítás valóban fennáll, de az első század végének állapotát tükrözi, amikor a keresztényeket mindennél kizárták a zsinagógákból, és veszélyes eretnekként bántak velük. Ennek ellenére János evangéliuma az összes többi újszövetségi irathoz hasonlóan (sőt olykor még némelyiknél erőteljesebben is) hangsúlyozza, hogy mindaz, amit Jézus tett és elszenvedett, Izrael Írásait és istentiszteletét teljesíti be. Ábrahám örvendezett, amikor meglátta a napját, Mózes róla írt, Izaiás látta a dicsőségét. Utolsó szava a kereszten — *tetelestai*, „beteljesedett” — a szövegösszefüggésben azt jelenti, hogy nemcsak Atyjának az akaratát teljesítette, hanem a Szentírást is.⁵ Bár a zsidókat János gyakran ellenségnek nevezi, az evangéliumokban Jézus a legnagyobb dicséretet egy zsidónak mondja, amikor Natanaelt „igaz izraelitának” nevezi, „akiben nincs semmi álnokság” (1,47). Jézus különben önmagát is a zsidók közé számítja, ahogy a szamaritánus asszonynak mondja:

⁵Gondoljunk a 19,28-ra, amely utolsó felkiáltását értelmezi: „Jézus tudta, hogy már minden beteljesedett (*tetelestai*). De hogy egészen beteljesedjék (*teleiothe*) az Írás, megszólalt: Szomjazom.”

„Ti azt imádjátok, amit nem ismertek, mi azt, akit ismerünk, mert az üdvösség a zsidóktól ered” (4,22).

Ennek az evangéliumnak legmeglepőbb, de gyakran elfelejtett jellemzője Jézus királyságára vonatkozik. Felszínes pillantásra úgy látszik, hogy Jézus királysága teljesen különbözik a dávidi királyságtól, hiszen nem erről a világról való. Jézust valóban sehol sem nevezik „Dávid fiának” a János-evangéliumban, s királysága nem is Dávidé. Az evangélista mégis odatartozónak érzi, és hangsúlyozza, hogy Jézus, az Isten Fia és Emberfia Izrael messiási királya. Natanael felkiáltása — „Rabbi, te vagy az Isten Fia, Izrael királya!” — visszhangzik és fölerősödik a „nagy tömeg” kiáltásában, akik Jézust köszöntik, amint ünnepélyesen bevonul Jeruzsálembe mint a Zakariás által megjövendölt próféta. „Hozsanna! Áldott, aki az Úr nevében jön, Izrael királya” (Jn 12,13–14). Természetesen Natanael és a tömeg nem értette, hogy milyen természetű Jézus királysága, amely fokozatosan nyilatkozott meg perében, szenvedésében és feltámadásában. A kihallgatás Pilátus előtt e kérdésre összpontosult: „Te vagy-e a zsidók királya?” A kereszten a feje fölé helyezett tábla felirata héber, latin és görög nyelvű: „A Názáreti Jézus, a zsidók királya”. Amikor a főpapok tiltakoznak a szöveg ellen, Pilátus nem enged: „Amit írtam, megírtam” (Jn 19,19–22). Ez a jelenet remek példája annak, amit az egzegéták „jánosi ironiának” neveznek. E világ megértési horizontján Jézust gúnyból ültetik a kereszt trónusára. Akik viszont a hit szemével nézik a jelenetet, azok tudják, hogy — akarva-akaratlanul — Pilátus és a katonák Isten akaratát hajtják végre: Jézust valóban a kereszten koronázzák meg Izrael királyává. Ugyanakkor viszont ez a három nyelvű felirat, amely a zsidók szemében az egész világnak szólt, minden népnek meghirdeti Jézus egyetemes királyságát. Egyetemes királlyá azonban Izrael királyaként lesz. Miután a végsőkéig teljesítette Isten akaratát, az Atya megkoronázza a kereszten, hogy uralkodjék az egész teremtesen. Mátéhoz hasonlóan itt is Izrael egyetemes királyában az eszkatologikus Izrael testesül meg; ő a titokzatos Emberfia Dánielnél, aki a „Magasságbeli szentjeit” képviseli. János evangéliuma szerint is Izrael küldetése Jézusban, a messiás királyban, az Emberfiában teljeseedik be, akinek „hatalom, méltóság és királyság” adatott; „minden népnek, nemzetnek és nyelvnek neki kell szolgálnia” (Dán 7,14,18).

b) Az egyház története

**A hagyományos
keresztény vélemény
Izrael küldetéséről**

A legtöbb zsidó és keresztény teológus egyoldalúan negatívnak látja a hagyományos keresztény véleményt Izrael küldetéséről. A legtöbb történész ezért a II. Vatikáni zsinat *Nostra Aetate* című nyilatkozatát és II. János Pál pápának, majd XVI. Benedek pápának ezt követő gesztusait és beszédeit forradalmi változásként értékelik a zsidó–keresztény kapcsolatokban. Bár senki sem tagadhatja a zsinaton bekövetkezett korszakos változást, e kapcsolat története

⁶Jelentős kivételnek számít David Dalin: *The Myth of Hitler's Pope* című könyve (Regnery, Washington, 2001), amely bemutatja a pápák következetes erőfeszítéseit, hogy megvédjék a zsidókat a századok folyamán.

⁷Lásd például Chrysologus Szent Péter: *Collectio sermonum, sermo* 164. *Cetedox Library of Christian Latin Texts*, 0227, Eusebius Gallicanus, *Collectio Homiliarum* 49: CI 10966, Apponius, in *Canticum Cantorum Expositio*, 5: CI 0194.

⁸David Dalin: i. m. 18–19.

⁹X. Gergely levele 1272. október 7-én. Bár a pápák következetesen védelmezték a zsidókat az üldözésekkel szemben, ténylegesen ragaszkodtak azonban a diszkriminatív rendeletekhez.

¹⁰393. levél: *The Letters of St Bernard*. (Tr. & ed. Bruno Scott James.) Chicago, Regnery, 1953, 466.

¹¹„Christian-Jewish interactions over the Ages”. *Christianity in Jewish Terms*. Westview Press, Boulder, CO, 2000, 7–24.

azonban jóval bonyolultabb, mint ahogyan azt az erősen negatív kritikák sugallják.⁶

Az Újszövetséghez hasonlóan a későbbi katolikus hagyomány is mindig tekintetbe vette, hogy Izrael (átmeneti) hitetlensége, másfelől viszont léte és küldetése bensőleg hozzátartozik az egyház léteéhez és küldetéséhez. Az egyházatyák szerint Izrael az anyja Jézusnak és az egyháznak is. Sokan közülük azonban hozzátették, hogy inkább kegyetlen mostohaanya, aki üldözi a fiát, tövissel koronázza és megöli.⁷ Jézus és az egyház anyjaként Izrael hozzátartozik az ő misztériumukhoz. Amikor a 2. században Markión az Ószövetséget kiiktatta a Bibliából, az egyház eltávolította őt az egyházból, és önmagát továbbra is a zsidó Írások törvényes örökösének tartotta, amelyek Isten sugalmazott szavának lényegi részéhez tartoznak; e nélkül az Újszövetség érthetetlen volna. Valahányszor pogromok és üldözések fenyegették a zsidó nép fennmaradását, a hivatalos egyház, elsősorban a pápák, elítélték azokat. David Dalin professzor és rabbi szerint a Pápai Állam volt az egyetlen állam, amely a történelem során sohasem űzte ki a zsidókat.⁸ X. Gergely pápa hivatalosan kijelentette, hogy felkínálja a zsidóknak „a védelem pajzsát”, ezáltal „követve elődeit, Callixtus, Jenő, Sándor, Kelemen, Celestinus, Ince és Honorius pápát”. Gergely elítélte azokat a keresztényeket, akik „hamisan állítják, hogy a zsidók titokban és álnokul elraboltak /keresztény/ gyermekeket és megölték őket”.⁹ Szent Bernát szigorúan megfeddette Rudolf nevű szerzetesét, aki pogromot hirdetett a Rajna völgyében.¹⁰ Szerinte maga a Sátán vette rá a szerzetest arra, hogy üldözze a zsidókat.

Az egyházi hierarchia azonban nemcsak védte a zsidókat, hanem elnyomó rendelkezéseket is hozott. A IV. Lateráni zsinat például elrendelte, hogy a zsidók nem tölthetnek be nyilvános hivatalt, megkülönböztető öltözéket kell hordaniuk, és a húsvéti ünnepek alatt nem jelenhetnek meg a keresztények között. A zsidó Robert Chazan szerint a katolikus egyház hivatalos politikája a „mérsékelt tolerancia” volt.¹¹

Három hamis hiedelem okozta azt, hogy az egyház jóváhagyta, sőt szorgalmazta az igazságtalan törvényeket a zsidóság ellen. Századokon át az egyház abban a meggyőződésben élt, hogy a zsidók kollektíven felelősek Jézus kivégzéséért, s mivel a mai zsidók azoknak a leszármazottai, akik elítélték az Isten Fiát, ezért osztozniuk kell ősatyáik vétkességében. A második félreértés abból a hitből származott, hogy a kereszténység igazsága annyira nyilvánvaló mindenki számára, hogy csak a rosszhiszemőségük okozhatja azt, hogy nem hisznek Krisztusban, elutasításuk tehát mindenképpen elítélendő. A harmadik ok a félelem: a lelkek pásztorai féltek attól, hogy „a zsidó tévedés” megronthatja nyájuk hitét.

Hogy kiegyenlítettebb képet kapjunk a zsidók és a katolikus egyház közti kapcsolatról, meg kell említenünk az egyház hivatalos kijelentését a 16. században a zsidók vétkességéről. A Trentói zsinat

¹²*Catechism of the Council of Trent for Parish Priests.* J. F. Wagner, New York, 1923, 50–61; 362–365.

Zsinati és pápai megnyilatkozások

után készült római katekizmus kijelenti: „A mi bűnünk jóval nagyobb, mint a zsidóké, mivel az Apostol tanúsága szerint »ha felismerték volna, nem feszítették volna keresztre a dicsőség Urát« (1Kor 2,8). Mi azonban azt valljuk, hogy ismerjük őt, mégis megtagadtuk őt cselekedeteink által, vagyis valamilyen módon erőszakosan kezeltük rá.”¹²

E történet fényében a II. Vatikáni zsinat *Nostra aetate* című nyilatkozata, II. János Pál és XVI. Benedek szavai és tettei már nem teljeseen váratlanok, és nem állnak annyira ellentétben a katolikus gondolkodás korábbi történetével. Bár a katolikusok többségének az volt a véleménye, hogy Izrael elvetése végleges, és helyébe az Újszövetség pogányokból lett egyháza lépett, az egyházatyák és az egyház legjobb teológusai, valamint a pápák ezt a nézetet sohasem osztották. Nem is teheték meg, hiszen mindnyájan olvasták és elfogadták a Római levél tanítását, amely kizárja ezt a véleményt.

Bár a zsidók nem fogadták el az Evangéliumot, a hivatalos egyház mindig meg volt győződve arról, hogy a zsidókat teológiai alapon meg kell védelmezni az antijudaizmus erőszakos kitöréseitől. Ha Izraelt elpusztítanák, akkor Isten ígérete, amely Jézuson és Pálon keresztül vált ismertté, hamisnak bizonyulna. Ráadásul, ha az egyháznak részt kellene vennie Izrael elpusztításában, akkor az anyagyilkosság vétkébe esne, hiszen saját anyját gyilkolná meg.

XVI. Benedeket megelőzően is el kell ismernünk, hogy az egyház kötelességének tartotta ugyan Izrael megőrzését, ez azonban nem jelenti küldetésük kifejezett elismerését. Annyit azonban feltehetünk, hogy Izrael jelenlegi fennmaradása annyi viszontagság közepe Isten abszolút hűségéről tesz tanúságot a világban.

2. Izrael jelen és jövő küldetése keresztény szemszögből

Történeti áttekintésünk után megpróbálunk „újra reflektálni” arra, ami Benedek pápa szerint Izrael küldetésében a „helyes megértés kezdete” lehet a pogányság korszakában. Szerinte ez mindig is jelen volt, de fölfedezésre várt.

David Novak szerint, aki a torontói egyetem neves judaisztika professzora, a judaizmus elsősorban a természetes erkölcsi törvény tanítását adta a világnak; ezt ő az egész emberiségnek adott általános kinyilatkoztatásnak nevezi.¹³ Ha a zsidók és a keresztények közösen hirdetik a természetes erkölcsi törvény elveit és elvárásait, akkor a profán világ nem tulajdoníthatja ezt az álláspontot egyetlen vallás véleményének, és könnyebben elismerheti, hogy a természeti törvény egyetemesen érvényes, és bele van írva magába az emberi természetbe. Okosnak tartom ezt az ajánlást, és hozzáteszem, hogy a világ egyes tájain már születtek ilyen közös tanúságtételek bizonyos erkölcsi kérdésekben (amilyen például a személyek méltóságának és jogainak védelme és előmozdítása, a küzdelem mindenfajta megkülönböztetés, szegénység, betegség és elnyomás ellen). Azt

¹³*The Natural Law in Judaism.* Cambridge University Press, New York, 2008.

Keresztények és zsidók összetartozása

hiszem azonban, hogy túl a természetes erkölcsi törvény felkínálásán az egész emberiség számára, a hívő zsidóknak ennél sokkal sajátosabb küldetésük is van a világ számára, amely a visszavonhatatlan kiválasztásukból adódik mint az Első Szövetség népe. Ezt a küldetést mélyértelműen tárta fel Franz Werfel, a híres német zsidó regényíró egyik novellájában. A történet valós eseményeken alapszik. Az alábbi részlet egy osztrák faluban játszódik le, ahol egy katolikus pap és egy zsidó rabbi jó barátok lesznek. Egyszer a rabbi ezt a kérdést teszi fel katolikus barátjának: „Mi történne, ha egy napon minden zsidó a világon kereszténnyé lenne? Izrael eltűnne. De Izraellel eltűnne Isten kinyilatkoztatásának egyetlen igazi tanúja is. Ebben az esetben a Bibliát már nem Izrael létezése igazolná, hanem pusztán üres és élettelen mondává válna, amilyenek a görög mítoszok. Az egyház nem látja ezt a veszélyt? (...) Főtisztelendő Atya, összetartozunk egymással, de nem vagyunk EGYEK. A Római levélben az áll, hogy az egyház Izraelre épül. Meggyőződésem az, hogy ameddig az egyház fennáll, Izraelnek is léteznie kell. De ha Izrael elpusztul, akkor vele az egyház is.” „Miért gondolja, hogy ez igaz”, kérdezte a pap. „A szenvedéseink miatt, amelyek mindmáig tartanak”, válaszolta a rabbi. „Azt gondolja, hogy Isten minden ok nélkül engedte meg mindazt a megpróbáltatást, amin átestünk, és hogy életben tartott bennünket kétezer éven át?”¹⁴

¹⁴Franz Werfel: *Die wahre Geschichte vom geschändeten und wiederhergestellten Kreuz.* Verlag Haude – Spener, Berlin, 1965.

Bízom benne, hogy zsidó olvasóink nem vetik nekünk, katolikusoknak a szemére, hogy csak részben tudunk egyetérteni ezzel a mély megállapítással. Nem várható el tőlünk, hogy feladjuk a reményünket, hogy végül Izrael elismeri Messiását a Názáreti Jézusban. Számunkra a teljes egyetértés azt jelentené, hogy nem vesszük figyelembe azt a szeretetet, amely Jézus lelkét eltöltötte, akinek közvetlen küldetése az volt, hogy összegyűjtse Izrael elveszett nyáját. Ráadásul, katolikus teológusként, azt gondolom, hogy még akkor is, ha „egész Izrael” felismeri Jézusban a Messiását, Izrael nem fog eltűnni az egyházon belül, hanem azon belül mindig megtartja sajátos azonosságát és küldetését, mint „nemes olajfa”, amelyben beléoltották a pogány „ágakat”.

Az egyház és a judaizmus kapcsolata

Ugyanakkor viszont mindnyájan egyetérthetünk a rabbi gyönyörű elgondolásával arról, hogy elválaszthatatlan kötelék fűzi össze Izraelt és az egyházat: „ahogyan az egyház létezik, úgy Izrael is. De ha Izraelnek el kell buknia, akkor az egyháznak is.” Martin Buber hasonlóan tudatában van a kettő kölcsönös egymáshoz tartozásának: „Csak mi ketten, az egyház és Izrael, tudjuk, mit is jelent valójában Izrael.”¹⁵ II. János Pál így írja le azt a bensőséges kapcsolatot, amely az egyházat a judaizmushoz köti: „Krisztus egyháza fölfedezi a judaizmushoz kapcsolódó »kötelékét«, miközben »saját misztériumát kutatja«. A zsidó vallás nem áll »kívülünk«, hanem bizonyos módon »belül« van a saját vallásunkban. A judaizmussal ezért olyan kapcsolatban állunk, mint amilyenel egyetlen más vallással sem. Szeretett, drága testvéreink vagytok, és bizonyos módon azt mondhatjuk, hogy ti vagytok az idősebb fivér.”¹⁶

¹⁵*Die Stunde und die Erkenntnis: Reden und Aufsätze.* Schocken Verlag, Berlin, 1936, 148.

¹⁶*Acta Apostolicae Sedis* 78 (1986), 1120.

Vizsgáljuk most meg a kölcsönös egymáshoz tartozás különböző aspektusait, különösen pedig Izrael küldetését katolikus perspektívából.

Izrael léte tanúság Istenről

1. Werfel rabbijával egyetértve el kell ismernünk, hogy Izrael pusztá léte tanúságot tesz Isten valóságáról. Nem pusztán a kozmosz végső okáról és az erkölcs végső alapjáról, hanem a Szövetség élő Istenéről, aki törődik velünk, szól hozzánk, szabadon hozzánk köti magát a szövetség által. Ő választotta ki Ábrahámot, Izsákot és Jákobot, akiknek utódaiban az egész világ áldást nyer. A rabbi-val egyetértve bele kell foglalnunk ebbe a tanúságtételbe Izrael szenvedéseit a történelem folyamán, s ezeket kiválasztottságuk jelének kell tartanunk. Ahogy a rabbi mondta: „Azt gondolja, hogy Isten minden ok nélkül engedte meg mindazt a megpróbáltatást, amin átestünk, és hogy életben tartott bennünket kétezer éven át?” Nemrég Benedek pápa is megerősítette Izrael küldetésének ezt az oldalát, amikor látogatást tett Auschwitzban: „A Harmadik Birodalom vezetői el akarták pusztítani az egész zsidó népet, kitörölni őket a föld népeinek sorából. (...) Ezek a kegyetlen gyilkosok, amikor ki akarták pusztítani ezt a népet, meg akarták ölni Istenet, aki Ábrahámot hívta, aki szólt a Sínai hegyen, és megadta azokat az alapelveket, amelyek az egész emberiségnek mércéül szolgálnak, amelyek örökre érvényesek. (...) Izrael elpusztításával, a Soával, végső soron ki akarták tépni a keresztény hit gyökereit, hogy helyébe a saját maguk által alkotott hitet ültessék: hitet az ember, a hatalmasok uralmában.”¹⁷

¹⁷Benedek pápa beszéde
Auschwitz-Birkenauban
2006. május 28-án.

Izrael hite a keresztény hit gyökere

2. E megrázó beszédben Benedek pápa nemcsak Izrael hivatására mutat rá, mint akik élő tanúi az élő Istennek, hanem az ő hitük örökségére is, amely a mi keresztény hitünknek is gyökere. A pápa gyakran utal rá, hogy Izrael hite hogyan gazdagítja őt személyesen is. Szinte mindig úgy kezdi teológiai fejtegetéseit, hogy megmagyarázza, mit mond az Első Szövetség (és gyakran, hogy mit a zsidó hagyomány) erről a témáról. Ezáltal mutatja meg, hogy Isten nyilvánkoztatása mennyire célirányos és következetes: azt a folyamatot, ahogyan Isten nevelte a népet, és általuk az egyházat is. Zsidó partnereinktől eltérően azonban, akik gyakran szemünkre vetik, hogy a szent könyvek a keresztények szemében csupán előkészületnek számítanak, a katolikus egyház ezeket a szövegeket lényegesen többnek tartja pusztá előkészületnél. Az Első Szövetség által jobban megértjük nemcsak az Új Szövetség valóságának hátterét és előkészítését, hanem teljes értelmüket is.

Izsák feláldozása például segít abban, hogy mélyebben megértjük Jézus áldozatát. Feltárja előttünk, milyen mélységesen szereti Isten, az Atya az emberiséget. Ábrahámnak nem engedi meg, hogy feláldozza szeretett fiát, megengedte viszont saját szeretett fiának feláldozását. Ahogy a húsvéti gyertya himnuszában énekeljük: „azért, hogy megmentsd a rabszolgát, Fiadat áldoztad fel”. Vég nélkül folytathatnánk a példákat, hogy bizonyítsuk, mennyire elmé-

Izrael hite és Isten misztériuma

¹⁸Az intuitív megragadás síkján tehát a szeretettel eltelt zsidó hit „fides quae”-je is vetekedhet egy keresztényével. Miközben azonban elismerjük ennek az intuitív, a szeretet által inspirált tudásnak az értékét, nem szabad leki-csinyelnünk a katolikus hit által elének adott hitigazságokat és a szentségek vételét. A keresztény misztériumok kifejezett ismeretének (például Isten szentháromságos közössége, a megtestesülés és a megváltás, az Eucharisztia misztériuma) és a keresztény szentségi gyakorlatnak sajátos benső dinamizmusa van, amely növeli szeretetünket Isten iránt és így erősíti a jelenlétét bennünk.

lyíti a hitünket, ha bemutatjuk, hogyan teljesül be az Ószövetség az Újban: megvilágítja a keresztény misztériumot, és mélyebb megértésére segít. Ez a tudat fejeződik ki a liturgiában, amikor az Ószövetség szövegeit is olvassuk: ezek nélkül ünnepeink és Eucharisztiaánk lapossá és torzzá válna.

3. Izrael hite is hozzátartozik a küldetéséhez a történelem vége előtt. A kifejezett, tételekben előadott hittartalom síkján a keresztény ember ezt tökéletlennek látja. Ha azonban nem arra gondolunk, amit a skolasztika *fides quae*-nek (a hitigazságoknak), hanem *fides qua*-nak (a hit kegyelemben ajándékba kapott aktusának) nevezett, amely által magát Istent érhetjük el, reá hagyatkozhatunk és reá építhetjük az életünket, túl minden fogalmon és definíción — a hitnek ez az aspektusa végső soron az Isten iránti szeretetünk erején és mélységén múlik. Ezen az intuitív, mondhatjuk misztikus síkon, az a zsidó, aki egész szívével, értelmével és erejével szereti Istent, mélyebben és teljesebben felfogja Isten misztériumát ma is, „a pogányság idejében”, mint ahogyan egy langyos szeretettel, de bonyolult teológiai tudással büszkélkedő keresztény meg tudja tenni.¹⁸ Nagy Szent Gergely és a középkori monasztikus hagyomány tudta, hogy *amor ipse notitia est* (a szeretet maga is tudás), olyan tudás, amely Isten bennünk lakásán alapszik, és ebből a szeretetből bennünket eltölt.

4. Ami a bibliai szövegek egzisztenciális alkalmazását illeti a keresztények egyéni és közösségi életére, sokat tanulhatunk „idősebb fivéreinktől”. Ténylegesen minden kereszténynek át kell mennie az Ószövetség „iskoláján”. Meg kell tapasztalnunk a bűn rabságát és reménytelen képtelenségünket arra, hogy kitörjünk ebből a börtönből. Így megtanulhatunk Istenhez kiáltani, és beléje vetni a reményünket. Így megtapasztalhatjuk a Kivonulás csodáját is: ő megszabadít bennünket a bűneinktől, hogy népének részévé váljunk, „szent nemzetté, Isten királyságává” (Kiv 19,6; MTörv). Át kell mennünk életünk néhány sivatagos szakaszán, megtapasztalva Isten gondviselő gondoskodását, aki anyagi és lelki értelemben is életben tart bennünket. Átéljük azokat a kísértéseket is, hogy sorsunkat Isten ellenségeihez kössük. Egyfajta „párhuzamos kurzus” az Ószövetség iskolájában megtanít bennünket arra, hogy a földi élet anyagi javai is mind Istentől származnak, ahogyan időnként Izrael is átélte a bőséget és a békét a „tejjel-mézvel folyó országban”, amelyet Istentől kaptak. És Izraelhez hasonlóan át kell élnünk olyan helyzeteket is, amikor akár anyagi, akár lelki értelemben szegénnyé válunk, és így megtanulhatjuk, hogy a szegénység megszabadíthat bennünket a földi gazdagság veszélyeitől, és elsegíthet oda, hogy az igazi gazdagságot Istenben találjuk meg.

Amikor mi keresztények, látjuk, amint a zsidók megélik a Sínai szövetséget, örömmel és lelkesen teljesítik a törvényt, akkor fölfedezzük bennük az Új Szövetség előízét: Isten nekünk a szívünkbe írja a törvényt. A hitű zsidók, akárcsak a hitű keresztények fa-

rizeus módra hivalkodhatnak erkölcsi teljesítményeikkel. Akik azonban azért engedelmeskednek a törvénynek, hogy megszenteljék Isten nevét, és egész életüket szent istentiszteletnek tekintik, ragyogó példát mutatnak azoknak a keresztényeknek, akik hajlamosak zúgolódni még a legapróbb kötelezettségek megtartása miatt is. Ők a Szentlélek elővételezett eszkatologikus ajándékát tisztelik ezekben a zsidókban.

A próféták messiási ígéretei

5. A katolikusok természetesen nem fogadhatják el az egész Első Szövetség krisztológiai értelmének zsidó tagadását. A katolikus álláspont, vagyis az, hogy az egész Ószövetség Krisztusra mutat, és benne találja meg teljes értelmét, a zsidó tudósok szerint mesterkélt és elfogadhatatlan. Mégis sok hívő zsidó számára a próféták messiási ígéreteibe vetett remény életük lényeges része marad. Ezek a zsidók, akiknek hitét a zsidó Biblia táplálja, tudják, hogy „az eljövendő világ” nem származhat egyedül az emberiség civilizációs és erkölcsi erőfeszítéseiből. A holokausztból megtanulták, hogy Isten folyamatos és teljes elköteleződést vár tőlünk az erkölcsi és fizikai rossz ellen folytatott küzdelemben, de azt is tudják, hogy az új ég és az új föld, amelyről Izaiás álmodott, csak Isten végső megváltó művéből eredhet. Eszkatologikus hitünket megerősíti ezeknek a zsidóknak jelenléte, akik hittel olvassák Bibliájuk prófétai szövegeit, és osztoznak a próféták tapasztalatában, tehát abban, hogy valamilyen módon ők is látják és tapasztalják a Szentlélekben az eszkatologikus valóságot, az Izraelnek és a világnak ígért üdvösséget.¹⁹

¹⁹Ez a megújított figyelem a prófétákra szemben áll a rabbinikus judaizmus irányvonalával, amely a Tórára összpontosít.

A „felvilágosult judaizmus” szekularizált eszkatológiáját romba döntötte a holokauszt élménye. A reform judaizmusban is megjelenik azonban egy újfajta nyitottság a transzcendens „eljövendő világ” reményére, amely az isteni megváltás műve.

A hagyományos zsidó eszkatológiáról lásd *Christianity in Jewish Terms*. (Ed. Tikva Frymer-Kensky – David Novak – Peter Ochs – David Fox Sandmel – Michael A. Signer.) Westview Press, Boulder, CO., 2000, 269–275.

Ez a részleges egyezés abban, hogy tanúságot tegyünk egymáshoz közeledő eszkatologikus várakozásunkban, megerősíti a küldetésünket, de nem szünteti meg a különbséget Jézus Krisztus személyére és szerepére vonatkozóan. Azonban Izraelnek ez az alapvető szembenállása is nagy szolgálatot tesz a keresztényeknek. A megtestesülésbe vetett hitünk új, konkrét dimenzióval gazdagszik, amikor fölfedezzük, hogy Isten nem valami általános emberi lényé lett, hanem zsidóként lett emberré. Valójában több is, mint egy zsidó férfi: a Názáreti Jézus a zsidó, az új, eszkatologikus Izrael megtestesítője. Azért van ez így, mert ő beteljesíti mind Deutero-Izaiás próféciáit a Szenvedő Szolgáról, mind Dániel látomását az Emberfiáról. Amint tanulmányunk történeti részében láthattuk, ez a két alak nemcsak egy személyt jelenít meg, hanem az eszkatologikus Izraelt. Paradox módon tehát, egyek vagyunk a hívő Izraellel éppen a köztünk lévő legélesebb különbségben: a Názáreti Jézus az eltéphetetlen kapcsolat Izraellel. Számunkra Izrael szent nép; mihelyt „az összes pogány” belép az egyházba,²⁰ véget ér Izrael átmenetileg különvált küldetése, hiszen Jézus arcában fölfedezi saját legmélyebb misztériumát, Isten örök Izraelének arcát.

²⁰Nem tudjuk, hogy Isten tervében mit jelent „az összes pogány” a világ népességéhez képest.

XI. Ince pápa és Magyarország

TUSOR PÉTER

1967-ben született Turán. Egyetemi tanulmányait az ELTE BTK történelem–latin szakán végezte. Jelenleg a PPKE BTK Történettudományi Intézetének docense és az MTA–PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport vezetője. Írása az OTKA NN 82307 kutatási program támogatásával készült.

¹Tusor Péter: *Jakusith György egri püspök római követjárása 1644–45-ben (A magyar rendek kísérelte a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcba)*. Hadtörténelmi Közlemények, 2000/2. 237–268, itt: 251–252.

²Christoph Weber: *Senatus Divinus. Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit 1500–1800*. Peter Lang, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, 1996, 182–239, itt: 196–199.

A Szentszék európai nagyhatalmi szerepének helyreállítása

1645. február 15-én Jakusith György választott egri püspököt audiencián fogadta X. Ince pápa (1645–1655). A püspök az 1639-ben tetőző, episzkopalista jellegű, a magyar államegyházi sajátosságokat felerősítő válság rendezésére érkezett az Örök Városba. III. Ferdinánd császár és király (1637–1657), illetve a magyar püspökök követeként a pápai udvarral kötendő megegyezés mellett Jakusithnak volt egy másik feladata is. Pénzsegélyt kellett kérnie a svéd–francia szövetségben a Habsburgok ellen támadó protestáns kelet-magyarországi főúr, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648) ellen. A Pamphili-pápa kérdésére, vajon miből tudná a Szentszék a rendkívüli hadisegélyt fedezni, a püspök — meglepő jártasságot árulva el a kuriális karriernek belső módoszatairól — azt ajánlotta az egyházfőnek, hogy nevezzen ki egy bíborost az Apostoli Kamara klerikusai közül. Ezáltal az új egyházfejedelem korábban, kora újkori szokás szerint pénzért vásárolt, voltaképpen tiszteletbeli hivatalai felszabadulnának. Az ismételt áruba bocsátásukból befolyó mintegy 80.000 arany pedig első részletként azonnal útnak indítható lenne Magyarországra — fejtegette.¹ X. Incének nem volt szüksége e téren a magyar főpap találékonyására. Már korábban tervbe vette egy *chierico di Camera* előléptetését. Az eseményre 1645. március 4-én Benedetto Odescalchi személyében került sor.²

Sem X. Ince, sem a magyar főpap nem sejtette, hogy ezzel a simóniának ugyan nem tekinthető, ám mégiscsak pénzügyi előnyökkel járó kinevezéssel nemcsak a 17. század egyetlen kanonizált, leendő egyházfőjét emelte a *Senatus Divinus* tagjai közé. Az 1676-ban az öt bíborossá kreáló Pamphili-pápára emlékezve XI. Ince néven Szent Péter trónjára lépő Odescalchi a magyar történeti emlékezetben is az államalapító Szent István királynak (1000–1038) a hagyomány szerint koronát küldő II. Szilveszter pápa (999–1003) mellett a legelőkelőbb helyet foglalja el.

A bankár családból származó pápa tizenhárom évig tartó pontifikátusának nem lebecsülendő eredménye az Egyházi Állam igazgatásának, pénzügyeinek rendbetétele, illetve a pápai temporális és spirituális szuverenitás védelmezése az erősödő uralkodói abszolutizmussal szemben. Legtöbbet azonban Közép-Európa, és ezen belül is Magyarország köszönhet neki. A döntő részben általa összekovácsolt és finanszírozott két Szent Liga hadisikereinek köszönhetően Lengyelország és a Habsburg-örökös tartományok egyszer s mindenkorra megszabadultak az oszmán fenyegetéstől. A Magyar Királyság pedig visszanyerte 1526-óta török uralom alá került részeit,

³További irodalommal lásd Tusor Péter: *A barokk pápaság, 1600–1700*. Gondolat, Budapest, 2004, 105–111. és 67–74.

⁴XIV. Lajos mérhetetlen ambícióit próbálta ezzel kielégíteni a pápa.

A nagyhatalmi politizálás összetevői

⁵Wolfgang Reinhard: *Finanza pontificia, sistema beneficiale e finanza statale nell'età confessionale*. In: *Fisco, religione. Stato nell'età confessionale*. Il Mulino, Bologna, 1989, 459–504, itt: 491. Ez csupán a *Camera Apostolica* közvetlen kifizetéseinek összege.

⁶Antonio Menniti Ippolito: *Innocenzo XI*. In: *Enciclopedia dei Papi, III*. Istituto della Enciclopedia Italiana, Roma, 2000, 368–389.

államterületének több mint harmadát. A 17/18. század fordulóján a nyugati latin kereszténységnek és kultúrájának a gótika és a reneszánsz köveivel kijelölt határai ismét ugyanott húzódtak a kontinens keleti, déli részein, mint két évszázaddal korábban.³

Ha Buda és egész Magyarország felszabadítása mellett XI. Ince további nagy álmai: az oszmánok kiűzése Konstantinápolyból, a Szentföldről, illetve a keleti latin császárság kora újkori újraalapítása⁴ nem is sikerültek, a Szentszék európai nagyhatalmi szerepének helyreállása vitathatatlan. A harmincéves háború folyamán elszenvedett pápai hatalomvesztés, a politikai periféria szorulás után erre az oszmán fenyegetés kiújulása következtében átmeneti jelleggel, a régi keresztény háborús idea összefüggésében, mondhatni ennek középkori beidegződései következtében kerülhetett sor.

✱

XI. Ince nagyhatalmi politizálásának számos szintje, összetevője és tényezője figyelhető meg. Első helyen azért említendőek a bécsi, illetve varsói udvaroknak juttatott irdatlan mennyiségű pénzsegélyek (több mint két millió *scudo di moneta*),⁵ mert ezek az incei államháztartási reformok négyévi teljes megtakarítását felemésztették. Az Egyházi Állam erőn felül teljesített. Továbbá sikerült szinte középkori módra egy általános pénzügyi összefogást is megvalósítani a dél-itáliai, spanyol, birodalmi és örökös tartományokbeli egyházi javadalommal, javak bevonásával.

A mérhetetlen hadisegélyek mellett a Habsburg–francia pacifikációban játszott közvetítő szerepet kell említeni a Rajna-menti háborúskodást átmenetileg lezáró nymwegeni tárgyalásokon és utána is. A császári, birodalmi haderőt csakis így lehetett keletre összpontosítani. A részletek, adatok viszonylag jól ismertek. Ugyanez mondható el a Habsburg–lengyel közeledés megvalósításáról is. Bécsben ugyanis finoman szólva erős ellenérzésekkel fogadták Sobieski (III.) János 1674. évi megválasztását lengyel királlyá. Elvonása a francia orientációtól, illetve az 1676. évi zurawnói béke megkötése után Lengyelország oszmánellenes politikára hangolása a pápai diplomácia mesterműve volt.⁶

A pápai nagyhatalmi politizálás szorosan idekapcsolódó szintje a bécsi udvar belső erőviszonyainak befolyásolása, megváltoztatása volt. A pápai diplomácia sikerrel vert éket Lipót és a nyugati háború folytatását preferáló Titkos Tanács közé. A császár gyóntatóinak álláspontjával ellentétben a XI. Ince államtitkára, Alderano Cybo bíboros jegyzékben fejtette ki, miszerint az uralkodók „mivel Isten nekik és nem miniszterek részére biztosította különös támogatását, ugyan kötelesek az utóbbiak tanácsát meghallgatni és közreműködésüket igénybe venni, de határozniuk úgy kell, ahogy maguk legjobbnak ítélik”. A pápai *potestas indirecta* e finom megnyilvánulását az alkalmatlan császári miniszterek eltávolíttatása egészítette ki. Ludwig von Zinzendorf udvari kamarai elnök 1679. évi bukásában, vagy Siegfried

Breuner, a császári hadak ellátásért felelős *commissario generale* 1683-es, illetve Hermann von Baden, a Haditanács elnöke 1687-es — az újabb segély feltételül szabott — leváltásában a szentszéki diplomácia, személy szerint Francesco Buonvisi bécsi nuncius komoly szerepet játszott. Amikor pedig a szükséges személyi változásokat nem sikerült elérni, strukturális változtatásokat javasoltak Rómából. Banki és jórészt a császári főminiszterek számára busás hasznot hozó uzorakölcsönök felvétele helyett az Egyházi Államban elterjedt kezdetleges államkötvények, a monték bevezetését szorgalmazták. Ám mindhiába, az itáliai pénzügyi kultúra extrapolálásának nem voltak meg a szükséges feltételei Közép-Európában, a politikai akarat pedig kiváltképpen hiányzott.⁷ A segélyek felhasználásának gyakori és szigorú ellenőrzése, a hadikórházak szervezése, a bekapcsolódás a törökökkel folyó alkalmi tárgyalásokba, illetve a tervezett, vagy folyamatban lévő hadműveletek észrevételezése már-már a tizenöt éves háborúban (*Lunga Guerra Turca*) még világosan megfigyelhető pápai nagyhatalmi szerepet, VIII. Kelemen pontifikátusának éveit (1593–1605) idézi elénk. Még akkor is, ha ezúttal pápai expedíciós csapatok már nem harcoltak a törökök ellen, mint egy évszázaddal korábban Giovanni Francesco Aldobrandini vezérletével három hadjáratban is.

*

A korabeli magyar belügyekbe történő aktív beavatkozás

Amikor XI. Ince pápa politikai szerepvállalásáról beszélünk, nyilvánvalóan sosem pusztán az egyházfő személyes és közvetlen megnyilvánulásait értjük ezalatt, hanem közvetlen munkatársaiét is, Cybo bíboros államtitkár mellett a mi esetünkben kiváltképpen a már említett Francesco Buonvisi bécsi nunciust. Szerepük az imént röviden érintett területeken is meghatározó. Ugyanez mondható el a pápai politizálásnak fontos, ám a nemzetközi kutatás számára nem nagyon ismert szintjére, ami a korabeli magyarországi belügyekbe történő aktív beavatkozást jelentett, és amelynek jelentősége szintén nem elhanyagolható, sőt.

A felszabadítani szándékozott Magyarország katolikus és protestáns elitje ugyanis lassan már jó egy évtizede — a Wesselényi-féle összeesküvéstől, még inkább annak bukásától kezdve — az ország függetlenségét egyre jobban veszélyeztető Habsburgokban szinte veszedelmesebb ellenséget látott, mint az oszmánokban. A rendi alkotmány felfüggesztése, a katonai beszállások, az adók miatt elégedetlen magyarok közül a már nyíltan lázadó „bujdosók” és a mögöttük álló protestáns magyar államalakulat, Erdély a törököket kifejezetten Habsburg-ellenes támadásra ösztönözték.

A pápai diplomácia közvetlenül XI. Ince trónra lépte után, már 1677 elején közvetíteni igyekezett a „rebellisek”, illetve a magyarországi rendek és az udvar között. A feladat rendkívül nehéznek bizonyult, hiszen a rendek igényei nemcsak közjogi, politikai jellegűek voltak, hanem protestáns részről konfesszionális követelésekkel is párosultak. Vallásszabadságot hangoztattak, és a katonai

⁷Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékkal, I–III.* Szent István Társulat, Budapest, 1901–1903, III, 385. 395. 482. 432–433.

⁸Ezzel a fontos kérdéssel külön tanulmányban fogunk foglalkozni.

⁹Lásd például Thököly levelének eredetijét a bíboros államtitkárhoz, Kassa, 1684. április 12. Archivio di Stato Massa, Archivio Cybo-Malaspina, Carteggio Cardinale Alderano Cybo, vol. 78, n. 69; illetve Vanyó Tihamér: *A bécsi pápai követtség levéltárának iratai Magyarországról, 1611–1786.* Akadémiai, Budapest, 1986, 178.

¹⁰XI. Ince magyarországi politikáját áttekintő elemzésünk szakirodalmi és forrásbázisa: Fraknói Vilmos: i. m. III, 381–492; Vanyó Tihamér: *Bécsi nunciusok jelentései Magyarországról, 1666–1683.* Szent Gellért Hittudományi Főiskola, Pannonhalma, 1935, 75–101; *Relationes cardinalis Buonvisi in imperatoris et Hungariae regis curia nuntii apostolici anno mdclxxxvi exaratae. In anniversariam arcis Budae ducentis ab hinc annis recuperatae memoriam typis vulgatae.* Budapest, 1886, VIII–CLIII és 1–293.

¹¹Lásd Apafi levelének eredetijét a nunciushoz, Fogaras, 1686. szeptember 29. Archivio di Stato Lucca, Archivio Buonvisi, vol. 64, n. 99.

¹²Fraknói Vilmos: i. m. III, 444–447.

erővel elfoglalt templomok visszaadását követelték. Ez a körülmény meglehetősen lehatárolta a pápai diplomácia mozgásterét. Róma mindenképpen meg kívánta akadályozni a magyarok török szövetségét. Ugyanakkor teljes körű, aktív közvetítést a vallási kérdés kiemelt szerepe miatt nem tudott végezni. Buonvisi nuncius ezért elsődlegesen a „rebellisek” francia és lengyel támogatását igyekezett megvonni, és a bécsi udvart győzködté, hogy feltétlenül „nyugtassák meg Magyarországot”.

E cél érdekében a nunciushoz Szelephény György esztergomi érsek (1666–1685) közreműködésével sikerült rávenni a katolikus főrendeket, hogy tárgyalások céljából megjelenjenek Pozsonyban 1678. május elején. Az ellentétek mélységét mutatja, hogy a magyar arisztokraták még a XI. Ince képviselőjének fellépésére is alig-alig akartak szóba állni az udvari politika kulcsfigurájával, Johann Paul Hocher kancellárral. A tárgyalások a Habsburg-abszolútizmus ellen lázadók élére álló ambiciózus Thököly Imre meginduló hadjárata miatt nem vezettek sikerre.

A problémákat rendező rendi országgyűlés két évtizednyi szünet után 1681-ben ült össze Sopronban. A magyar történelemben nem volt (és később sem lesz) olyan diéta, amelyen a Szentszék ennyire tevőleges szerepet tudott volna játszani. Buonvisi nuncius közreműködött Kollonich Lipót bécsújhelyi püspök lemondatásában a Magyar Kamara éléről. Tisztsége a magyar rendek egyik fő sérelme volt, hiszen a kamarai elnöknek tagjaik közül kellett kikerülni. Fellépett a fegyveres lázadóknak adandó amnesztia mellett is, s hogy elkobzott birtokaikat a kincstár juttassa vissza nekik, illetve örökösöknek.

A pápa diplomácia messzemenően támogatta a Habsburg-abszolútisztikus igényekkel szemben az ország autonóm alkotmányának helyreállítását, és ennek megfelelően a belső függetlenséget megalapozó nádor, az egyébként buzgó katolikus Esterházy Pál megválasztása mellett tette le a voksát (1681–1713). Erőtéljes nyomásgyakorlással sikerült rávenni Szelephény érseket arra, hogy váljon meg a — nádori szerepet a bécsi udvar részéről pótló — királyi helytartóságtól. Buonvisi nunciust cseppet sem hatotta meg az érsek érvelése, hogy közhatalmi pozíciójában mennyit használhatna még a katolikus vallásnak.

A pápai diplomácia dilemmája a soproni országgyűlésen is világosan kitapintható: Magyarország pacifikálása csak vallási engedmények útján valósítható meg. Ez a pacifikálás pedig az oszmán-ellenes fellépés szempontjából kulcsfontosságú volt. Egy jórészt ellenséges országban, amely a felszabadításban meghatározóan a Habsburg-abszolútizmus terjeszkedését látta, és már-már inkább a vallásilag toleránsabb törökök szövetsége felé húzott, számos kockázattal kellett számolni a reménybeli hadműveletek során. A nuncius, a pápai Államtitkárság és maga XI. Ince is kitapintható aggodalommal, sőt ellenszenvvel tekintett a magyarországi protestánsok (evangélikusok és reformátusok) követeléseire. Ugyanakkor a kon-

¹³Tusor Péter:

Purpura Pannonica.

Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században.

PPKE Egyháztörténeti Kutatócsoport, Budapest – Róma, 2005, 161–196.

¹⁴Archivio Segreto

Vaticano, Segreteria di Stato, Principi, vol. 111, fol. 350^{rv} és 355^{rv}.

¹⁵Zágráb, 1686. január

31-én. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 115, fol. 46^r–47^v. Alderano Cybo államtitkárhoz: uo., fol. 48^{rv} és 50^{rv}.

¹⁶Levele XI. Incéhez,

Bécs, 1685. július 9. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 114, fol. 290^{rv} és 293^{rv}.

¹⁷Levelei XI. Ince pápához,

Kismarton, 1685. május 6. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 114, fol. 202^r–203^v, illetve Cybo bíboros államtitkárhoz, Lakompak, 1686. január 29. Uo., vol. 115, fol. 38^r–39^v.

¹⁸Levele a pápához,

Bécs, 1686. október 30. ASV Segr. Stato, Principi, vol. 115, fol. 490^{rv} és 493^{rv}.

¹⁹Az LX. tc-ben: „Még most is hálás emlékezettel tisztelvén a karok és rendek a néhai szentséges atyának XI. Ince pápának, és az ő neposa, Livio

fesszionális érdekeket egyértelműen alárendelték a politikai céloknak. Buonvisi, aki kúriabeli feletteseinél valamivel talán rugalmasabb felfogást képviselt, nemcsak tartózkodott az ellenakcióktól a valláskérdés tárgyalása során, hanem a magyar hierarchiát is ebbe az irányba hangolta. Csak megegyezés megszületése után, 1681. december 27-én tiltakozott formálisan a vallási engedmények ellen (lényegük, hogy a protestánsok a teljes tiltás éveitől a vármegyék többségében felekezetenként két-két kijelölt helyen nyilvánosan gyakorolhatták vallásukat; hasonló megoldással a nantes-i ediktumban találkozhatunk).

Az alkalmazott eljárás szemmel láthatóan ugyanaz, mint amit Róma a nymwegeri tárgyalások során alkalmazott. Tudjuk jól, hogy ez volt az első alkalom, amikor a pápai diplomácia hivatalos érintkezésbe került protestáns állam képviselőivel. Buonvisi szereplése a soproni országgyűlésen ezt a korábban elképzelhetetlen attitűdöt folytatja, árnyalja. Az 1647-es pozsonyi országgyűlésen Camillo Melzi nuncius még élesen protestált az akkor engedmények ellen, amelyek az előljáróban említett Rákóczi György-féle támadást lezáró, 1645-ös linzi békén alapultak. Ez a tiltakozás közvetlen előképe lett a vesztfáliai béke elleni, nem túl szerencsés protestációnak (tudjuk, hogy szövegét fel is használták a *Zelo Domus Dei* brève megfogalmazásánál).⁸ 1681-ben éppen fordított a helyzet: a magyar vallási engedményekkel szembeni pápai óvás a nemzetközi előzmény magyarországi alkalmazása volt.

Az 1681. évi soproni országgyűlés határozatainak köszönhetően sikerült konszolidálni a magyar rendek és a Habsburg-dinasztia viszonyát. Az 1682 nyarán újra támadó Thököly — hadisikerei ellenére — már jóval kevesebb társadalmi támogatást kapott, mint korábban. A korabeli szokás szerint a támadással egyidejűleg meginduló egyezkedés kapcsán XI. Ince államtitkársága kifejezetten azt az utasítást adta a bécsi nunciusnak, hogy a vallási követelések miatt teljesen húzódjon háttérbe, onnan támogassa a békekötést, hangolja erre a császárt, és majd a megfelelő idejű és mértékű óvással biztosítsa a katolikus jogfenntartást. A pápai külpolitika leginkább a téren aktiválta magát, hogy megakadályozza a francia hadisegély eljuttatását Lengyelországon keresztül az időközben Felső-Magyarország fejedelmévé kikiáltott Thököly Imre csapatainak.

A már elért eredmények, illetve az 1683-ban megkötött első, majd a következő évi második Szent Liga más szintre helyezte a szentszéki diplomácia magyarországi aktivitását. Az eddig kifejtett mediációs szerep a Habsburgok, a rendek és a felkelők között háttérbe szorult, sőt a hadműveletek megindulásával, a keresztény seregek sorozatos győzelmével okafogyottá vált. A római udvar mind határozottabban kitért Thököly egyre kétségbeesettebb megkeresései elől, hogy támogassa megegyezési próbálkozásait.⁹ Ehelyett a császári oldalra állt korábbi követői felé gyakorolt gesztusok lettek jellemzőek.¹⁰ Buonvisi nuncius ugyanakkor teret adott Apafi Mihály

Odescalchi hercegnek, több más ízben is ugyan, de főképpen Bécsnek az 1683-ik esztendőben történt megszállása alkalmával, a kereszténység ügyének oltalmára és védelmére és esküdt ellenségének nyakunkról való lerázására fordított s kiváló, előrelátó gondoskodással följajánlott segítségét, és a háború viselésére szolgáltatott eszközeit, s ebből folyólag magának és utódainak szerzett nem közönséges érdemeit; valamint a mostani főméltóságú másik Livio Odescalchi hercegnek saját érdemeit is méltó megfontolás alá vévén: úgy a most nevezett herceget... Magyarország és a hozzá kapcsolt részek valóságos és kétségtelen honfiai sorába... fölvették és becikkelyezésüket elrendelték.”

²⁰Vö. Péter Tuszor: *Riforma, Liturgia, Canonizzazione nell'età della confessionalizzazione (La Congregazione dei Riti e il Cattolicesimo in Ungheria 1588–1689)*. Dall'Archivio Segreto Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari II, Città del Vaticano, 2007, 463–485.

²¹Fraknoi Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária*

erdélyi fejedelem feléje irányuló megkeresésének Buda felszabadítása után, hogy pártfogolja követeit, ügyeit a bécsi udvarban.¹¹

Az aktív politikai mediáció visszaszorulása, a hadieseményekre és a segélypolitikára történő összpontosítás nem jelenti azt, hogy az 1683–1689 közötti időszakban a Szentszék részéről ne születtek volna Magyarországot közvetlenül érintő nagyszabású koncepciók. Közülük most talán a legérdekesebbet emeljük ki. A XI. Ince által személyesen támogatott 1685 őszi elképzelést azonban egyik érdekelte fél sem tartotta elfogadhatónak. A római tervek szerint nemcsak a francia–Habsburg békét, hanem török-ellenes szövetséget is létre lehetett volna hozni, ha a császár és Lotharingiai Károly lemondott volna Lotharingiáról XIV. Lajos javára, cserében pedig Lotharingiai Károly a maga és örökösei számára megkapta volna az erdélyi fejedelemséget.¹²

*

XI. Ince magyarországi politikája, illetve érintkezései Magyarországgal nemcsak a bécsi udvaron, illetve a bécsi nunciatúrán keresztül érvényesültek. Az esztergomi érsek, Szelephény György már a pápai pontifikátusának kezdetétől rendszeres és kimerítő információkat küldött az egyházfőnek és államtitkárának a magyarországi belpolitikai helyzetről, a lázadók tevékenységéről, valamint a törökök várható terveiről. Hírszolgálatát a pápai udvarban komolyan vették, értékelték, sőt rendszerint érdemi válaszban is részesítették Magyarország ambiciózus primását. A Lipót császár által a pápának nominált főpap bíborát egyedül a koronabíborosi kinevezésekkel kapcsolatos, leginkább a túlzó francia követelésekben gyökerező viták kiújulása miatti késedelem akadályozta meg. A nem olasz kardinálisok 1686. szeptember 2-ai, éppen Buda visszafoglalásának napjára eső kinevezését Szelephény már nem érte meg.¹³

A felszabadító háborúk folyamán magyar részről több ízben közvetlenül folyamodtak segítségért Ince pápához. Így Erdődy Miklós horvát bán, Borkovich Márton zágrábi püspök és Horvátország rendjei 1683-ban¹⁴ és 1686-ban¹⁵ hadisegélyt kértek. Barkóczy László generális 1685-ben maga és családja számára szeretett volna támogatást, miután Thököly hívei mindenét elpusztították.¹⁶

Az ország nádora nem kérés, hanem köszönetmondás végett fordult az egyházfőhöz. 1685-ben a budai pasa magyar katonák által zsákmányolt zászlaját indította útnak a pápához.¹⁷ Esterházy Pál 1686. október 30-án unokaöccsét, a pálos szerzetes Nádasdy Lászlót küldte az egyházfőhöz Rómába, hogy a saját és az ország nevében megköszönje az ősi királyi székhely, Buda felszabadítását (és hogy szót emeljen Thököly érdekében is).¹⁸

XI. Ince pápa kultusza a magyarság részéről már életében elkezdődőtt. Folyományaként 1751-ben, amikor a magyar országgyűlés indigenátust adományozott a kései leszármazott Livio Odescalchinak, törvényben örökítették meg a pápa érdemeit,¹⁹ akinek emlékét

Teréziáig. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1895, 393–404; Vanyó Tihamér: *Bécsi nunciusok jelentései Magyarországról*, i. m. Vö. például ASV Segr. Stato, Cardinali, vol. 52, fol. 214r–215v is.

1936-tól monumentális szobor is hirdeti a budai várban. Pontosan azon a helyen áll, ahol az utolsó budai pasa elesett.

Befejezésül említsük még meg, hogy Ince pápa pontifikátusa nemcsak politikailag volt megkülönböztetetten hasznos Magyarország számára, hanem egyházi téren is. Ő tett eleget annak a már az 1620-as években Pázmány és katolikus főurak által megfogalmazott kérésnek, hogy az államalapító Szent István király ünnepének megülése az egész katolicizmus számára kötelező legyen: Benedetto Odescalchi a szent király nevét Buda visszavívásának emléknapijára, szeptember 2-ra vette fel a római kalendáriumba.²⁰ Pápaságának évei gyakorlatilag mentesek voltak a magyar királyok főkegyúri joga körüli vitáktól. A Kúria érdemben nem bolygatta a magyar államegyházi sajátosságokat. Sőt másfél évszázad után még a magyar király által kinevezett erdélyi püspök pápai megerősítésére is sor került.²¹ Viszonyosul a magyar hierarchia végképp feledve korábbi episzkopalista hajlamait, elsőként ítélte el az 1682-es gallikán tételeket, és tett hitet a pápai primátus, Róma iránti elkötelezettsége mellett.²² A tavaly négyszáz éve született szentéletű pápa ünnepét minden évben augusztus 13-án üli meg a világegyház.

²²Gabriel Adriányi: *Die angebliche ungarische Nationalsynode von 1682.* Annuarium Historiae Conciliorum, 1995–1996/2. 841–851.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

Keresztutak a Colosseumban a Szentatyával.....	2.900,-
A hit nyelvtana. Esszék ég és föld között.....	1.900,-
<i>Timothy Radcliffe</i> : Miért járjunk misére?.....	2.700,-
<i>Pilinszky János</i> : Keresztről keresztre.....	2.500,-
<i>Terry Apter</i> : Testvérkötelék.....	2.800,-
<i>Alois M. Hass</i> : Felemelkedés, alászállás, áttörés.....	3.500,-
<i>Paul M. Zulehner</i> : A gyermek a család szíve.....	1.900,-
<i>Dobai Lili</i> : Formula pietatis.....	1.100,-
A költészet jelenléte. In memoriam Czjzek Éva.....	1.200,-
<i>Teréz Anya</i> : Jöj, légy a világosságom!.....	3.200,-
<i>Jean-Louis Chrétien</i> : A felejthetetlen és a nem remélt.....	2.500,-
<i>Lukács László</i> : Az Ige asztalánál.....	2.900,-
<i>Walter Kasper – Daniel Deckers</i> : A hit szívverése.....	3.200,-
<i>Ruppert Berger</i> : Lelkipásztori liturgikus lexikon.....	4.300,-
<i>Johann Baptist Metz</i> : Memoria passionis.....	2.700,-
<i>Borbély Szilárd</i> : Egy gyilkosság mellékszálai.....	1.700,-
<i>Máthé Andrea</i> : Útvesztőben.....	1.100,-
<i>Takács Zsuzsa</i> : Jaj a győztesnek!.....	1.900,-
<i>Kertész Imre</i> : A megfogalmazás kalandja.....	1.400,-

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

Az öröm mint bűn a korai szerzetességben?

NACSINÁK GERGELY
ANDRÁS

1977-ben született Budapesten. A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán és a thesszaloniki egyetem teológiai szakán szerzett diplomát. Ortodox pap. Legutóbbi írását 2011. 8. számunkban közzöltük.

¹*Contra Galileos*, 335C.

²A maradék keresztények pedig, hátrányban érezvén magukat a spiritualitás mai piacán, mindezekről frusztráltak mindent megtesznek azért, hogy vallásukat vidám és élet-szerető, praktikus és szinte már pajkos spiritualitásként mutassák be — ami hol jól sikerül, hol meg kevésbé, mindenesetre azonnal szembeszegül velük a tradicionalisták szigorú hada és az egyházszervezet hajthatatlansága, és akkor az egészet lehet kezdeni előlről. Így születnek az olyan címmel ellátott cikkek, hogy „Jézus viccesebb volt, mint gondolnánk” (lásd <http://www.magyarurir.hu/hirek/jezus-viccesebb-volt-mint-gondolnank> 2012-05-24).

A vallás hosszú bűnlajstromán minden bizonnyal előkelő helyet foglal el a „világ” és az „élet” tagadásának vádja, amelynek értelmében a hit azt követelné az embertől, hogy az élet örömeiről lemondjon, és kedélytelen aszkézisben töltve mindennapjait valamely túlvilági elégtételben reménykedjék. Itt, nyugaton persze mindenekelőtt a kereszténységről szokás így vélekedni, bár kétlem, hogy előfordulna a történelemben olyan vallás, amelyben az önmegtagadás valamely formája kisebb-nagyobb szerepet ne játszana. Azt hihetnénk, efféle kritika csak a modern kori ember fejében születhet meg, pedig a művelt pogányok már a keresztény éra kezdetén is elborzadva konstataáltak, hogy egyes polgártársaik mily könnyen hódolnak be egy zsidó szekta kétes tanainak, amely szerint egy kínok közt kivégzett, megfeszített embert kell imádni istenség gyanánt. „Az egész világot sírokkal és temetőkkel töltitek meg” — hangzott Julianus Aposztata vádja a vértanúk kultuszát látva, és a filozofikus élet kiegyensúlyozott eszméihez szokott római értelmiség nem fordult több megértéssel a pusztákba kivonuló remeték, majd a formálódó szerzetesség felé sem, amely a szemükben alighanem a mértéktartó életvitelt hirdető pogány bölcelet szélsőséges paródiájának tetszett.¹

A humanizmus, a protestantizmus és a felvilágosodás eszméinek örököséként pedig ha lehet, ma még ennél is kevésbé tudunk szimpátiával viszonyulni a csont és bőr aszkétákhoz, a nőtlenségben élő szerzetesekhez, vagy az egyszerű hívekre is érvényes morális és testi korlátozásokhoz. Mindez pusztán a spirituális önzés egy kifinomult fajtájának látszik, amely a világra és annak szépségeire fittyet hányva azon mesterkedik, hogy mielőbb kieszközölje saját üdvösségét. Nincs is abban semmi természetes és semmi emberi, ahogy ezek a morc aszkéták az élet örömei ellen prédikálnak — az élet örömein itt természetesen az ételt, italt, kényelmet és a másik nemet értve.²

Való igaz: a régi homíliaikat böngészve vagy a monasztikus hagyomány szövegeiben elmélyedve nem egykönnyen veszi be az ember gyomra, hogy a régi idők szentjei, a maiakkal karöltve, milyen állhatatosan hangsúlyozzák a bűnbánat, a gyász, a könnyek és a szívbeli töredelem fontosságát, no meg az önmegtartóztatását, miközben a kedélyes csevegésről és a vallás kellemes velejáróiról aránylag kevés szó esik. És még ha elő is kerül valami hasonló, a szentek derűjét rögtön beárnyékolja a Kereszt.

„Az atyák mondták, hogy amikor egyszer a testvérek a szeretetlakomát fogyasztották, az egyik testvér elnevette magát az asztal-

nál. Ezt látva János abba sírva fakadt, és azt mondta: »Mi lakozhat ennek a testvérnek a szívében, hogy elnevette magát, amikor inkább sírnia kellett volna, hogy szeretetlakomát eszik?«

„Azt mondták Pambó abbáról, hogy arca sosem mosolygott. Egy nap tehát meg akarták nevetetni a démonok, ezért tollból szárnyat kötöttek egy bothoz, körbehordozták, zajt csaptak, és azt kiabálták: »Allé, allé!« Meglátta őket Pambó abba, és elnevette magát. A démonok erre körtáncot kezdtek lejteni, és így siránkoztak: »Jaj, jaj, Pambó nevetett!« Ő azonban azt felelte nekik: »Nem nevettem, hanem kinevettem erőtlenségeteket, hogy annyian hordoztok körbe egyetlen szárnyat.«”

„Ismét ő [Szünklétiké amma] mondta: »Nekünk, akik ezt a fogadalmat magunkra vállaltuk, a tökéletes józanságra kell törekednünk. Hiszen a világiaknál is szert tehetnek józan életre, de ugyanakkor vele együtt megfér a meggondolatlanság is, mert az összes többi érzékkel vétkeznek. Mert illetlenül nézelődnek, és féktelenül nevetnek.«”³

A fentiek alapján úgy tűnik, a sivatagi aszkéták számára a nevetés, az öröm legnyilvánvalóbb jele korántsem számított olyan pozitív dolognak, mint a mi szemünkben; Pambó történetéből világos — még ha a szent utólagos magyarázata kevésbé meggyőző is —, hogy a nevetés démoni incselkedésnek tudható be, Szünklétiké amma tanításából — aki mellesleg az egyetlen női szerzetes, aki tekintélyénél fogva helyet kapott az atyák mondásainak e gyűjteményében — az is kiderül, hogy az efféle megnyilvánulások nem férnek össze az aszkéták megcélzott „tökéletes józansággal”. Ezek után legalábbis meglepő, hogy a róluk való feljegyzéseket olvasva igen kevés savanyú szerzetessel találkozunk, míg a legtöbbször kimondottan kedves, figyelmes, és nem nélkülöznek egyfajta humorérzékletet sem. Az „önkéntelen” vagy „féktelen” nevetés azonban azt jelezni számukra, hogy az a bizonyos „józanság” (*szófrösziéné*) megtört, és a belső éberség (*népszisz*) alábbhagyott; ami az ő szemükben, a sivatag szellemi közegében igencsak kockázatosnak számított.

Az érzelmi megnyilvánulások széles skálájának másik oldala viszont mintha nem hogy nem tiltott, de egyenesen kívánatos volna: „Arszeniosz abbáról mesélik, hogy egész életén keresztül, ha a kétkézi munka mellett ült, egy kendő volt az ölében a szeméből patakzó könnyek miatt. Amikor Poimén abba meghallotta, hogy elhunyt, könnyek között mondta: »Boldog vagy, Arseniosz abba, hogy ebben az életben sirattad magad. Hiszen aki itt nem siratja magát, ott majd örökké fog sírni. Tehát akár itt önként, akár ott a kínok miatt: lehetetlen, hogy ne sírjunk.«”⁴ Akár *itt*, önként, akár *ott*, a kínok miatt — két világ áll tehát egymással szemben, ami egyúttal két idősíkot is jelent: az evilág, a most, amely rendszerint az örömföld, a nevetés, az élvezetek, tehát a szétszórt világ, valamint az eljövendő, másik világ, amely az üdvösség vagy a kárhozat szellemi tartománya, s mintegy tükörképe az előzőnek — az itteni sírás ott nevetésre fordul, és viszont. Eszünkbe juthat Léon Bloy egy gondolata, aki Pál apostol

³*Apophthegmata Patrum*
324, 774, 893.

(A továbbiakban AP)
Magyarul lásd A Szent
Öregek Könyve. (Ford.
Baán István.) Bizantinológiai
Intézeti Alapítvány,
Budapest, 2001.

Nevetés és józanság

Öröm és sírás

⁴AP 79.

mondását — „mert most tükör által, homályosan látunk” — úgy kommentálja, hogy nem tudhatjuk, az evilági örömök nem a pokol kínjaié, amelyeket (mivelhogy tükörben látunk) most mintegy kifordítva érzékelünk. A „most”, ami egyúttal az evilági örömök horizontját is jelzi, az atyák szemléletében mindig kiegészül egy „eljövendővel”, amely teljessé teszi az önmagában csonka, „rész szerinti” ittlétet.

Evilág és Isten Országa

Amikor tehát az örömök iránt való közömbösséget, és a tőlük való óvatos távolságtartást kérjük számon a keresztény szenteken, megfeledkezünk egy alapvető különbségről: ők és mi közöttünk: arról, hogy mintha egészen más perspektívából látnák a világot, és hogy ama bizonyos „eljövendő”, ami a legtöbbünk számára legfeljebb homályos fogalom, teológiai tétel, az ő számukra mindennél elevenebb, csaknem kézzelfogható valóság, amely az evilágnál sokkal nagyobb súllyal esik a latba. Úgy tűnik, a viszonyítási pont számukra nem az evilág, hanem az Isten Országa, és ehhez, vagyis az örökléthez képest mérnek fel mindent, ami ideiglenes; mint ahogy az ember prototípusa sem a halandó Ádám, hanem a feltámadott Krisztus.

„Kedveseim — áll Lükopoliszi János aszkétának Rufinusnál fennmaradt tanításában — mivelhogy azt tűztétek ki célul, hogy elnyerjétek Isten tetszését, és eljussatok az ő szeretetéig, ügyeljétek rá, hogy mentesek legyetek mindenfajta kérkedéstől, minden lelki vétektől, és a test örömeitől. Testi örömök alatt pedig ne csupán azokat értsétek, amelyekben a világiak lelnék gyönyörűséget; az önmegtartóztatásban élőnek azt is mind öröm forrásának kell tekintenie, amit kedvvel vesz magához, legyen az bármily hitvány és bármennyire megsokkolt is. Még maga a kenyér és víz is, ha megkívánásból fogyasztjuk — azaz azért... hogy lelkünk vágyát csillapítsuk vele — tiltott örömet jelent a böjtölő számára. (...) Széles út tárul tehát a lélek elé, mikor valamely vágyát elégíti ki, keskeny azonban, midőn leküzdi vágyait.”⁵

Az ebben az értelemben vett széles út pedig mainapság talán minden korábbinál szélesebb, alighanem azért is bizonyul olyan nehéznek elfogadni e merőben más perspektíva létezését. Pedig nem egyszerűen arról van szó, hogy a szerzetesek elfordulnának az örömeiktől: csupán másfajta örömhöz ragaszkodnak, amelyek azonban sajnálatos módon számunkra némiképp definiálhatatlanok — egy vágy vagy szenvedély kielégítése például nem tartozik közéjük. Hallgassuk Bészarión abbát: „Ismét ő mondta: »Ha békében vagy, és nem háborgatnak [a démonok], akkor még inkább legyél alázatos, nehogy idegen öröm férkőzzön hozzánk, és dicsekedésre indítson, s így háborúságba essünk. Hiszen gyakran gyengeségünk miatt nem engedi meg Isten, hogy megtámadjanak minket, nehogy elveszünk.«”⁶

„Idegen öröm”

Itt szemet szűrhat az „idegen öröm” kifejezés, ami voltaképp azt feltételezné, hogy a szerzetes számára azért van olyan öröm is, mely a legkevésbé sem idegen tőle. Ilyen értelemben mondhatta Benjámín abba a halálos ágyán: „Ezt tegyétek, és üdvözülhettek: *Mindig örüljétek, szüntelenül imádkozzatok, adjatok hálát mindenért!* (1Tessz 5,16–17).”⁷ Ez az öröm azonban időnként meglehetősen különös formákat ölt és

⁵*Historia Monachorum in Aegypto* 1.3. Magyarul lásd *Az egyiptomi szerzetesek története.* (Ford. Pataki Elvira.) PPKE BTK, Piliscsaba, 2004.

⁶AP 164.

⁷AP 171.

szokatlan módokon jelenik meg — nem dolgokban és birtoklásban rejlik, hanem belső akadályok leküzdésében; mintha az itteni veszteségek valami rejtélyes fordulat folytán majdan nyereséggént tűnnének fel. „Euprepiosz abba mondta: »Minden testi dolog anyag. Aki a világot szereti, akadályokat szeret. Ha egyszer az ember elveszít valamit, úgy azt örömmel és hálaadással kell fogadnia, mert így gondoktól szabadul meg.«⁸ Itt talán nem is annyira az anyagon és a testi mivolton van a hangsúly — bár elsőre hajlamosak volnánk mindjárt így érteni —, hanem a gondoktól való megszabaduláson, hiszen már Jézus is figyelmeztetett rá, hogy „ahol a kincsed, ott a szíved is” (Mt 6,21).

⁸AP 220.

Penthosz és szomorúság

⁹Magyarul lásd *Penthosz. A keleti kereszténység tanítása a szívbeli töredelemről*. In: *A bizánci szerzetesség*. (Szerk. Baán István.) Bizantinológiai Intézeti Alapítvány, Budapest, 2010, 293–485.

¹⁰Lásd uo. 301.

¹¹*Ad Monachos*, 56. Idézi Irénée Hausherr: i. m. 302.

¹²Szír Szent Izsák: *Aszketikus beszédek*, 37. In: *The Ascetical Homilies of Saint Isaac the Syrian*. Holy Transfiguration Monastery, Boston, 1984, 178.

¹³AP 795.

Az ember önvédelmi és önigazolási technikái

Nem kevésbé elhamarkodott a szövegekben oly sokszor emlegetett *penthoszt* is egyszerűen gyásznak fordítani: Irénée Hausherr egy egész könyvet szánt annak kimutatására, hogy a lelkiállapot, melyet ez a szó jelöl, a monasztikus irodalomban korántsem negatív értelmű.⁹ Az aszkéták ugyanis mindig gondosan megkülönböztetik az isteni kegyelem gyümölcseként a belső töredelem nyomán megszülető *penthoszt* a romlott szív csüggedt szomorúságától, a *liüpétől*. Az utóbbi nemcsak hogy helytelen, de veszélyes is, mert szép lassan kiirtja a lélekből a vágyakozást Isten után. Evagriosz például — a maga akkurátus módján — az utóbbinak hetvenhét típusát különíti el a mély depressziótól a tunyaságig, és mindegyiknek megadja a hatásos ellenszerét is egy-egy szentírási gondolat formájában.¹⁰ Míg a *penthosz* a könnyekkel együtt a valódi, a lelket a legmélyéig átjáró imádság velejárója, addig, mint Evagriosz is mondja, „a szomorúság szelleme tönkreteszi az imádságot”.¹¹ A könnyek is azt jelzik, hogy az ember nem maradt meg korábbi érzéketlen állapotában, hanem tisztába jött saját helyzetével: gyöngeségével, szenvedélyeknek való kiszolgáltatottságával, esendő mivoltával. Sír, mert nem tehet mást, miután meglátta, mit tett a benne lévő isteni képmással: „A szerzetest saját cellája és magánya, amely a sírboltban folytatott élethez hasonló, az emberi örömöktől távol, tanítják meg arra, hogy az ő feladata a gyász. (...) A szerzetes vigasza könnyeiből születik. S ha a tökéletesek és győztesek sírtak itt, hogyan is volna képes valaki, akit sebek borítanak, megállni sírás nélkül? Annak, akinek szerette holtan fekszik előtte, s aki látja önmagát a bűnökben meghalni, van-e szüksége útmutatásra a könnyekhez vezető gondolatokról? Lelked, vétkektől lemészárolva, ott hever előtted; lelked, aki pedig e világ minden kincsénél drágább a számodra.”¹² A könnyek tehát alighanem a kompromisszumoktól mentes önismeret velejárói, és a szerzetes által gyakorolt *mnémé Theu*, Isten jelenlétének érzékelése adja meg azt a távlatot, amelyben az ember ráébredhet valódi helyzetére: „Pál abba mondta: »Nyakig merültem a mocskokba, és így sírok Isten színe előtt: Irgalmazz nekem!«”¹³

A keresztény lelkiségi szövegeket olvasva úgy tűnik, hogy a magatartás, amelyre az ősbűn óta az emberi psziché berendezkedett, az önvédelem és az önigazolás technikáinak biztosít elsőbbséget mindenkinek felett: a legtöbb belső energiát mások hibáztatása mellett

önmagam védelmezése, a látszatok fenntartása és az „ego” kényeztetése emészti fel. Biztosítani elsősorban azokat az örömeket és eljárásokat, amelyek a személyiséget hizlalják — ám ezek az élvezetek, amint a bukott „én” is, amelyre irányulnak, pillanatnyiak és mulandóak, ezért kell belőlük egyre több és több, hátha a mennyiség a folytonosságot is magával hozza majd. A szerzetesek tapasztalata szerint ez azonban nem a bűn terhétől és a rossz lelkiismerettől való megszabaduláshoz vezet, épp ellenkezőleg: olyan mámorhoz, ami a narkózishoz hasonlóan ideig-óráig képes elfeledtetni azt. Ezzel állítják szembe a szellemi józanság vagy éberség (szófrosziüné és népszisz) kívánalmát, amely ugyan kevésbé kényelmes, de legalább a valósághoz is köze van.

„Ismét ő [Szünklitiké] mondta: »Az ördögnek számtalan csapdája van. Nem téríti el a lelket a nélkülözés által? A gazdagságot hozza elő. Semmire sem megy gyalázkodással és rágalmazással? Dicséretet és dicsőséget kínál! Ha legyőzi az egészség, beteggé teszi a testet. Ha nem tudja a gyönyörökkel megcsalni a lelket, akkor a kényszerű veszélyeségek által próbálja félrevezetni. Kívánsága szerint okoz igen súlyos betegségeket, hogy azoknál az embereknél, akik ezáltal kishitűvé válnak, megzavarja az Istenre irányuló szeretetet. Heves lázsal szabdalja a testet, és túrhetetlen szomjúsággal kínozza.

Ha bűnös létedre ezeket szenveded el, gondold az eljövendő büntetésre, az örök tűzre és az ítélet kínjaira is, és ne csüggedj el a jelenlegi dolgok miatt! Örülj, hogy Isten meglátogatott, és az a szép mondas legyen ajkadon: *Az Úr ugyan szigorúan fenytett meg engem, de a halálnak nem adott át* (Zsolt 117,18)! Vas voltál, de a tűz leválasztotta rólad a rozsdát.«¹⁴

Ez a bizonyos töredelem (*katanüixisz*), a belső megrendülés az, ami a lelki tanítók szerint megnyitja a belső kapukat, a könny pedig annak bizonyítéka, hogy feloldódott az a belső görcs, amely az emberi szívet — mintegy ön-védelemből — érzéketlenné tette.¹⁵ A gyász és a sírás tehát nem önmagukért valók, és nem arra szolgálnak, hogy a világ minden dolgában és mindenkiben csak a rosszat lássuk, ellenkezőleg: hogy magunkból eltávolítsuk azt. Igazuk van tehát azoknak, akik szerint mindebben alig van valami „természetes” és „emberi” — mert amire itt törekszünk, az a díszeleten áthatoló angyali pillantás.

„Szünklitiké amma mondta: »Mindenkinek, aki az Istenhez akar közeledni, először harcot kell vívnia, és nagy erőfeszítésébe kerül, de aztán kimondhatatlan örömeiben lesz része. Amint ugyanis azokat, akik tüzet akarnak gyújtani, először füst veszi körül, és könnyeznek, s ilyen módon érik el céljuk beteljesülését (hiszen az Írás azt mondja: *A mi Istenünk emésztő tűz* — Zsid 12,29), úgy nekünk is könnyekkel és erőfeszítések árán kell felgyújtanunk magunkban az isteni tüzet.«”

Az úgynevezett „evilág” örömeivel tehát — amelyeket többnyire kizárólagosnak ismerünk — nemcsak az a baj, hogy könnyen végződnek önmagukban, és ott kimerülnek, csak további szomjat és kielégületlenséget okozva, hanem az is, hogy szétszórnak: márpedig

Töredelem, belső megrendülés

¹⁴AP 898.

¹⁵„Először imádkozz azért, hogy megkapd a könnyek adományát, azért, hogy a szív töredele által a lelkedben lakó keménységet meglágyítsd” — írja

Nagy Szent Baszileiosz (*De Oratione*, 5, idézi Irénée Hausherr: i. m. 323).

A könnyek és a töredelem azonban sohasem szólhatnak a külvilágnak.

Egy Szent Efrémnek tulajdonított iratban olvassuk: *Penthoszunk* ne az ember szerinti legyen, „hanem Isten szerinti, aki látja a szív titkait, hogy ő mondjon boldognak minket. Arcunk tehát legyen vidám.” (uo. 466.)

Összeszedettség, odafigyelés Istenre

¹⁶Johannes Cassianus:
Collationes Patrum, VII,4.
Magyarul: *Az egyiptomi
szerzetesek tanítása*.
(Ford. Simon Árkád
OSB.) Pannonhalma –
Tihany, 1998, 187.

az emberi létezés alapvető jegye a szétszórtság és a belső egyensúly hiánya.

„Az emberi szellemet általában úgy határozzák meg, hogy örök-ké mozgó és sokat mozgó (*aeikinétosz kai polükinétosz*). Tehát természeténél fogva sohasem lehet tétlen. Ha nincs megfelelő tárgya, amely mozgékonyágát lekösse és állandóan lefoglalja, akkor változékonyságánál fogva kénytelen elkalandozni, és mindenfelé el-kószálni” — mondja Serenus egyiptomi apát Cassianusnál.¹⁶ A mai világot pedig talán minden eddiginél jobban jellemzi az „elkalandozás és elkószálás” változatos és kifinomult technikáinak tökélyre fejlesztése, amelyek eredményeképp igencsak nehezzé válik a belső összeszedettség megteremtése, ami pedig az Istenre való odafigyelés (*mnémé Theu*) alapvető feltétele is volna. A belső éberség elismerését az önelvesztés különböző módjai váltották fel oly sikeresen, hogy a keresztény — és többé-kevésbé bármilyen — vallás aszketikus kultúrája egyszerűen értelmezhetetlenné vált. Az öröm keresésekor a cél maga a közvetlen élvezet, az azonnali eredmény, míg az atyák olyan örömet keresnek, amely nem önmagában végződik, hanem Istenre irányul.

„Hivatásunk végső célja tehát, mint mondtuk, az Isten Országa vagy a mennyek országa: közvetlen feladatunk azonban, vagyis közvetlen célunk a szív tisztaságának elnyerése. E nélkül senki sem juthat a fő célra. Azért erre a feladatunkra szegezzük tekintetünket, ez szabja ki számunkra az igényt, és ez vezesse pályánkat zsinóregyenesen. (...) Ez ad értelmet minden cselekedetünknek, minden szenvedésünknek. (...) Az a lélek ugyanis, akinek nincs kitűzött célja, amelyért éljen, és amelyhez mindenképp felett ragaszkodjék, szükségképpen óráról-órára, sőt percről-percre változik, aszerint, amint más és más gondolat ötlük az eszébe, és a külső események hatására nyomban enged a legelső benyomásnak.”¹⁷

¹⁷*Coll.* I,4–5., i. m. 34–36.

Evilág és a mennyek országának törvénye

Az aszketák számára tehát az élet fókuszpontja nem az „én” — nem annak öröme vagy bánata a mindenre érvényes zsinórmérték. Gyakran idézik Pál apostolt: „Öljétek meg tagjaitokban azt, ami földies” (Kol 3,5) — a cél tehát nem a test sanyargatása, hanem az abban, vagy még inkább az általa megjelenő evilági törvény, amely a mennyek országának törvényével nem fér össze, többek között épp azért nem, mert kizárólagosságra törekszik. Cassianus azt írja: „A szent Apostol nem általánosságban állítja, nem is egyszerűen csak azt mondja, hogy az Isten Országa »öröm«, hanem kifejezetten és sajátosan »öröm a Szentlélekben« (Róm 14,17). Tudja ugyanis, hogy van más, kárhozatos öröm is. Erről mondta az Üdvözítő: »A világ örül« (Jn 16,20), másutt pedig: »Jaj nektek, akik nevettek; keseregni és sírni fogtok« (Lk 6,25)”.¹⁸ Nem arról van tehát szó, hogy maga az öröm válik bűnné a korai szerzetesek és a mindenkori aszketikus tanítók szemében, hanem az ellen emelnek szót, nehogy a bűn váljon örömmé — egyetlen, és minden mást háttérbe szorító formájává az örömnek.

¹⁸*Coll.* I,13., i. m. 44.

VASADI PÉTER

(H)Epigramm-etika

A művészet „Istenről szól, akit” a művész „mintegy belső evidenciájában, a saját életében kutat föl... Így... az Istenről hírt adó beszéd a normálshoz képest anti- és ellennyelvként jelenik meg”, miben „megroppannak a nyelvi interszubjektivitás problémátlan birtoklási struktúrái, hogy áttörhessen az” istentapasztalat.

(Alois M. Haas nyomán, Eckhart mesterről)

Az ugyanaz az egyetlen, ami biztosan más.

(V. P.)

Sors bona...

*Ha vizsgáztatnak,
mindig megbukom.
Sokféle folyosón
álldogáltam türelmesen
fürge szemek kereszt-
tüzében, s fegyveresek
között. Frissen kaszált
fű illata áradt a fák
közül, amit a benti
pisiszag nem tűrhetett;
hát visszanyomta. Erre
a tárt ablakokon egy
hárs töményen támadott.
Akkor az ajtócsapkodás.
A néma küzdelem két
hulláma között
végre beszólítottak.*

Ragozás

*Köszönetek, fehérek
közt egy magyar fekete:
Jó reggelt, jó napot,
jó estét, (és némi nyelvi
kéjjel:) jó éjt kívánok.
Visszaköszönnek a fehérek:
Szia!, s rögtön: Helo!
Elszántan ragozni kezdek:
én sziazok,*

*te sziazol,
ő szi(jazik...),
mi sziazunk,
ti sziasztok,
ők szí(jaznak).
Sia lodato, Jesú Christo!,
mondják az olaszok:
legyen dicsérve Jézus Krisztus.
...Jó, jó, de tényleg
ezt akarják? S ennyien?*

Képlet

*Lenni nehéz.
Nem lenni semmi.
Tehát nem is nehéz.
Ha mégis élsz,
és mégse vagy,
csak haldokolsz,
bár járóképesen.
Élned kell, hogy lehess.
És nem akárhogyan.*

Összegzés

*Nem mondom, és
nem mondhatom,
hogy ez, s az legyen.
S hogy kell is lennie,
nem mondta soha senki.
De itt vannak előttem.
E kettő közt állok,
lassan szétszakadozva.
Ám minden egyes öltés,
amellyel összevarrnak,
egyre fényesebb,
ha véres is.*

Kegyelem

*A végső értés
szófukar. Szakaszos
csönd a beszéde.
Már tudja rég:*

bármít mond is az
ember, elárulja magát.
Nem érti, értheti, mi
lesz vele, csak ezt-
-azt érteget, mégis
egyszerre kell majd
megmutatnia s elrej-
teni a benti drágakőt,
mely húsfényben ragyog.
És könnyű lesz, mit ő
is két vállon hordozott.
Óvatosan leemelik.
Eddig belőle élt.
Most majd Neki.
Ettől lesz végre önmaga.
Elámul ám a szótlán,
merev, csinos Ravasz,
és meggyűrődik hirtelen
a márványfej nyakán:
Ha lenne még egy pillanat!,
de nincs. Bevégeztetett.
Most majd a teljes csönd
zenéje, mélyen, hatalmasan.

Ferenc

Végefelé már csak
szedegette a földről.
S hallgatott. Sírt,
sírt, szégyentelenül.
Majdnem belévakult.
Ha kérdezték, arra
fordította fejét,
de hallgatott.
Dúdolt és könnyezett.
Egyszer fölállt, kicsi
létére is sudáran:
Aki már nem tud
sírni sem, végképp
félreértette a létet,
önmagát, s félre-
vezette a világot,
mondta halkan.
Lehajolt, s tovább
szedegette a földről.

A Nyugat estéje?

1937-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2012. 7. számunkban közzöltük.

Hetvenötödik születésnapja alkalmából tisztelt és szeretettel köszöntjük — Isten éltesse és áldja!

Megjelenése, majd átdolgozott változatának ismerete hatalmas felzúdulást keltett, pedig Oswald Spengler csak a nyugati világ alkonyáról írt. Ez a hallatlanul érdekes történetbölcseleti mű azt sugallta, hogy a társadalmak és ideológiák ciklikus fejlődése során koronként új formációk születnek, s a régiek lassan elhalnak. Úgy vélte, a 20. század első fele hozza el a polgári rend felbomlását. Ezzel a megállapítással küzdött élete végéig Márai Sándor, miközben jeleit megkapó hitelességgel ábrázolta Thomas Mann vagy Roger Martin du Gard *A Thibault-családban*.

Noha a válságirodalom termékei, például Ortega fejtegetései világszerte figyelmet keltettek, a változást a pusztító háborúk, népirítások, exodusok jelezték, olyan események, amelyek messze meghaladták a történetbölcselek elképzeléseit. Az 1929-ben kezdődő gazdasági világválság is annak jelzése volt, hogy hullámhegyek után hatalmas, az egész emberiséget fenyegető hullámvölgyek következnek, amelyekből mind nehezebb kikapaszkodni.

A mai világ nyugati részein végigtekintve úgy tapasztaljuk: az USA és az egyesült Európa, melynek hazánk is része, egyre súlyosabb megpróbáltatások felé sodródik. Lehetséges, hogy a válságot új apokalipszis követi, vetette föl a kérdést Kovács Lajos Péter, aki tíz közismert tudóssal beszélgetve kereste a választ a szorongató egzisztenciális kérdésre,¹ s hasonló szándék vezérelte a Mádl Ferenc Kör tagjait, akik Magyarországra fókuszálva keresték a kiutat.² Kiváló tudósok, a legkülönbözőbb szakterületek ismerői próbáltak eligazodni és eligazítani a világ zűrzavarában, hangsúlyozva, hogy ők sem látják a megnyugtató megoldást, ám a kérdések és válaszok mégis segítenek tisztábban látnunk, s közelebb visznek a józan, felelős magatartásforma kialakításához.

Falus Andrással beszélgetve Kovács Lajos Péter a következőképp fogalmazta meg jelenlegi helyzetünket: „A világ változás előtt áll. Nem folytatható sem a növekedés üteme, sem a populáció változása, sem a fogyasztás mértéktelensége, sem a Föld javainak pazarlása.” Vajon rátalálunk a helyes útra, vagy tényleg apokaliptikus idők elé nézünk?

A hagyományosnak mondott, valójában a francia forradalom óta folyvást új és új felfedezésekkel gyarapodó világtrend az emberi élet kiterjedésével kecsegtetett. Ám eközben elkezdtek fogyatkozni azok a természetből nyert javak, amelyekre a fejlődés alapozódott. Czelnai Rudolf meteorológia-professzor vet számot ezzel a lehetőséggel: „Szerintem előbb fogunk kifutni a térből és a csendből, az energiából (kőolajból, földgázból, uránból), ivóvízből és egészséges ételből, mint Földünk egyelőre nagyon barátságos klímájából... az első kőfal, aminek az emberiség nekifut, mégpedig teljes gázzal, az nem a klíma lesz,

¹*Válság és apokalipszis.*
Éghajlat Könyviadó,
Budapest, 2011.

²*Magyarország fordulóban.*
(Szerk. Granasztói
György és Sebestyén
Ilona.) Magyar Szemle
Alapítvány, Budapest,
2011.

³Czelnai Rudolf: „Mancha de Carneval”. A Carneval reggele — kijózanodás nélkül. In: Válság és apokalipszis, 9–35.

⁴Bod Péter Ákos: A globális világ és a magyar helyzet összefüggései. In: Magyarország fordulóban, 29–50.

⁵Uo. 21–28.

⁶Király Miklós: A törvények szelleme. Uo. 15–20.

⁷Lux in tenebris. In: Válság és apokalipszis, 37–59.

hanem valami más. Lehet, hogy az első az lesz, hogy kifogynak bizonyos kritikusan fontos nyersanyagok... fogyni kezd az ivóvíz... vagy éhezni kezd a túlnépesedett Föld lakóinak többsége.”³

A baljós jövőkép egyik indoka a gazdaság fetiszizálása, s a kilátástalanság érzését — nem ok nélkül — fokozza a hírek és információk zűrzavara, gyakran ellentmondásos volta. Szemünk láttára, fülünk hallatára játszódik le az a folyamat, amelynek egyik jellemzője, hogy a technikai fejlődés önmaga ellen fordul, s megzavarja a tájékozódás egyensúlyát, hol ezt, hol azt a válságjelenséget emelve ki a többi közül. Holott a válság egyetemesnek mondható, az élet minden területén megfigyelhető. A híradásokból a kevésbé tájékozott néző, hallgató, olvasó arra a következtetésre juthat, hogy a bajok okozói a bankok és bankárok, holott — mint erre Bod Péter Ákos is figyelmeztet — „itt egyszerre lép fel az állam, valamint a mezőgazdaság csődje” is.⁴ A volt miniszter még azt is meggyőzően fejti ki, hogy a lakáshitelek felvételét Amerikában (nyilván nem csak ott) az állam is szorgalmazta, hiszen a lakáshoz jutottak támogatására a politikusok is számítottak.

A politika, a politizálás globális válságát jelzi, hogy mindenütt egyre több a kiábrándult, a sodródó ember, s belőlük szerveződik az amorf tömeg. Mádl Ferenc⁵ Platón példájára hivatkozik. A filozófus az ideális állam és jog megalkotásának módját keresve kényszerült politikai pályára, de a Szókratész védőbeszédét olvasva rátalálhatunk azokra az okokra, amelyek kiábrándulását magyarázzák, s megindokolják, miért, szentelte életét „az egyén, a társadalom, a közösség erkölcsi, jogi, filozófiai terápiájának a megalkotására...” Midőn azt fejtegette, hogy Athént szégyenletesen kormányozzák, s ezen csak a filozófusok politikai részvétele segíthet, tulajdonképpen arra gondolt, hogy a bölcs politizálás elengedhetetlen feltétele „az elméleti és tudományos igényesség”. Ez a fontos alapelv világszerte egyre kevésbé érvényesül, a politikát éppen nem az igényesség és bölcs előrelátás hatja át, sokkal inkább a hatalom megszerzésére és megtartására való törekvés a jellemzője, s érdekei szerint változtatja a törvényeket, amelyek szilárdságát, kikezdhetetlenségét a görög gondolkodó kivételesen fontosnak ítélte. Ám a jog ma világszerte a politikai elitek érdekeit szolgálja, „nem volt több mint egy papírdarab, amivel másokat utasíthatok a hatalom gyakorlása érdekében”.⁶ Kevés országot mondhatunk, amelyben a jog 1945 után tapasztalható politika-szolgáló szerepe alapvetően változott volna meg, a sokat emlegetett közjó csak egy kisebb, uralkodó közösség javának szolgálatát jelenti.

„A politika a kompromisszumok művészete” — figyelmeztet Kroó Norbert,⁷ ám az egész világon — nálunk is — megfigyelhető a tragikus következményekkel járó elszakadás a kompromisszumok megteremtésétől.

Ennek egyik legszomorúbb következménye még a helyes irányba induló politikai törekvésekből történő kiábrándulás, a politika által kijelölt irányok iránt tanúsított érdektelenség. Ez a jelenség kivált azokban az európai államokban figyelhető meg, amelyekben a pro-

letárdiktatúra elsorvasztotta a népek ítélőképességét, hiszen lehetlenné vált az önálló véleményalkotás, s még inkább annak artikulálása. Az egyes államok között a szovjet megszállás sem csökkentette a különbségen, az egységes Európa egyelőre szép álom, a tudomány területe az egyetlen, ahol harmonikus és globális a kölcsönösség. Ezeket a tapasztalatokat „jó lenne kamatoztatni a gazdaság vagy a politika területén is” — figyelmeztet Kroó Norbert.

„*A multikulturális társadalom már nem működik*”, így fogalmazza meg a világ súlyos betegségét Varga János virológus professzor.⁸ Szerinte a legfőbb bajok egyike, hogy bizonyos földrészek lakói nem tudják korlátozni a születések számát, s a túlnépesedés egyszerre okoz erőszakot, közömbösséget, s megkezdődik a tömeges migráció. A kiegyenlítődést szolgáló intézkedések egyikeként a túlszűfolt Jávától Borneóra költöztettek jó néhány embert. Az ott élők, a dajákok egyszerűen lefejezték a betelepítetteket. Egyetlen nap leforgása alatt a hadsereg támogatásával több tízezer ember menekült el a szigetről. Tunéziából a felkelés és a nyomor miatt 40–50 ezren menekültek Lampedusára, s onnan — alighanem illegálisan — többségük Franciaországba. Óriási feszültség támadt a menekülők és a helyiek között, s ez is azt bizonyítja, hogy az ideálisnak mondott multikulturális társadalom itt sem működött. A professzor ezt a csüggesztő kijelentést saját londoni tapasztalataival is alátámasztja: Karácsonykor az ott élő karibi bevándoroltak saját hagyományaik szerint ünnepeltek: „a helyi fiatalok egy része tiltakozott a karnevál ellen, komoly összetűzésekre került sor, és végül a rendőrségnek kellett beavatkoznia”. A multikulturális társadalom addig működik, „amíg kisebb létszámok vannak, de amikor nagy tömegben vannak, pláne gettósodnak is, nincs munkájuk, akkor jön a gyújtogatás meg a rablás, a fosztogatás. Nem tudom, mi lehet a recept, de attól tartok, ezt a nyugat-európai országok többsége nem találta még meg.” Azért sem, mert folyvást új és új fertőző járványok ütnek fel a fejüket, az orvostudomány leküzdí az egyiket, s máris jelentkezik a másik. Már az Őszövség is tudósít járványról, hiszen arról tudósít, hogy az Úr dögvésszel büntette az egyiptomiakat. Hatalmas pestis- és kolerajárványok okoztak iszonyatos pusztítást, s amikor megtalálták ezek okát, máris új fenyegetésekkel, kórokkal kellett szembenéznie az emberiségnek. Ezeket súlyosbítják a különösen Afrikában végzetes következményekkel járó éhínségek, amelyek beláthatatlan következményekkel járnak, hiszen az élelemért folytatott kisebb háborúságok világméretűvé eszkalálódhatnak.

Ennek a robbanással fenyegető helyzetnek a fejlettebb, gazdagabb népeknek a szegények iránt mutatott közömbössége az egyik magyarázata. Bár a veszély tudatában egyre többször tartanak értekezleteket a szegénység orvoslására, valódi fordulatnak egyelőre szerény jelei sem mutatkoznak. Emberbaráti szervezetek segélycsomagjai, az orvosi ellátás javítására tett erőfeszítési bármilyen tiszteletre méltóak is, csak a lokális nehézségeket enyhítik, azokat is csak ideig-óráig.

⁹*Szupertudománnyal az evolúciós nyomással szemben. Uo. 217–254.*

A jelenség hátterében ugyancsak súlyos világjelenség érzékelhető, s ez az egyén erkölcsi nivellálódása. Az egyénekből épülő társadalom ezért veszít erkölcsi érzékenységéből. Csányi Vilmos a jelenség okait kutatva⁹ több tényező negatív hatására hívja fel a figyelmet. Az emberi társadalmak egyik legfontosabb jellemzőjének a szabályokhoz való alkalmazkodást, azok elfogadását és tiszteletét nevezi. A „stabil társadalomban a szabályok többé-kevésbé állandóak. Tisztességes iskolák, családok vannak, a szabályokat a fiatalok is elsajátítják a szocializáció ideje alatt. A társadalom egésze egy adott szabályrendszerhez alkalmazkodik.” (Ilyen, az egész társadalom viselkedésmintáját meghatározó szabályrendszer például a Tízparancsolat, amelynek jó néhány tilalma elhomályosult. „Ne lopj!”, „Ne ölj!”, „Ne kívánd a másét, még ha inkább megajándékozta javaival a természet!”) Míhelyt a szabályokat és a törvényeket egyes társadalmi rétegek érdekében sebesen változtatgatni kezdik, elhomályosul a szabályok érvényességének tudata, megbomlik az erkölcsi rend: „A társadalomban az ember a túl sok változásra úgy reagál, hogy elveszíti az erkölcsi érzékét, hiszen nem is tudja, mihez tartsa magát. Az sem jó azonban, ha túl van szabályozva az élet, mert akkor az emberek nem tudják, hogyan kell viselkedni akkor, amikor mégis olyan helyzet áll elő, amire nincs szabály.”

A szabályrendszer hitelvesztésének félelmetes tényeivel napról-napra szembesülhetünk. A híradások ijesztő jelenségekről tudósítanak, aggasztó mértékben növekszik az alkoholizmus és a drogozás. Nem is olyan régen az egyik Európa szerte ismert magyar író azt javasolta, legalizálják a marihuána fogyasztását, sokkal kevésbé ártalmas a heroinnál. A farmakológus Fürst Zsuzsanna¹⁰ arra figyelmeztet, hogy a mai marihuánának is számos káros mellékhatása van. Károsíthatja a hormonrendszert, „nőknél a fogamzó-képességet, férfiaknál a nemzőképességet veszélyezteti. Közlekedési baleseteknél gyakori kiváltó ok a szer okozta könnyelmű, kockázatvállaló magatartás.” Veszedelemeket rejt a cigarettázás is, a kenderből gyártott ugyanis a részegséghez hasonló állapotot vált ki. A reklámok segítségével a gyógyászatba behatoltak a hatalmas üzleti sikerrel kecsegtető táplálék-kiegészítők és vitaminok, de általában is megfigyelhető a kísérletek nyomán kedvező gyógyulási esélyt adó gyógyszerek helyébe a kevésbé hatásos olcsóbb készítmények favorizálása, amely ugyancsak a gyógyszeripar elüzletiesedésének jele, bár nyilvánvaló, hogy a beteg érdekében nem takarékoskodni kell, hanem hatásosan gyógyítani.

A válságjelenségek komoly tényezője a nemzet- és nemzeti értéktudat elhomályosulása, „szemben a szlovákokkal, a szlovénekkel, észtekkel, akik tudják, hogy mit akarnak, a felismert nemzeti érdek körül kialakult bizonyos politikai konszenzus, így főbb céljaikat meg is valósították” — írja Bod Péter Ákos.¹¹ Ezek az államok az Unióba kerülve sem mondtak le arról a célkitűzésükről, hogy nemzetállamot építsenek, náluk ez a cél fontosabbnak bizonyult a politikai érdekek érvényesítésénél. Az „individuális anyagiasság”

¹⁰*A dizájnér drogoktól a depresszióig. Uo. 179–195.*

¹¹l. m.

világjelenség, „de az önző materializmus mértékaránya lényeges”, kivált azokban az államokban, amelyek a válságot követő krízisből próbálnak kilábalni. Az állam „adóemelésekkel és megszorításokkal igyekszik ellátozni. Költségsökkentés, megszorítás, visszavágás: semmi elgondolás, semmi távlati kép. Nem látszik, hogy mi lesz majd ezután.” Világjelenség a jövőtől való félelem, a tartós lecsúszástól, a növekvő elszegényedéstől való rettegés. Ez a tudat a legnagyobb gátja annak a szükséges dinamikai fordulatnak, amely megállíthatná a lassú romlást. Ehhez azonban meg kell teremteni, vagy vissza kell szerezni a piac szereplőit, illetve az állam (pontosabban a politika) és polgárai (a kiábrándultak) közötti bizalmat, amely az egész világon, nálunk is, megrendült.

Székel János püspök teljes joggal figyelmeztet arra, hogy főként Európában „a kereszténység, de kivált tágabban a vallásos jellegű világszemlélet gyöngül. Úgy gondolom, hogy az emberi lélekhez hozzátartozik, hogy kapcsolatban legyen Teremtőjével, aki őt felfelé emeli. Ez emelte ki valaha az embert az állatvilágból. A kapcsolat a világon túli Valósággal. Ez teszi az embert emberré. És ez teszi, hogy nagylelkűek, bőkezűek legyünk, a végességünkön és önzésünkön túllépünk. Ez a lélek természetéhez hozzátartozik, és ha ez a vonzás megszűnik, akkor az ember belesüllyed a sárba.”

Sajnos az a tapasztalat erősödhet bennünk, hogy e kapcsolat, s ennek erkölcsi következményei is meglazultak. Nem a személyes hit gyengült, hanem ennek társadalmi begyökérezése és kollektív tettekre ösztönző hatása. Szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy az egyházi intézmények nemcsak a liberalizmus támadásai miatt gyengültek, s gyengült ezáltal tekintélyük is, saját hibáik is megrendítették a beléjük vetett bizalmat, s ez a nyugati világ, de az egész világ számára is megrendítő tapasztalat. A pápák mindig felemelik szavukat a szegénység és az erkölcstelenedés térhódítása ellen, de intelmeik nem mindig visszhangoznak kellő erővel a helyi egyházakban, amelyekben olykor kelleténél erősebb a hatalom felé történő tájékoztató, mint a szegények védelme. Az az egyházkép, amelyet Michael Hesemann mutat be *Az első pápa* című remek könyvében,¹² talán életre kelthető volna, ha az a lelkület hatná át a benne élőket, mint az első keresztényeket. Az *Apostolok cselekedetei* 4. fejezetében azt olvassuk: „a hívők sokaságának egy volt a szíve-lelke”. Mindenük közös volt, s bizalommal helyezték eladott javaik árát az apostolok lába elé, rájuk bízva, hogy senki se szűkölködjék (ApCsel 4,32–37).

Izaiás könyvében szerepel az a figyelmeztetés: jaj annak, aki miatt káromolják az Urat. A múlt században megrendítő események adódtak, amelyek jogos keserűséget okoztak a hitükben szilárdaknak is. Hallottunk, olvastunk — természetesen túlzó — híradásokat papi pedofíliáról, egyháziak anyagi visszaéléseiről. Még egyszer hangsúlyoznám, ezek a hit lényegét nem érintik, de az egyház tekintélyét igen, holott épp az egyháztól várva a hit megszilárdítását, lelhetjük meg azt a fényt, amely bevilágít a sötétségbe.

¹²Michael Hesemann:
*Az első pápa. Régészek
Péter apostol nyomában.*
(Ford. Diós István.)
Szent István Társulat,
Budapest, 2011.

A Nyugat romlását jósoló művek szerzői még nem szembesülhettek az iszlám előretörésével. Szélsőséges csoportosulásai félelmetes erőszakkal és terrorcselekményekkel igazolják meggyőződésüket, s a legrosszabb példát mutatják a megfélemlített Európának, ahol a terroristákat példaképüknek tekintők olykor a legvadabb öldökléstől sem riadnak vissza. Az érzékenyebb idegzetűek már a múlt század húszas éveinek végén érzékelték a veszélyt, elég Márai Sándor útirajzára emlékeznünk, de annak ekkora eszkalálódását nem is sejtették. Bebizonyosodott az is, hogy a hit szélsőséges képviselőivel szemben a háborúk hatástalanok, újabb és újabb erőszakos cselekményekkel jelzik megingathatatlan elszántságukat, a merényletek igazolásául Allah akaratára hivatkozva. A gazdasági krízis és a kilátástalannak mutatkozó jövő a fiatalokat is arra készíti, hogy az utcákra vonulva gyakran szélsőséges tettekkel hívják fel a figyelmet elégedetlenségükre. A nemzeti kisebbségek sorának megoldatlansága éhséglázadásokkal fenyeget, melyek Közép-Kelet-Európát lángba boríthatják.

A kibontakozás reményét aligha a nemzetközi szervezetek, kormányfők és pénzügyminiszterek ismétlődő, csekély eredménnyel járó értekezletei hozzák meg. Ennek leginkább az a magyarázata, hogy a tanácskozók csak a gazdaságra figyelnek, az emberre, amelynek javát a gazdaságnak szolgálnia kellene, kevésbé. Czelnai Rudolf XVI. Benedek *Caritas in veritate* kezdetű enciklikájára hivatkozva a következőkre figyelmeztet: „A vezérlő gondolat, »szeretet az igazságban«, az erkölcsi alap fontosságát állítja előtérbe, felismerve azt, hogy ma az emberek és népek közötti kölcsönös függés tényleges formája nem nyújtja a lelkiismeret és értelem olyan etikos kölcsönviszonyát, melyből valódi emberi fejlődés származhatna.”¹³ Magyarán a vég elkerülésének egyik esélye erkölcs és értelem (józan belátás és cselekvés) egyensúlyának megteremtése volna.

¹³l. m.

Egy másik kibontakozási esélyt az adna, ha Európa irányítói az igazán lényeges teendőkre összpontosítanának. Teljesen igaza van Kroó Norbertnek, az, hogy a csirkéket milyen ketrecekben kell tartani, nem tartozik ezek közé. A lényeges tennivalók egyik legsürgősebbike volna a bürokrácia — az EU-nak jó néhány ilyen rendelkezése van — csökkentése (felszámolása a mai világban lehetetlen). A lényeges feladatok közé sorolja Csányi Vilmos a humánológiai kutatás fokozását, hogy világosabb legyen a homályban hagyott, ám normális szabályokkal megőrizhető emberi tényező.

Néhány európai állam példát mutat arra, hogy a válságot, a nyomán keletkező pesszimizmust, az ideálok nélkül születő céltalanság bénító érzését egy távlatosan megtérülő befektetéssel, amellyel az oktatást és a kultúrát gazdagítják, le lehet küzdeni. A kultúra válságáról, a kor kulturális bajainak diagnózisáról Johan Huizinga már a harmincas években könyvet írt *A holnap árnyékában* címmel (1938-ban jelent meg először magyarul). A magyar fordításhoz fűzött rövid végszavában arról írt, hogy a kultúra „sóvárogyva várt gyógyulási

¹⁴Uo. 77–103.

folyamata, a látszat szerint még nem indult meg”. Némi optimizmussal e jóslattal zárta írását: „És végül győz a szellem”. Valljuk meg, ez a győzelem még odább van. Sőt, megváltozni látszik a kultúra fogalma is. A Csaba Lászlóval folytatott beszélgetés címválasztása is figyelmeztető: „Megtömtött zseb, kiürült szív?”¹⁴ A szív gazdagodásának kultúrával történő elősegítésére lenne szükség, jönlhet „az egészséges életmód, a kulturáltság, az intelligencia terjesztése óriási munka. Nem lehet kampányokkal megoldani, és a haszna sem kimutatható GDP-ben. Viszont az életet menti meg hosszú távra.” De milyen is az a kultúra, amelyet Európa — és benne Magyarország is — annak nevez? Óriási szakadék mélyült a kultúra látszata és a valódi kultúra között, s ez szinte minden művészi ágban megjelenik. Az izmusok lázadását a kultúra kiüresedése követi, a médiumok napról napra „celebek” tetteiről és szexuális életéről tudósítanak, olyan példákat állítva olvasóik elé, amelyek nem a kulturálódást, hanem a morális züllést segítik elő. A hír akkor látszik fontosnak és érdekesnek, ha az „álompár” válik, a tartós családi kapcsolatoknak alig van becsülete. A leszállított kultúra a „lelki restség” megnyilvánulásait propagálja, s mert vevőkre talál, annak az oktatás el-sorvasztása a legfőbb oka.

Erről érdemes részletesen is szólni, mert beláthatatlanul károsak lesznek a következményei. Nemcsak annak, hogy a tankötelezett-ségi kor leszállításával félművelt fiatalok zúdulnak be a társadalomba, ennél is végzetesebb, hogy a kultúrához hasonlóan az oktatásból is jelentős forráselvonások történtek és történnek. Kroó Norbert említi néhány sikeres ország példáját. Ezek „felismerték, hogy források nélkül nincs előremenetel, ezért két dologra mindig áldoztak: az oktatásra és a kultúrára”. A család és az iskola feladata a műveltség és a kultúra megalapozása — fejtegeti Falus András. „Lehet, hogy túlzás, amit mondok, de véleményem szerint az emberi társadalom legfontosabb szereplője a tanár. Hasonlítható a kertészhez, aki lehet hogy már nem fogja látni annak a fának a kiterel-bélyesedését, amelyet elültetett.” Ám a mindenkori tanár adja azt az alpműveltséget, amely tudatosítja a fiatalokban feladataikat. Ezért olyan fontosak az általános- és középiskolák, amelyeket minden lehetséges módon fejleszteni, a bennük dolgozókat pedig jelentőségük szerint megbecsülni kell(ene).

A felsőoktatás világszerte válságjelenségeket mutat, holott feladat-körébe nemcsak a választott tudományág magasfokú művelésére történő képzés tartozik, hanem a szükséges önismeret és önfe-gyelem kimunkálása is. Az eldurvulás, az egyéni és kollektív akarat szabadjára engedése legtöbb esetben a kollektív érdekek ellenében hat. „A létet és életet a megismerés rovására felmagasztosító új akarat... a szellem erkölcsi megrázkódtatásának talajára hull. Ez az akarat, mely az értelem zsinórmértékét megveti, nem fog zsinór-mértéket találni az önmagát »tudásként« ismerő erkölcsben.”¹⁵ Nagy kérdés, vajon a felsőoktatásban nálunk is tapasztalható meg-

¹⁵Huizinga: i. m. 114.

szorítások javítják-e a társadalom erkölcsét, vagy a gazdaság primátusának teret adó szemlélet az erkölcsi tudat sorvasztásával nem az értékek elhalványulását hozza-e magával, újabb válsággócot okozva.

Az oktatás erkölcsnemesítő és hazaszeretetet növelő hatására hazánkban jó példa Klebelsberg Kunó kultuszminiszteri tevékenysége. Trianon sokkja után fogalmazta meg tevékenysége vezérlő gondolatát: „ne feledjük, hogy a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg, és teheti ismét naggyá”. A nemzeti öntudat visszanyerésének és megerősítésének két lehetőségét igyekezett megvalósítani: az egyik a népművelés — ahogy ő mondta: „tömegműveltség” — fejlesztése, a másik a tudományosság felvirágoztatása. Előbb a tudományosság fellendítésén munkálkodott, s arra törekedett, hogy a magyar tudomány művelőinek külföldön, Bécsben és Rómában is otthont teremtsen. Megszervezte a Collegium Hungaricumokat, hogy ezekben nevelődjék ki az új magyar tudományos elit. A tehetséges fiatal kutatókat ösztöndíjakkal támogatta, némelyikük tudományos előrehaladására személyesen ügyelt. Szívügyének tekintette a természettudományok támogatását.

A mai hazai gyakorlattal ellentétben egyetemek alapításával, építésével és szervezésével teremtette meg azt a kulturális légkört, amelyet a Trianon utáni magyarság felemelkedése legfontosabb tényezőjének tekintett. Az elveszített városokból a pozsonyi egyetemet Pécsre (erről részletes beszámolót olvashatunk Thienemann Tivadar emlékezésében), a kolozsvárit Szegedre telepítette, s befejezte a debreceni egyetem felépítését: először a klinikákat, majd a bölcsészeti és jogi egyetem épületeit húzták fel.

1924-ben új középiskolai törvényt hozott tető alá, megszervezte a reálgimnáziumokat, az oktatás színvonalának emelésére elrendelte a tanárképző intézetek látogatását és bevezette a gyakorló évet a végzős egyetemisták számára. 1927-től az ötezer lakossal rendelkező községeket polgári iskolák felállítására kötelezte, a zsúfolt tanügyi iskolákban új tantermeket építtetett a népiszkolai akció keretében, ennek eredményeként ötezer (!) tanterem készült el. Klebelsberg működésének egyik legfőbb tanulsága, hogy a nagy megrázkódtatások után egy nép öntudatra ébredésének záloga az oktatás személyi és tárgyi feltételeinek javítása és a kultúra széles körben való fejlesztése. Azok a döntések, amelyek ezeknek ellenében hatnak, a nemzet erejét, polgárainak műveltségét rombolják. Érdemes volna az oktatásügy és a kultúra szolgálóinak, megvalósítóinak kezébe adni azt a könyvét, amelyben küzdelmeinek történetét foglalja össze (1929).¹⁶

Erős az igény, hogy a világban globális erkölcsi rend alakuljon ki, hisz jelenleg nem létezik ilyen, s az oktatás bármely szegmensének elszegényítése ennek a folyamatnak gátja lehet. S a túlfokozott, a műveltség hiányától vezérelt akarata a közösség és a közösség érdekeinek érvényesülése ellen hat. Nagyon tanulságos, figyelemre

¹⁶Klebelsberg életének, nemzetépítő munkásságának legújabb rövid összefoglalását adja Tóth Krisztina: *Gróf Klebelsberg Kunó*. In: *Keresztény közéleti személyiségek a XX. században*. (Szerk. Földesi Margit és Szerencsés Károly.) Kairosz Kiadó, Budapest, 2011, 83–91.

méltó e vonatkozásban Csányi Vilmos fejtegetése: „A közösség... közös konstrukció. A közösségnek egységes akciói vannak, közös hiedelmei, közös döntései. A közösség működésébe mindenki beleszólhat. Ha a közösség működik, megjelenik egy tulajdonság: a hűség. A hűség pedig azt jelenti, hogy a közösség tagjai hajlandók a saját érdekeiket a közösség érdekei mögé helyezni. Megfordítva: csak akkor van közösség, ha megjeleni a hűség. Ahol nincs hűség, ott csak csoportról beszélhetünk. A közösség viszont már egységként működik, és ez nagyon fontos. Itt lép föl az a szabályozottság, mely a biológiai szervezeteket általában jellemzi.”¹⁷

¹⁷l. m. 226.

Láthatjuk, hogy az alkonyat utáni világ megvilágításában döntő az erkölcsi értékek és belátás szerepe. Az erkölcs fogalmába az utóbbi évtizedekben belejátszik az a mód is, ahogy az ember a természettel bánik. „Egy elképesztő új világ jött létre, ami nem természetes, hanem valami teljesen új konstrukció. Nagy kérdés, hogy ez az új világ hogyan reagál a természetre, milyen viszonyba kerül vele, hiszen ez az élet feltételeinek hosszútávú kérdése. Akkor tudunk megmaradni, ha ezt az új gondolati építményt, mely rengeteg furcsa, a többitől izolált, vagy épp annak ellentmondó, azzal harcoló gondolatot tartalmaz, bele tudjuk illeszteni a természetbe, illetőleg a természettel mint egészszel tudjuk együtt működtetni. Ez nem pillanatok alatt zajló dolog.”¹⁸

¹⁸Csányi Vilmos: i. m. 239.

A *Magyarország fordulóban* című kötet impozáns, a válságból kivezető utat mutató egyik tanulmányában a szerző, Vizi E. Szilveszter nyomatékosítja a hit jelentőségét.¹⁹ A gondolkodó, tehát művelt ember autonóm lény, így is szembesül önmaga rendeltetésével. „De éppen ennek a gondolkodásnak eredőjében az embernek lehetősége lenne, hogy felismerje a részt is meghaladó egészet, a világ és az ember létének egyetemes és végső értelmét. Aminek, aki akar, akár nevet is adhat: Isten.” Az általános válság és céltalanság egyik alapvető oka, hogy a tudás által megszerzett új ismeretek és lehetőségek elhomályosítják Isten arcát, segítő jelenlétének tudatát, s a hit és tudomány szimbiózisa helyett a tudomány lett a legfontosabb ételalakító tényező. Falus Andrással beszélgetve Kovács Lajos Péter II. János Pál pápa metaforájára hivatkozva idézi: „A hit és az ész olyan, mint két szárny, melyekkel az emberi szellem felemelkedik az igazság szemléletére. Istent megismerve juthatunk el önmagunk teljes igazságához.” Lehet-e, kell-e különbséget tenni a két szárny között? „A hit az elsődleges — válaszolja a kérdezett. — A hit az odatartozás biztonságát jelenti. Nem kételkedni az üzenetek forrásában. A hit annak a biztonsága, hogy amit ajándékképp megkaptam: a tudást, a kitartást, a gondolkodást, a szorgalmat, a társakat, azt valakitől kaptam, méghozzá a Legnagyobból, a Legtöbbről. Ezért értem meg, hogy mi a dolgom.” Erre a megértésre törekedve eljuthatnánk az erkölcsi törvények elfogadásáig, s annak belátásához, hogy az estébe hajló világot önerőnkől nem menthetjük meg. „Az emberi lélek kapcsolatban van teremtőjével” — mondja Szé-

¹⁹A *gondolkodás fejlődése*. In: i. m. 127–153.

kely János. Hogy e kapcsolat erőt s reményt adjon, ahhoz az ima segít, mégpedig az átélt ima. „Igazi harmónia csak akkor lesz, ha a háromszög titokzatos csúcsa is ott van”, azaz az egymással kapcsolatban lévők rádöbbennek végességük tudatára, s az egymással szeretetkapcsolatban álló két ember (emberek sokasága!) képes ismét fölül emelkedni korlátjain.

Az újabb kor súlyos megrendülésének, válságának egyetlen hatásos leküzdési lehetőségét egy újra meg újra forgatható kézikönyvben, a „könyvek könyvében” találjuk. A *Filippiekhez írt levélről* értekezve Szent Ambrus a következő szentpáli intelmről írja: „Jóságos emberségteket ismerje meg mindenki! (Fil 4,5), azaz szent éleetek nemcsak Isten előtt legyen ismeretes, hanem legyenek a jóság és a józanság példaképei a veletek együtt élő emberek számára is, és kedves legyen emlékezetek Isten és az emberek előtt.” A jelen keresztényének ez a küldetése. S ha tanácstalanul, a kiszolgáltatottság szorongató érzésével tekintünk is az alkonyat utáni világba, ne feledjük: „Az Úr mindig közel van azokhoz, akik igazságban, igaz hitben, erős reményben és tökéletes szeretetben hívják őt segítségül, ő ugyanis tudja, mire van szükségetek, még mielőtt kéréteket volna tőle, és készséges arra, hogy hűséges szolgálóinak bármikor és bármilyen segítségére siessen.”²⁰

²⁰Szent Ambrus püspöknek a *Filippiekhez írt levélről* szóló értekezéséből. In: *Patres. Olvasmányok az 1. évezred keresztény irodalmából.* (Összeállította Perendy László.) Szent István Társulat, Budapest, 2011. A január 28-ra szánt szövegből.

SIMEK VALÉRIA

Az ég hajló ágán

Délben az ég hajló ágán
gyümölcse csonthéjába
zárva édesedik a nyár.
A természet menetrendje,
földszagúan hihető.
A lég megtelik
fecskézuhanással,
nyárfazizegéssel.
A megszokott ízek,
mozdulatok tapintható
bizonyossága. Virágporos,
reszkető nász. A kacagó
kedvű szél sem árulja
el, hogy itt a Föld
himnusza zeng.

Napvilágot rejtegetsz

Mint a merülő évszakok
jössz, elmész. Izzó, ölelő
sugaraid néha befagynak,
kiolvadnak. Szeretsz, őszi.
Szegénységben magad
adod enni. Táplálsz, őszi.
Virágod vagyok. Házad
asztalánál vésed kőbe
íratlan törvényeid.
Elmész, árnyékok előtted
szalad. Csillagoltó éjjel
kötényedben asztagtűzek
lángja lobban. Megváltó
születés szava szádon.
Szükségem van otthonod
melegére, érzem illatod.
Hallom szuszogásod,
lépéseid a konyha kövén.
Kendőt, kötényt old kezed,
háta fordítasz, elmész.
Becsukod az ajtót, várlak.
Lebeg a fahéj illatú úr.
Az éjben napvilágot
rejtegetsz.
Álomvillanásaimban
látom árnyékok, elmész,
és itt hagysz. Visszajössz,
tehernek érzel. Ígérsz.
Lábujjhegyen osonsz be,
letörölöd a széket.
Helyhez kötsz, és
lebbenő örömként eltűnsz
az akácok ágbogán.

Menj, valaki téged is vár!
Szeretek, ölelek, életet
adok, féltek, elmegyek.
Az évek irtásain bandukolok.
A nap becsúszik az ablak
négyzetébe, és már
öltözök. Elmegyek.

Hortobágyi hodály

1949-ben született Miskolcon. Tanulmányait a Debreceni Orvostudományi Egyetemen folytatta. Belgyógyász, hematológus szakorvos, a Közép-Európában, 2001-ben elsőként megalakult Ritka Betegségek Tanszék vezetője.

A kora tavaszi vasárnapon sokat utazott és látott freiburgi vendégeinket — rövid tanácskozás után, debreceniek lévén, igen eredeti módon („*Tschikosch, Gulasch u.s.w.*”) — a Hortobágyra vittük ki, feltevé nekik azonban azt a kérdést is, voltatok-e már madárkórházban? A meglepett „nem” válasz által felbátorítva utunk elsőként oda vezetett és — több óra múltán — ott is ért véget. Büszke és melengető érzés volt kalauzolni a környezet, az állatok és növények iránt oly érzékeny németeket a nem mindennapos helyszínen. Más okból is különleges lett azonban a hely nyújtotta élmény. Megismertük az egykori hodály múltbeli funkcióját, az elhurcoltak és kitelepítettek börtönét, és rádöbentünk arra, hogy az emberi kapcsolatok örök jelképei, a Kereszt, a Híd, a Folyó és az Út által közrefogott területen áll.

Véletlenül? Lehet. Valószínűbb, hogy mégsem. Hiszen, bár építésszor aligha szántak számára néhány évnél hosszabb létezést, a hodály áll ma is, két emberöltővel azt követően, hogy az első juh bebégetett az ajtaján. Két emberöltő nemcsak az emberek, az állatok és a növények, de az emberkéz alkotta tárgyak „életében” is nagy idő, bizonyoságképpen, akár szűkebb környezetéből is, bármelyikünk hosszan sorolhatná a pompás vagy csúnya, de örökhatyó igénnyel emelt épületeket és más alkotásokat, amelyek hatvan év alatt nyomtalanul eltűntek. A szigorú célszerűség és takarékoság, sőt fősvény szegénység jegyében emelt épület azonban épen magasodik és hat évtizedes léte során a jelképek között maga is jelképpé vagy inkább néma tanúvá magasztosult — tudatosult bennünk a bejárat falába írt nevek és emléksorok böngészése közben. Tanúja annak, hogy bár a ma embere is számtalan jelet kap, nem érti, nem veszi észre azokat — hasonlóan Edgar Allan Poe *Ellopott levelének* profi keresőjéhez, akik éppen azért nem találták azt, mert gazdája az orruk előtt hagyta. Igen, mi sem ismerjük fel a jeleket, s nem halljuk meg a legnyilvánvalóbb *üzeneteket* sem, mert „profi” módon, alázat nélkül, „szakértőként” közelítünk hozzájuk és kíséreljük meg értelmezni azokat.

De valóban lehet üzenete egy hideg és csupasz, egykoron juh-hodálynak épült, ma madárkórházat rejtő épületnek? Igen. Például tanúsíthatja azt, hogy sosem a *keret*, a *díszlet* vagy akár az *eszköz* a lényeg a szeretet vagy a gonoszság számára. A hodály falai — díszletként — megtapasztalták az emberi természet mindkét végétét. Néma tanúi voltak az ötvenes évek kitelepítettjei, gyermekek, asszonyok, férfiak, öregek és betegek megalázásának, kínzásának, megnyomorításának. Látták az emberi természet *legsötétebb* oldalát, a bosszú, a butaság, az aljasság és a szadizmus tobzódását, majd — kifulladását. Minthogy *minden elmúlik egyszer, minden a végéhez ér*, az idők múltával elszéledtek a kínzók és kínzottak, s a falak magányban málladozva meneteltek a pusztulás felé.

A generációs fájdalom ritkán öröklődik, s az új nemzedékek, ha beteges, korcs bosszúvágy által nem fertőzöttek, már nem érzik elődeik vacogását, éhező gyomruk kegyetlen szorítását, az elszenvedett ütések súlyát és a múltat. Így süllyednek feledésbe vagy személytelen, megbocsátható történelemben szülők és nagyszülők kálváriái.

De nem mindig van így! A bosszú csak az *egyik* útja az emlékezésnek, a másikat a néhány évtized múltán új nemzedékben új célt nyert falak mutatják: madárkórház költözött közéjük, s az épület, ismét néma tanúként az emberi természet és én másik végletét, a viszonzást nem váró, az *Ég madarairól* is önzetlenül gondoskodó *új Embert* látja.

Az épület sorsát tekinthetjük „véletlennek”, a „sors tréfájának”, de a megfogalmazások csikorgósak, és miért ne lehetne meglátni a *Gondviselés* üzenetét, jelét abban, hogy kiválasztott egy jellegtelen, csúnya, már építésekor is az ideiglenességet hordozó épületet arra, hogy mintegy közös tárlóban mutassa be a bennünk lakó Dr. Jekyll és Mr. Hyde, a gonosz és a jó örök küzdelmét. Nem hagyva kétséget a végső győzelem letéteményeseiről...

CZIGÁNY GYÖRGY

Xéniák

*Mentőövként egyetlen perc tart
fenn elsötétült óceánban.
Hol temetők étellel áldott
szélcsendje száll alá poklokra.*

*

*Amire visszagondolhatunk,
mind idegen jövődő része.
Keservebb és gyönyörűbb nincs
máris múlandó boldogságnál.*

*

*A kifosztott lét engedelmes,
hiányaival együtt teljes.
Végesség nyílt a végtelenben.
Hogy remény halálunk lehessen.*

*

*A láthatatlanban maradnak,
mikor a semmi kútján csillanó,
az egyre szomjasabb tudat, a szó
hazát keres egy pillanatnak.*

KOZMA LÁSZLÓ

Daczó Árpáddal

P. Lukács OFM (Daczó Árpád) tevékenysége, pályája az erdélyi papság helytállását tükrözi. Lukács atya 1921-ben született Dédán, a Régenben töltött gyermekkor után a felső gimnáziumot Székelyudvarhelyen végezte. Az egyházüldözés idején öt évig internálták. Csíksomlyói, kosteleki állomáshelyén figyelt fel a néphagyományokra, néprajzi tanulmányait a kolozsvári egyetem évkönyve is közölte, Hosszú utak megszomorodának címmel gyűjteménye jelent meg archaikus népi imádságokból. Több könyvében foglalkozott a Csíksomlyói Szűzanya alakjával, a hozzá kapcsolódó történelmi, vallási hagyományokkal.

Hogyan telt gyermekkorod, fiatalságod?

A napvilágot Dédán láttam meg, ahol a Maros vize messze földön kanyarog. Déda az 1940-es években nagyot fejlődött, mikor meg kellett építeni a Déda és Szeretfalva közötti vasutat. Ugyanis az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntésben, amely Észak-Erdélyt visszadta Magyarországnak, a Székelyföldet az anyaországgal nem kötötte össze vasút. Kolozsvártól a vonat Kocsárdon keresztülhaladva, a Maros völgyén át éri el a székely körvasutat. De Kocsárdot már Romániában hagyták, a sármási nagy gázlelőhely így Romániának maradt. A németeknek ugyanis szüksége volt a Havasalföldön és Munténiában található román petróleumra, ennek az alkunak a során kaphatták meg a románok a gázmezőket.

Dédánál ömlik a Marosba az Istenszéke alatt elfolyó Bisztra patak. A patak mellett volt egy keskeny nyomtávú vasút, azon szállították le a fát az állomás melletti fűrészgyárnak. Apám ennek a vasútvonalnak volt a pályafelügyelője. A környék híres kirándulóhelye, ahová gyermekként magam is feljutottam, az Istenszéke, a Kelemen-havasok utolsó csúcsa. Már távolról látszik; ha a Teremtő Úr isten ráült, onnan beláthatta az egész Mezőséget.

Hosszú utak megszomorodának című könyvedben archaikus népi imádságokat gyűjtöttél össze, egyik így kezdődik: „Világúr Jézus Krisztus arany karszékében ül vala...”

Ez az imádság Krisztus urunk és Mária párbeszédét írja le. Mária „imakönyvét kezébe vette vala, és kérdé: Ő, én áldott szent fiam, Mivel gyógyítsam átligatott ódaladot, Bérekedett sebeidet, Vérbe fagyott szakálladot?” Az adatközlő Csinódon az akkor, 1983-ban 70 éves Fikó Béla volt, aki arról is megemlékezett, hogy nagyapja keresztet állított, ezt a lelki hagyományt folytatta ő is.

Anyámtól tanultuk meg kicsi korunkban az esti és a reggeli gyermekimát, tőle tanultunk karácsonyi énekeket. A karácsonyfát az angyal hozta, pár szem füge, alma is került rá. Mikor apám a görgényvölgyi keskenyvágányú vasútnál kapott pályafelügyelői állást, Laposnyára költöztünk egy barakklakásba. Laposnyán iskola nem volt, ezért később lementem a nagymamához Régenbe. Az csodá-

latosan szép vidék, Európa egyik legjelentősebb vadászterülete. Ott módszeresen gondozták a vadat, mert a román király szarvasbőgés idején minden ősszel vagy két hétig ott vadászgatott. Mihály Károly, aki velem egy idős, gyermekként ott pisztrángozott a Görény patakban.

Most öregedő fejjel látom, hogy már akkor, kisgyerekkoromban a nagy természetben rásejtettem a természetfölötti világra, és benne Valakire, aki gondot visel ránk. Az udvarunk szélén volt egy rét, s egyszer csak megláttam egy szép kicsi virágot, ma már tudom a nevét is, százsorszép, a *bellis perennis*, botanikával sokat foglalkoztam. Hogy honnan került oda, de ott volt, most is ragyog bennem az a nyár eleji nap, ahogy a virágocska a szépségét mutatja; az is olyan, mint a napraforgó, fészkes virágú növény, mindig a nap felé fordítja a szirmai. Leültem melléje s úgy bámultam. Ez nekem olyan jól esett, betöltötte a lelkemet azzal a sejtéssel, hogy az, hogy a kicsi virág ilyen szép, az valaminek, valakinek köszönhető.

Milyen volt az iskolában a lelki, vallásos nevelés?

Harmadik elemista koromban húsvét után volt az első szentáldozás, akkor az első áldozókat meg is bérmálták. Majláth püspök jött, engem is beosztottak ministrálni. Valamikor a bérmálás körül született meg bennem a gondolat, hogy én is pap leszek. Harmadik után napi áldozó voltam, ez azt jelentette, hogy tanítás előtt minden nap részt vettem a reggeli szentmisén. Hogy én a szentostyát magamhoz vettem, az olyan jó érzés volt, olyan biztonságos, hogy Jézus hozzám jött, ő velem van, a többi ő intézi, ami nem függ tőlem.

A szentáldozás összekapcsolódott a mindennapi kenyérrel. A kenyeret nagymama sütötte Régenben. Mikor már akkorácska voltam, hogy két-három kenyeret ki tudtam cipelni az állomásra, kéthetenként felültem a vonatra, és vittem haza. A kenyér a nagyanyám szemében valóban a Miatyánkban kért és kapott Isten áldása volt, erre tanított minket is. A búzaszemen megmutatta: rajta van a Jézus arca. A lisztet először bekovászolta, a tésztát megdagasztotta, s miután megkelt, kenyérnagyságúra szaggatta. Mielőtt azonban a kihevített sütőkemencébe bevetette volna, tenyere élével mindegyikre rányomta a kereszt jelét. A kenyér megszegése előtt pedig a kenyérvágó késsel az aljára szintén rárajzolta a keresztet, e nélkül sohasem kezdhettünk kenyeret. Ő maga református volt, emlékszem, mikor Úrvacsora osztás volt, nagymama már napokkal előre bejelentette: „Úrvacsorára készülök. Legyetek jók és legyetek csendben! Ne mérgecsétek, hogy nyugodt lélekkel fogadhassam szívembe a hozzám jövő Úr Jézust!” A drága jó nagyanyám csodálatos világa életem külön fejezete. Este például sokszor mondott mesét. Hogy én hogy szerettem a meséket hallgatni, mert a mesén keresztül jött élem mindaz, ami úgy sejtelmesen már megvolt bennem.

Hogyan alakultak tovább a tanulmányaid?

A szászrégeni katolikus gimnáziumban már azzal a gondolattal voltam, hogy én pap leszek. 1932-ben meghalt apám, a semmiből kellett

megéljük. Valósággal éhezünk, táplálékunk a pityóka, az árvaleves, hol kőménymag, vagy anyám, nagyanyám valami reszeléket belefőzött. Igazgatóm, a boldog emlékű Máncz János volt, nagy zenész, rengeteg éneket tanultunk tőle, gyermekkórusunk működött. Volt, hogy ő látott el ebéddel a vendéglőben, aztán a szülőktől megkérdezte, hogy ki vállalná el, hogy Daczó Árpának ebédet adjon; így felváltva négy családnál ebédeltem, mindegyik nagyon kedvesen fogadott.

Közben mégiscsak előre haladtál az utadon, végeztél az alsó gimnáziumot, ma úgy mondjuk, az általános iskola felső tagozatát. A tanulás milyen élményt jelentett?

Sok minden érdekelt, a természettudományok, a történelem. A történelemtanárunk a lemhényi származású György Anna volt, székely. Központi román nyelvű tanterv írta elő, hogy például a magyarok történetéből mit lehet leadni. Egy alkalommal viszont a tanárnő beszélt a szkíták történetéről, és hogy a magyarok a szkíták leszármazottai. Hogy milyen erős volt ez a szkíta nép, Ázsiában, a Káspi tó keleti részén, a turáni alföldön, ott laktak, és Dárius perzsa király sem bírta velük. Őra végén odamegyek hozzá, mondom, nagyon szépen kérjük, a szkítákról nekünk még mondjon és meséljen. Komolyan rám nézett, azt mondta: „Te Daczó, örülök, hogy ennyit elmondhattam, de többet nem lehet.”

Hogyan éltetek, milyen körülmények között végeztél a gimnáziumot?

A katolikus gimnáziumot az állam csak magániskolaként ismerte el, nem támogatta. Az állam által elfogadható bizonyítványt csak akkor adtak, ha a román gimnáziumban, teljesen idegen tanárok előtt szóban és írásban levizsgázunk román történelemből, nyelvből, földrajzból. A negyedik befejezése után nekem olyan alacsony osztályzatokat adtak, hogy nem tudtam bejutni a felső gimnáziumba. Az akkori román oktatáspolitikának ugyanis az volt a célja, hogy ne legyen magyar intelligencia, a szülők adják román iskolába a gyermekeket.

Az 1936–37. évben gyári munkásként helyezkedtem el, hogy legyen valamilyen megélhetésünk. Hogy mi lécet, mi deszkát hordtam én a vállamon, a jobb vállam meg is ereszkedett, pár centivel ma is ferdébb. Ezután Székelyudvarhelyre jelentkeztem a ferencesekhez. A Szeráfikumban páter Dézsi Ipoly, az intézet prefektusa megmutatta a helyemet, külön hálótermünk, tanulótermünk volt, az eltartásért sem kértek semmit.

1938-ban jutottam el először a csíksomlyói pünkösdi búcsúra, Székelyudvarhelyről több diáktársammal együtt szekérral mentünk át a Hargitán. Amikor átjutottunk a hágón, és már lefelé ereszkedtünk, az egyik nagy útkanyarnál mint egy látomás tárult elénk a Csík-medence. Látszottak a Csíki-havasok magasabb csúcsai is, a Pogány-havas, a Szellő, a falvak gyöngyfüzérként sorakoztak, a Nagy-Somlyó és a Kis-Somlyó vulkáni kúpja alatt pedig felderengett a kegytemplom fehérsége. Csíksomlyónak később magam is plébánosa lettem, a Szellő-csúcs alatt pedig ott rejtőzködik Kostelek a maga archaikus hagyományával, szorgalmas népével; szokásaikat több írásomban, könyvben is megörökítettem. Amíg nézelődtünk, utolért bennünket egy gyalogos zarándokcsoport. Egyikük felkiáltott: „Nézzétek, ott

van Csíksomlyó! Ott vár ránk a Szűzanya!” Az egyik öreg székely egészen a földre borult, sírva adott hálát: „Köszönöm, Szűzanyám, hogy még egyszer eljöhettek hozzád!” Egy fiatalasszony rákezdt a búcsús énekre: „Nyíljon ki szívetekben az örömvirág...”

A gimnáziumi évek után novíciusként Medgyesre kerültem. 1945 május 19-én Gyulafehérváron pedig maga Márton Áron püspök szentelt fel bennünket. A primíciát, az első szentmisét családom jelenlétében, Szászrégenben tartottam. A Magnificat jutott eszembe. „Magasztalja lelkem az én Uramat, mert nagyot tett velem Ő, a hatalmas és a szent.” A proletár nyomor legmélyéről oda emelt engem, hogy gyermekkorom helyszínén tarthattam első misémet. A későbbiekben pedig ferences szerzetesi életemen és lelkipásztori munkámon kívül a *Csíksomlyó titka* című könyvemet is odanyújthattam elárvult népemnek vigasztalásul és reménységül.

Felszentelésem után Marosvásárhelyen hatalmas lelkipásztori munkába cseppentem. Akkor még ott volt a kolostorunk a főtéren, ma már csak a tornya van meg, mert lebontották. Át kellett vennem a ferences ifjúságot és a kiskordásokat, tehát a legkisebbek ferences nevelését, az vagy száz személyt foglalt magában. Hozzánk jártak azok az ifjak is, akik valamilyen közösséghez akartak tartozni. Voltak gimnáziumok, aztán a tanítóképző, kereskedelmi iskola, állami iskola, Marosvásárhely mindig nagy iskolaváros volt. Abban az időben jött Kolozsvárról Vásárhelyre a kolozsvári egyetem egészségügyi kara. Voltak derék orvostanhallgatók, akik keresték az alkalmat, hogy katolikus közösségben lehessenek. A nevelési problémák mellett érdekelték a tudományos felfedezések, a geológia, a botanika, a csillagászat. A Kárpát-medence geológiai kialakulásával is foglalkoztam, elképzelttem az ősi tengerek hullámozását, az üledékek lerakódását, ahogy a folyók utat törtek maguknak, hogyan működik mindenben Isten csodálatos teremtő tevékenysége.

Meddig folytathattad ezt a sokszínű lelkipásztori tevékenységet?

Két év után ránk borult a kommunista diktatúra. 1948–49-ben megszüntették az egyházi iskolákat, mindent államosítottak, megtiltották az iskolai hitoktatást, megszüntették a hitbuzgalmi egyesületeket. Például a Szent Kereszt Szövetség, a Rózsafüzér Társaság havonta legalább egyszer gyűlést tartott. A Szekuritáténak feltűnt, hogy mi van a főtéren, hogy onnan időszakonként valósággal ömlenek ki a fiatalok. Hiszen volt szavalóköriünk, a kántorunk gyönyörű énekkart szervezett. Engem azonban kiszűrtak, kezdtek behívni „elbeszélgetésre”. 1950-ben, mikor látták, hogy nem hajlok a szavukra, egy júniusi napon megint értem jött egy fogdmeg. Két tiszt fogadott, az egyik behízelt szavú, a másik nyersebb, próbáltak rábeszélni, hogy náluk mennyivel jobb lesz a sorom. Aztán már keményebben szóltak rám, s azt mondták: elhatároztuk, egy ideig a mi vendégünk lesz. A Teleki könyvtáron túl egy nagy palotát foglaltak le, ott alakították ki a Szekuritáé központját. A ház alatt hatalmas pince volt, két sorban cellákat építettek deszkából, úgyhogy valami 40 sötétzárkát

sikerült kialakítaniuk. Levezettek, az első számú cellában kezdtem meg a vendégeskedést. Abban a sötétben mit tehettem egyebet, elmélkedtem, gondolkoztam, imádkoztam, sorra vettem a szenteket, akiket ismertem. Hozták a reggelit, sós vízben megfőztek puliszkalisztet, két merítőkanállal adtak a csajkába. Meg sem szitálták, nem egyszer az egérszok is benne volt, azzal együtt főzték.

A pincében, a zárka sötétjében eszembe jutott Szent Mihály arkangyal, a nagy sántatipró. Szeptember volt, szeptember vége Szent Mihály ünnepe, tartottam egy kilencedet. Valahogy megtudtam, hányadika van, hiszen a sötétségben elvesztettük az időérzékünket, elkezdtem az imádságot. Elérkezik Szent Mihály napja, hallom, hogy valaki jön, beszél az őrrrel. Kiáltás, melyik cellában vagyok, üssem az ajtót, a sötétségben ők sem tudtak tájékozódni. A kihallgató teremben a tiszt szigorúan rám néz: „Daczó úr, hát még mindig nem jött meg az esze? Magának is jó volna a szabad élet. — Ha csak erről van szó, megyek vissza a cellába. — Dehogy megyek vissza.” És kezdett mosolyogni, azt sem felejttem el. „Minden munkánk kárba veszett, amit magára fordítottunk. Nem hallgatott a jó szóra. Nekünk pénzbe kerül, hogy itt tartsuk. Elhatároztuk, hogy hazaengedjük.” És három hónap eltelte után, Szent Mihály napján este 10 órakor becsengettem a kolostor kapuján, még aznap hálát adhattam megmenekülésemért.

Működésünk feltételei azonban egyre szigorodtak. A kolostorunkat lefoglalták, oda hozták a nővéreket is. 1951. augusztus 20-án Szent István napjára ütemezték be, hogy a barátokat internálják. Éjszaka rátörtek a kolostorra, össze kellett csomagoljunk, teherautóra szállítottak, végül Máriaradnára, majd Esztelnekre kerültem kényszerlakhelyre. A faluba mehettünk, dolgozhattunk, segíthettünk, a falu is hozta a maga ajándékait. Az esztelneki kolostor területén ott volt a régebbi katolikus iskola épülete, abban rendeztünk be egy kápolnát, oda jöhettek a hívek. A kolostorhoz nagy birtok tartozott, azt műveltük. Amellett pedig volt két lovunk és három-négy tehenünk, termeltünk pityókat, búzát, arattunk, csépeletünk.

Hogyan tudatok létezni, miből éltetek az internálás alatt?

Miután Esztelnekre vittek, hamarosan elfogyott a tartalékunk, hát vettünk egy disznót. Egy hét múlva a disznó megbetegedett. A községben volt egy állategészségügyi szakember, elhívtuk, megállapította, hogy a disznónak himlője van. Adott egy injekciót, de azt mondta, el kell utazzon, ki vállalja, hogy azt rendszeresen beadja az állatnak. Megszólaltam, tessék nekem megmutatni, hova kell adni az injekciót, vannak itt, akik lefogják. Az állategészségügyis ideadta a szérumot, én a füle mögé az izomba benyomtam az injekciót, az állat meggyógyult, gyönyörűen meghízott. Igen ám, de a hír elterjedt a faluban, hogy van egy fiatal páter, amelyik ért az injekciózáshoz. S az egyszerű ember természetes következtetése, hogy ha disznót meg tud injekciózni, akkor embert is tud. S megkezdődött Esztelneken az orvoskodási korszakom. S nemcsak Esztelneken, ott van Kurtapatak, Almás, a hír elterjedt a környező fal-

vakban. Aztán nem volt se éjjelem, se nappalom, mert éjfélkor is költöttek, hogy valaki rosszul lett, csináljak vele valamit; persze az orvossal, kórházzal együttműködtem. A gyógynövények használata, az orvoslás egyébként korábban is érdekelt.

1956-ban kitört a budapesti szabadságharc. Ezután enyhítettek a diktatúrán, a püspök úr is kiszabadult, megkezdhette bérmaútjait. Esztelneken is elő kellett készíteni a bérmaútkészítésre a gyermekeket.

Az internálással ki akartak kapcsolni beneteket a társadalom vérkeringéséből, de úgy látom, nem éltél elzárt életet, sok minnemenl foglalkoztál.

Valóban így van, és volt még egy dolog, ami nagyon érdekelt, ez pedig a csillagászat. Esztelnek a megfigyelésekre különösen alkalmas volt, még valamilyen egyszerű távcsővel is rendelkeztem. A Kárpát-könyök levegője az ojtózi szorostól a Nagy Sándor és a Nemere hegyeken keresztül ott ömlik rá Kézdiszékre. Különösen téli éjszákán, mikor nagy hideg volt, még a pára is kifagyott a levegőből, a felhőtlen csillagos eget szinte kézzel foghatóan közel láttam. Mennyi időt töltöttem kezemben az Északi-félteke csillagterképével, a csillagokat név szerint ismertem. Érdekes, hogy visszatérő álmom volt, hogy a Kissomlyóra mentem, mert nekem ott valamilyen kötelességem van, amit el kell végeznem.

Hogyan értesültetek ebben az elzártágban a külvilág eseményeiről?

A minorita atyák között volt kettő, aki értett a rádiózáshoz. Nem kellett, csak egy jó magas antenna, földvezeték, kristálydetektor. Volt valódi galenitem, ólomkristályom, valaki megajándékozott velem, az 56-os adásokat is figyelemmel tudtam kísérni. Hallgattam klasszikus zenét, operákat, később alkalmam volt a kolozsvári magyar operai előadások megtekintésére is.

Az internálást mikor oldották föl, hová kerültél utána?

1957-ben világi papként minden templomunkba visszaengedtek egy-egy barátot. Addig Csíksomlyón csak egy idős világi papot engedélyeztek, hogy szentmisét végezzen; tisztelet neki, mert mindent megőrzött. A rendházat lefoglalták, líceumot csináltak belőle, az ország minden részéből oda hozták a tüdőbajos ifjakat, tehát kórház is volt. Csíksomlyóra végül egyedül engem hagytak jóvá, 1957-től 70-ig tartózkodtam ott.

Csíksomlyóra kerülésedkor hogyan alakult a pünkösdi búcsú?

Előfordult, hogy azon a napon nagy motorbicikli versenyt rendeztek. Még az én időmben is megtörtént, hogy pünkösdi szombatján és a napján igazoltatták a beérkező vonatokról leszálló utasokat. Akiről bebizonyosodott, hogy a búcsúra jött, nem engedték be Somlyóra. Hányszor volt az, hogy megváltották a jegyet csak Csicsóig, aztán gyalog jöttek át. Engem is figyelmeztettek, hogy vigyázzak, ha valami kommunistaelenes vagy „magyarkodás” történik, én vagyok a felelős. Az akkori idők légkörére jellemző a következő eset. Megkértem egy bácsit, hogy búcsúkor a Szent Antal kápolnába nyissa ki és őrizze. Szerette olvasni a vallásos könyveket, leült a kápolnába elé, és ott olvasgatott. Hát persze a Szekuritáé emberei lépten-nyomon felbukkantak, meglátják, a kezükbe veszik a könyvet,

felfedezik, hogy rajta van a csíksomlyói kolostor pecsétje. A könyv pedig Sík Sándor írása a magyar szentekről. A könyvet elkobozták, és bűnjelként bevitték a Szekuritátéra. Azonnal értesítették a kultuszinspektort, hogy vallassanak ki engem, tényleg én adtam-e, és ha adtam, miért adtam, és miért egy ilyen könyvet, hogy éppen búcsúkor, biztos azért, hogy ez az ember ott a búcsúsokkal ilyen dolgokról beszéljen. Sík Sándor a magyar eszméket minden írásába bevitte, a nacionalizmus pedig nagy vádnak számított volna. De aztán elsimult, a könyvet nem adták vissza, de elhallgattak.

Kedves emlékeim vannak arról, ahogyan az egyszerű emberek megélték a hitet. Egyik pünkösdi búcsú alkalmával eljött Csíksomlyóra egy gyimesi fiatalasszony, csecsszopó kicsikéjével. A zsúfolt templomban a szentélyben, a papi székek lépcsőjénél kapott helyet magának. Szentmise közben egyszer csak sírni kezdett a gyermek. Erre az anya a legtermészetesebb mozdulattal kibontotta a mellét, és szoptatni kezdte a gyermekét. A szentáldozáskor pedig, hogy a gyermek fel ne ébredjen, úgy ahogy volt, a kibontott mellén csüngő gyermekével térdelt elém, hogy adjam neki is Krisztus testét. Ezt a jelenetet valamelyik művésznek kellene ábrázolnia: Az anya táplálkozik Krisztus testével, a gyermek pedig a Krisztus testével táplált édesanyja megszentelt tejét szívja magába.

Csíksomlyón felfedeztem a Mária-társulat anyakönyvét, szép bizonyítéka a vallásos élet fejlettségének. Mikor a barátok már tudták, hogy elviszik őket, sok mindent kimentettek, ezt a dokumentumot a faluban találtam meg. A társaság az 1800-as évektől kezdődően működött, feljegyezték, hogy kik tartoztak oda és mikor volt a beöltözés. Tagjaikat rituális szertartás keretében avatták. A diákság jó tagja volt az egyesületnek, a csíksomlyói búcsúkon is szerepet játszottak. A régi csíksomlyói búcsúknak látványos szépsége a nagy kikerülés volt. A falvak és a városok keresztaljai a megállapított sorrend szerint vonultak a hegyre. Magának a kikerülésnek a fénypontja pedig a Salva-tor-kápolnánál volt, amikor ott a Mária-társulat tagjai és a gimnázium nagydiákjai elénekelték az *Egészen szép vagy, Mária* című antifonát.

Az itteni hagyományokról, a Babba Máriáról külön könyved, több írásod szól.

Amit én a Boldogasszonyról mondok, az nem pogánykodás, hanem az inkulturációnak egyik legcsodásabb megvalósulása. Itt találkoztam először a Babba Mária elnevezéssel, erről a témáról több könyvem is megjelent. Egy anya a gyermekét hozta be orvoshoz, de közben feljött a somlyói templomba, kérve a jó Máriának a segítségét. Én a sekrestyében rendezkedtem, hallom, hogy letérdelnek az oltár előtt, az asszony mutat fel: „Na látod, itt van a Babba Mária.” „A somlyói Máriát így nevezik?” — kérdeztem az asszonytól. „Igen, a pap bácsi nem tudja?” Tovább érdeklődtem, hogy mit jelent a Babba Mária. „Azt jelenti, hogy Szép Szűz Mária. Mert a babba, az szép.”

A török gyakran pusztította ezt a vidéket, a

Ezeknek az időknek az emléke például az úgynevezett Véres kép, amely Fitód fölött van, Csikmindszent határában. Egy későbbi ta-

helytállásról való emlékezet az itteni hagyományok része.

Csíksomlyó is őriz történeteket a török időkből.

tárbetörést a Fitód völgyében vertek vissza a székelyek, és annak az emléke a Véres kép, akkor kápolnát is építettek oda. Ott minden évben tartottunk búcsút, én is ott voltam, a szentléleki pap meg is hívott, hogy a kápolna búcsúnapján tartsak prédikációt.

1664-ben nagy török-tatár dúlás volt Csíkban. Tiszta csodálatos módon, nem tudjuk, hogy, de megmaradt a kegyszobor, akkor már megvolt. Állítólag a tatár vezér kihozatta a templomból, annyira megtetszett neki. Azt mondja a legenda, hogy feltették egy szekérre, hogy elvigyék. Őkrök voltak befogva a szekérbe, és akkor a szobor úgy elnehezedett, hogy meg sem tudták mozdítani a szekeret. S akkor még két ökröt elébe fogtak, s azok se tudták elhúzni. Erre aztán a vezér vette a kardját és kezdte vagdosni Máriát. Ezzel magyarázzák, hogy a nyakán is mintha egy vágás volna, nem lehetett restaurálni. Mert azt is mondja a hagyomány, hogy a Mária arcát semmi se fogta. Még van egy érdekes dolog, ebben tanú vagyok én is. A Mária arcát nem fogja a por. Különösen a búcsú után alaposan kitakarítottunk, a padlót felsúroltuk. A Mária arcát mindig egy teljesen tiszta, habfehér kehelytörlővel, amit a szentmisében használunk, csak azzal volt szabad letörölni. A Mária és a Jézuska arcát én poroltam le. Mindig figyeltem, hogy a teljesen tiszta kehelytörlővel töröltem le a Mária arcát, és soha nem volt poros.

A Szent Antal kápolnát is miért építették éppen oda. A török-tatár betöréskor a barátokat is legyilkolták. A házfőnökök sikerült lóra ülni és menekülni az erdő felé, de utolérték, és ott halt meg. A mai napig ott tartanak megemlékezést. Somlyai Miklósnak hívták, nagyon okos, művelt szerzetes volt. Négy testvér a templom padlására menekült, de mikor felgyújtották a templomot, ott égtek. Egy testvér pedig ki- menekült a Kissomlyó oldalába. Ez olyan sűrű bokros rész volt, ahová a testvér elbújt, és végignézte a kolostor pusztítását, égetését, és megígérte Szent Antalnak, hogyha megmenekül, oda kápolnát építenek. Meg is menekült, és úgy került a kápolna oda, ahol most is áll.

Miután úgy látszott, hogy az idegenforgalmi fejlesztések kapcsán javulhat Csíksomlyó helyzete, elhatároztam, hogy cserélek Écsy János szentágotai plébánossal. Ő nyelveket társalgási szinten beszélt, latinul annyira tudott, hogy verselt is. Jöjjön Csíksomlyóra, hogy az ő műveltségének megfelelő módon tudja a Csíksomlyóra jövőket fogadni. Én 1970-ben elmentem Szentágotára. A csíksomlyói búcsúra Szentágotáról is megszerveztem a zárandoklatot. Akkoriban ez nem volt könnyű, pünkösdre ugyanis tilos volt Csíksomlyóra menni, Tusnád úti célt írtam be, úgy béreltünk autóbust.

Később Szentágotáról is elkerültél.

1973-ban Kostelekre kerültem, akkor két évig magam is petróleumlámpával világítottam. Aztán bevezették az elektromos világítást, utána megjelent a televíziózás lehetősége, ezzel a nagyvilág zaja feltörte a lelket nyugtató havasi csendet. A televízió elfoglalta az idős emberek régi történeteinek helyét, kiszorította a közös ének-

léseket. Amikor ilyesmikre gondolok, mindig hálát adok a Jóistennek, hogy az utolsó „petróleumlámpásos” világból, amit csak lehetett, megörökítettem a jövő nemzedékének.

Immár több mint 30 éve annak, hogy a Babba Máriáról írt legelső ismertetéssel felkerestem Dr. Faragó Józsefet. Akkoriban ez a jeles folklórkutató, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, a Kolozsvárt kiadott Népismereti Dolgozatok egyik szerkesztője volt. Írásommal bevonult a dolgozószobájába, csodálkozva mondta, hogy a Babba nevet még nem hallotta. Így jött vissza: „Tisztelendő úr, fantasztikus, amit leírt! Erről valóban tudnia kell a magyar tudományosságunknak!” A dolgozat az ő lektorálásával *A gyimesi Babba Mária* címen jelent meg a Népismereti Dolgozatok 1980-as kötetében, a Kriterion Könyvkiadó adta ki. A Népismereti Dolgozatok 1981-es számában pedig napvilágot látott *A gyimesi rekegő* című néprajzi dolgozatom is.

Kostelek után Marosillyére, majd 1980-ban ismét Marosvásárhelyre helyeztek, a Szent Imre plébániát a barátoknak adták, ott voltam 1980-tól 89-ig. A marosvásárhelyi főesperes akkor Lestyán Ferenc volt. Annyira szívén viselte marosvásárhelyi főapostoli misszióját, hogy módszeresen minden vasárnapra megszerkesztett egy rövid oktatást, amit minden templomban fel kellett olvasni, az illető pap ahhoz fűzött még magyarázatot. Ezeket aztán ki is adta. A hittani ágazatok szerint minden módszeresen sorra került. A szentek tisztelete, oltáriszentség, egyebek, ezáltal a felnőtt hívekben átlátszóan meglátszott a gyermekkorban tanult hittani igazságok.

1989-ben megürült Fogaras, ott voltam plébános 1989-től 94-ig, ekkor kértem nyugdíjazásomat. Ezután Désre kerültem, a gyóntatásban, szentmisékben ma is igyekszem segíteni. Fogarasi tartózkodásom alatt a szászsebesi kolostorunkból a könyvtárunkat áthoztuk Fogarasra. A könyvek 50 év alatt hányódtak, összekeveredtek, először rendeznem kellett a gyűjteményt. Az állomány 2500 darabot tett ki, a saját szememmel is meggyőződhettem arról, hogy milyen szellemi elitet képviselt Erdélyben a barát-társadalom! A szászsebesi könyvtár anyagában sok kézzel írott és szépkiadású könyvet találtam. Az egyik, 1755-ben datált *Extractus doctrinae asceticae* című latin nyelvű kéziratos könyv hátsó fedőtáblájának belső oldalán a következő magyar nyelvű imát olvashattam: „Szép és hasznos imácság a Boldogságos Szűzhez. Ó kegyes Anya Szép szűz Mária, segély megengem a te szent fiadnál, a mi Urunk Jézus Krisztusnál érettem való esedezésed által, hogy egész életemnek minden napjaiban és cselekedeteiben szerencsés és kívánatos előmenetelem legyen az Ő és a te leghathatósabb áldásodat magamon érezvén. Amen.”

A „között”-lét tere avagy valahol otthon lenni

BODÓ MÁRTA

1963-ban született Kolozsvárott. Teológiából doktorált, irodalom-, színháztörténész és kritikus, a Keresztény Szó erdélyi katolikus kulturális folyóirat főszerkesztője.

Mit kezdünk az egyértelműségek világában kialakított értelmezésekkel, köztük a teológiai értelmezéssel, a dogmatika és fundamentálteológia fogalomtárával, hogyan használjuk ezeket adekvátan egy olyan valóság leírására, amelyre legmegfelelőbb szó a köztesség, a *között* levés? Hogyan adjunk választ mindazok kérdéseire, akik az egyértelműség biztonságát csak hírből, álomként vagy vágyként ismerik, akik a sehol sem itthon, mindenhol otthon érzésével járnak-kelenek? Ha őszinték akarunk lenni magunkhoz, s a mitizálás kezét el merjük engedni, azt is megkockáztathatjuk, hogy az érzés magyar megfogalmazóinak egyik úttörője a mi Tamási Áronunk azzal a klasszikus aforizmával, amely szerint azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne. A hangsúly itt ugyanis a *valahol* mint helyszínen van, s ez a földi tér koordinátái között bizony bárhol elhelyezhető; nem véletlen, hogy Amerikában született a megfogalmazás. Tamási a klasszikus kis katekizmus kérdés-feleletét alkalmazza kitűnő érzéssel, helyzetét kiválóan felmérve és enyhe, de jól kivehető huncutságot és hetykeséget is csempészve a dologba — kicsit szemben a haza, az otthon fogalmára könnybe lábadó szeműek reakciójával. Aki a világban *valahol* otthon van, az nem föltétlenül egy földrajzi helyhez kötődik, annak a *valahol* helyileg lehet *bárhol*, belül is, de mindenképpen elmozdult az egyetlen, behatárolt térbeli ponthoz képest. Jelzi tehát azt a tapasztalatot, amely időben későbbi és a mobilitás, mozgás, migrálás (társadalomtudományokban használt) fogalmaival hozható összefüggésbe; jelzi azt az igényt is, hogy meghatározott értékekhez kapcsolódjék, egyfajta stabilitás igényét, a gyökerek, a kötődés keresését.

Antropológiai értelemben nincs abszolút tér, csak idősíkok és emberi dimenziók ötvöződése, kereszteződése; ezek variánsaiból alakul az a koordinátaháló, amelynek segítségével megfelelő megnevezést, elhelyezést, leírást lehet az egyes jelenségekre találni, kialakítani. Ez a háló lényegében nyelvi konstrukció, a nyelv dimenziójában történik, ahogyan a térérzékelés, a tér belakása is egy adott nyelvi közegben és rendszerben zajlik.¹ A tér, a terek szubjektív tartalommal telítődnek az ember tapasztalása, érzelmi viszonyulása nyomán, így mindez identitása részévé válik.² A feminista biblikus

¹Edward T. Hall: *Rejtett dimenziók*. (Ford. Falvai Mihály.) Katalizátor Iroda, Budapest, 1995, 9–15.

²Barna Gábor: *Mentális határok – megduplázott világok*. In: Balázs Géza – Csoma Zsigmond – Jung Károly – Nagy Ilona – Verebélyi Kincső (szerk.): *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára, II.* ELTE BTK – Argumentum, Budapest, 2000, 649–695.

³Elisabeth Schüssler-Fiorenza: *In Memory of Her. A Feminist Theological Reconstruction of Christian Origins*. Crossroad, New York, 1984, xiii–xiv. A cím utalás a betániai jelenetre: Mk 14,9.

⁴Johann Baptist Metz: *Memoria passionis. Veszelyes emlékezet a pluralista társadalomban*. (Ford. Görföls Tibor.) Vigilia, Budapest, 2008, 242.

⁵Az emlékezetről lásd Alan Baddeley – Michael W. Eysenck – Michael C. Anderson: *Emlékezet*. (Ford. Racsomány Mihály.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

⁶Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. (Ford. Hidas Zoltán.) Atlantisz, Budapest, 1999, 27–66. Lásd még Paul Ricoeur: *A narratív azonosság*. In: László János – Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Kijárat Kiadó, Budapest, 2001, 15–36.

teológia klasszikusának számító Elisabeth Schüssler-Fiorenza az emlékezet és történelem kérdéseivel vívódva híres könyvében — *In Memory of Her* — (magyarul leginkább egy szójáték adhatja vissza az eredeti, egyébként a Bibliából származó mondat jelentését: *Az ő emlékezete — A nő emlékezete*)³ azt a ma már széles körben elfogadott következtetést fogalmazza meg, hogy „mint Jézus szolgálatáról vagy a korai egyház életéről szóló történeti jellegű feljegyzések, a bibliai leírások nem azt mondják el, ahogy a dolgok pontosan történtek, hanem ahogyan azok vallási jelentőségét értelmezték”: a rögzítés és hagyományozás, a feljegyzés, megőrzés és későbbi értelmezés módja összefügg és erősen egymásba fonódva lényegében egy nyelvi aktus, amely azonban visszafelé ható módon meghatározza magát a jelenséget. A történet és annak rögzítése nem (csak) objektív tény, hanem a szubjektív nyelvhasználatnak is alávetett, mint ahogyan az emlékezet és áthagyományozás is nyelvi keretben működik. Schüssler-Fiorenza a Biblia értelmezésének kérdéseit vizsgálva jut fontos megállapításokhoz a nyelvhasználatról és az emlékezés, illetve az emlékezet tényeinek történelmi raktározása módjáról. Megállapítja, hogy általában a történelem rögzítése és elbeszélése férfiközpontú és férfiszempontú, még az oly nagy értékű és fontos kulturális-vallásos szövegé is, mint a Biblia: a nők történeteit csak akkor őrzi meg, ha e nők és a velük megesettek jelentősen eltérnek az elvárt átlagtól (amelyet természetesen nem meglepő módon ismét csak a férfiak-dominálta társadalom állapít, fogalmaz meg) vagy ha kiemelkedő, jelentős egyéniségekről szólnak (ami lényegében az előbbi kivételes esete, az átlagtól valamilyen irányban eltérőről lévén szó). Ha elfogulatlanul tudunk/merünk európai történelem-fogalmunkra, történelem-értelmezésünkre visszatekinteni, el kell ismernünk, hogy ez az ítélet helytálló, és ennek nem mond ellent az a néhány nő-történet (nőről szóló, nő által megfogalmazott/leírt történet), amely mint meghatározó jellegű szöveg ma a tudatunkban, a köztudatban jelen van és hat.

Johann Baptist Metznek „úgy tűnik, mintha Európa teljesen elveszítette volna az emlékezetét, mintha áldozatul esett volna annak a dialektikátlanul előrehaladó kulturális amnéziának, amelyet ma szemlátomást számos európai az igazi fejlődésnek tart”.⁴ Az emlékezet kérdése itt nyilván nem az egyén pszichológiai képességeinek egyike,⁵ hanem egy tágabb értelemben vett kulturális cselekedet. Jan Assmann a kulturális emlékezet kérdéseit vizsgálva egyenesen emlékezéspolitikai stratégiákról beszél, amelyek minden korban adóttak. Az általa elkülönített három típusban fontos megkülönböztető elem az emlékezet és narratív jelleg viszonya.⁶ A görögségről szólván emeli ki, hogy a kulturális emlékezés ökológiájában az individualitás középponti szerepet játszik, intertextualitást s vitatkozó közösséget eredményezve, döntő mozzanat pedig a sajátos íráskultúra és identitásteremtés. Assmann művének lélektani és kultúraelméleti kapcsolódási pontjai is vannak, és „úgy keres kapcsola-

⁷Pléh Csaba: *Ex libris* (cogsci.bme.hu/csaba/ismertetesek/ASSMAN.DOC. Letöltve 2012. május 24.).

⁸John R. Searle: *Speech acts*. Cambridge University Press, 1969; Uő.: *Expression and meaning*. Cambridge University Press, 1979. A relevanciaelmélet, a nyelvfilozófiai gondolkodás a Searle által is megfogalmazott kommunikatív funkciót tartja elsődlegesnek, lásd Kenesei István: *A filozófia a nyelvészetben, avagy hová tűnt a nyelvfilozófia?* In: Farkas Katalin – Orthmayr Imre (szerk.): *Bölcsélet és analízis*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2003, 100–117.

⁹Erik H. Erikson: *Identity: Youth and Crisis*. Faber & Faber, London, 1968; Uő.: *Gyermekkor és társadalom*. (Ford. Helmich Katalin.) Osiris, Budapest, 2002; Uő.: *A fiatal Luther és más írások*. (Ford. Erős Ferenc, Pető Katalin.) Gondolat, Budapest, 1991, 437.

¹⁰A regény magyar fordítása Szenkovics Enikő munkája, 2010-ben jelent meg a Kriterion kiadónál Kolozsvárott.

¹¹Mindkettő a Koinónia kiadásában 2007-ben Kolozsvárott jelent meg.

tot a régészet, a filológia és a megismerés kutatása között, hogy az emberi megjelenítési (reprezentációs) módok viszonyát keletkezés-történetükben próbálja tisztázni”.⁷

A következő összekapcsolódó, a nyelvben mint jelrendszerben találkozó elméleti kerettel dolgozunk: a tér-idő élményének, érzékelésének nyelvben konkretizálódó emberi dimenziójával, valamint a rögzítés és megőrzés, átörökítés szintén nyelvi rendszerbe tömörülő, szubjektív, a domináns nyelv által szelektált és rendszerezett módjával. A nyelv teremt tehát keretet, képezi a szervező elvét a rögzítésnek és az emlékezésnek, szervezi a megélt valóság tér-idejét.⁸ A nyelvnek mint ilyennek identitásképző — és identitásleképező — jellege van.⁹

A között-lét, a köztesség élménye, érzete, tapasztalata nagyon mai, (kelet-közép-)európai, arra a mai emberre jellemző, aki, még ha egy helyben maradván él is életét, léttére messze nem egyértelmű és egynemű: jellemzője a multietnicitás és ennek következtében a multi(pluri)kulturalitás, emellett pedig a folytonos, talán egyedül állandó változás. De szintén nagyon aktuális élmény az úton levésé, a költözésé, a gyökerekről való elválásé és az új gyökerek növesztésé, az elszakadásé és a kötődés keresésé.

Ebben az oly nagyon mainak értelmezett kontextusban a kommunista érából való, illetve a közvetlen azt követő, ahhoz kötődő, oda hajazó élményeket feldolgozó művek kerülnek jelen vizsgálat fókuszába. Egyik ilyen az erdélyi szászként született, majd Németországba emigrált/repatriált Franz Hodjak 1995-ös *Határkövek* (*Grenzsteine*) című regénye:¹⁰ a szabadságot az identitásvesztés árán elérés könyve. A másik a határvonal körüli senkiföldjeként értelmezett sávban, a szerb-román határként hömpölygő Duna partjain játszódó, majd hullámain végetérő film: *Ha a búzaszem el nem hal* (*Dacă bobul nu moare/If the seed doesn't die*). Siniša Dragin 2010-es filmje a között-lét, a köztes lét kihívásainak érzékletes ábrázolása abban is, ahogyan nem fogalmaz meg egyértelmű választ, de kíváncsian mutatja meg a meglevő, az új, a kívánt és a lehetséges minőségek egymás mellettiségét, küzdelmét és a küzdelem eldöntetlen, eldönthetetlen kimenetelét. Ezekhez harmadikként két önéletrajzot társítunk, Visky Júlia *Három keresztjét* és Balázs Anna Magdolna: *Magamnak örökre* című memoárját,¹¹ amelyek a történelem egyfajta alul- és oldalnézetét teszik hozzá, s a köztesség, átmenetiség, a memória (és identitás)-átírási kényszerben sikeresen megőrzött identitás képét mutatják. Ez utóbbi két kötet a legitim kérdőjeleknek is helyet ad: vajon mennyiben változatlan a külső támadásoktól kémményen megtépzott, kikezdett identitás, mennyire maradhat változatlan, amikor alapját és lényegét tagadták meg, amely teljesítéséhez, megélhetéséhez szükséges lett volna.

A vizsgáltak közül az első és utolsó kifejezetten nyelvben és nyelvvel megteremtett reprezentáció, a közbülső a film, azaz a kép nyelvét, a látványt és hangzást is a csupasz szavak közé iktatva te-

remti meg a maga tér-idejét. Abban azonban erőteljesen egymásra rímelnek, ahogyan a köztesség létérzését, állapotát és élményét teremtik meg az olvasóban, nézőben.

Franz Hodjak regényében a tér esetleges, inkább a tapasztalatok darabjai és nyelvi elemek formálják és teszik belakhatóvá, akár ott-honossá is egy idő után, a nagykövetség előtti térrel, sátortáborral és a további, hasonlóan megfoghatatlan, enyhén abszurd, mégis kínosan valós helyszínnel. Idősíkok és emberi dimenziók át- meg át-szelik, keresztezik egymást, olyan találkozásokat hoznak létre, amelyek a fizikai térben és a nyelvi közegben tapinthatóak. A fizikai tér a lélek síkján az idő irányíthatatlan, kiszámíthatatlan, beoszthatatlan múlásával társul. Harald Frankra, a főszereplőre a semmi fölött sem rendelkező tehetetlenség által keltett szenvtelenség a jellemző, és ez a regény egyik fő szervezőelve is. A leírás nem szűkszavú, a párbeszédnek látszólag bőségesek, ennek ellenére minden közlés lecsupaszított, az érzelmi elemek teljesen hiányoznak — ettől egyszerre ismerős és idegen a regényben megkonstruált világ. A szereplők segítőkészek vagy akadékoskodók, csetlenek-botlanak, felbukkannak és eltűnnek, legkevésbé sem fukarkodnak a szavakkal, csak éppen érzelmi szálak nem szövődnek. A regény bővelkedik az észlelések leírásában. Mindennek kerete a viszonylagos és átmeneti tér, az állni látszó, rezdületlen idő. Harald Frank pedig így fogalmaz a regény végén: „csak annak sikerül, aki egyedül van”. Ezzel jelzi távolságát az azonosulástól, a valahová tartozástól (amely egyben függés, bezártság, lekötöttség), amit az érzelemmentesség árán tud megteremteni. Eltávolodik tehát saját érzelmeitől a köztés térben való megmaradás érdekében, és egyben eltávolodik önmagától, az identitástól. Mindez a szabadság ára. A főhős pedig minden áron szabadulni akar, ez a regény végén abban is kifejezésre jut, hogy Harald Frank férfi mivolta ha fel nem is számolódik, mintha feloldódna. Az önazonosságnak még a biológiai determináltsága sem köti.

„Mielőtt még becsukta volna a kocsiajtót, az anyóka megkérdezte, Sabine, mondd csak, mindegy neked, hol halsz meg?

Igen, válaszolta Harald Frank.

És az is pontosan olyan mindegy neked, hogy milyen földbe temetnek téged?

Igen.

Van neked egyáltalán identitásod?

Nincs.

Az asszonyka megcsókolta Harald Frank homlokát és azt mondta, Sabine, akkor boldog lehetsz. Minden identitás egy átok, amely életed végéig követ téged, és tehetsz, amit akarsz, semmit sem fog az segíteni, az átok nem tágít, még egy pillanatra sem.”

Franz Hodjak határon, *Bécsi elégiája* szerint ajtókeretben lakik. A között-levés kiváló képe ez. Rímel rá a Nobel-díjas Herta Müller valamása a kívülállásról. Egy interjúban arra a kérdésre, fontosnak

tartja-e, hogy valamiképp az örök kívülálló helyzete határozza meg az életét, a válasza: „Kívánni ezt a situációt, ezt a meghatározottságot természetesen nem lehet, elfogadni legfeljebb. Ráadásul gyakran fájdalmas is ez a perspektíva, ez az igazán sehova nem tartozás. De megvan a kötődés nélküliségnek, az elkötelezetlenségnek a pozitív oldala is, ami a függetlenség lehetőségével kecsegtet. Az érdekelt és érdekel ma is, miként lehet ezen a módon, az írás formájában a dolgokhoz közelebb kerülni, többet és mást megérteni belőlük. Például ahhoz közelebb férközni, hogy mi történik egy emberrel, aki egy egészen kicsi faluban nő fel, majd elkerül a nagyvárosba, és ehhez még ráadásul kisebbségi is. Mi történik vele, ha ez a zárt közösség, a falusi-kisebbségi, ezen lépése miatt kitagadja, ugyanakkor az országnak, ahol él, származási és gondolkodási okokból, másodrangú állampolgára. Az első könyvem nyomán az az archaikus kisközösség úgy érezte, elárultam és kibeszéltem őket, mást vártak tőlem, a másodrangú állampolgárságom pedig politikai okokból alakult ki. Aztán Németországba jöttem, ahol szintén nem honosodhattam teljesen, valamennyire mindig románnak tekintettek itt, ha nem is olyan módon, mint Romániában németnek. (...) ez [az írás] volt az egyetlen lehetőségem, hogy saját magam maradjak, az lehessenek, akinek gondolom magam. Főleg akkor nőtt meg hatalmasan a jelentősége, amikor kirúgtak az állásomból, és elkezdődött az a kihallgatásokból és követésekből álló szekatúra, amit a román titkosszolgálat, a Securitate folytatott ellenem. Az írás mentsvár is lett tehát, védelem egy kiszolgáltatott és rettetetesen szegény országban, egy olyan országban, ahol minduntalan felmerült a kérdés: mi keresnivalóm van ezen a világon?”¹² Herta Müller, bár 1987-ben hagyta le Romániát, s azóta Németországban él, máig főleg korábról, a kommunista diktatúra alatt nyögő Romániából meríti témáit. Ennek okáról elmondta: „azt gondolom, az irodalomnak mindig a nehezebb ellenállás irányába kell orientálnia. Több mint harminc évig éltem abban a rendszerben. A témát nem én választottam, az választott engem. És még mindig nem enged, arról kell írjak, ami foglalkoztat. És mindehhez hozzátartozik, hogy a diktatúrák korának sajnos koránt sincs még vége.”¹³

¹²A téma választ engem. *Beszélgetés az irodalmi Nobel-díjas Herta Müllerrel.* (Ford. János Lajos.) Helikon, 2009. november 10. (http://helikon.ro/index.php?m_r=1921)

¹³Uo.

A másik köztes tér, amit itt felidézünk, egy balkáni fekete komédia. Benne a valóságból dokumentált, dokumentumok alapján megkonstruált durva dráma látható, kegyetlen tények, mindehhez „aláfestésül”, szakrális kísérmotívumként a kulcsmozzanatokban a fatemplom legendája csatlakozik, amelyet egy, a Balkánra telepedett osztrák férfi unokája, Hans, a halász és csónakos mesél, miközben a szereplőknek segít átkelni a határt jelentő folyón. A Duna, Európa legnagyobb folyója elválaszt és összeköt, egybemos és akár el is mos. Amikor a kontinenst a politika szaggatja-dobálja-tépi különféle táborokra (kulcselemek: a kommunizmus, a jugoszláv háború, a NATO bombázás Szerbiában és Koszovóban), a Dunán közlekednek mindazok, akiknek a legális határátlépés lehetetlen. A határfolyón, a senkiföldjén úszik a legendabeli ortodox templom is.

Elemzésünk harmadik mozzanata két önéletrajzi jellegű, nő-szerzők által írt emlékezés. Európa elfelejtett kis szegletében a 20. század történelmének egy kis szeletét a maguk sajátos szempontjai szerint mesélik el. Mesélik: áradóan és akadozva, érzelmesen és szenvedőleg, meghatva az olvasót és csöppet sem törődve majdani reakciójával... Rögzítve a megesetteket, a magántörténeteket, amelyek a nagy egésznek alkotják és formálják, önelemzést és nyilvános bűnvallomást, gyónást téve, elszámolják a tényeket, az adottakat és kapottakat, a találmányokat, kincseket és hiány(osság)okat, számot vetve és egyszerűen csak megőrizve. Történelmet írnak úgy, hogy ennek legkevésbé sincsenek tudatában, nem ez a szándékuk, sem a hős, sem a mártír pozíciójából. Pedig mindkét történet, Balázs Anna Magdolnái és Visky Júliái is elképzelhető lenne mindkét szempontból is: mint a történelem hőse vagy áldozata. Mindkettő a vallásos társadalmi keretben elsajátított nő-szerepből mutatja a maga történelem-perspektíváját és interpretációját mint a változó térben, de mindig Isten színe előtt zajló történetet. A nő az Úr engedelmes szolgálóleánya, aki mint ilyen vészeli át a nem várt történelmi vihart, a kiűzetést, a köztes térbe, a határra és azon is túl, a határsáv senkiföldjére való száműzetést. A két emlékirat vallomás és kitárulkozás, elszámolás az előtt, aki hívta és el-, illetve kihívta a világot és a saját benseje csapdái és tévútjai közül a szerzőt. Az emlékező felidézés közege tehát az a „mindentudó közönség”, aki előtt semmi nem idegen, érthetetlen vagy megbotránkoztató abból, ami megtörtént, amit megtörténni engedett. Ellenkezőleg, ami kimondatik és meg is bánt, az és csakis az megbocsátható. A napi élet esetleges kis megalkuvásai, kényelemből, hiúságból választott könnyebbségei a meggyónandó tények, amelyek azonban a választott életút és eszmények szempontjából buktatók, bukások, kerülők. Az első írás rendezőelvé is egyben a szerző ezen meggyőződése és a belül megőrzött bibliai gyermekség, a tekintet és a világlátás szent naivsága. A második írás tudatosabban és irodalmibban megkomponált, fő eleme a címben jelzett és a szöveg szintjén megjelenő három keresztes: a szerző hitvilágának, világnézetének alapelemei, amelyek az életpályát, a sorsot is meghatározták. A két drámai történet tipikus kelet-európai, kommunista elnyomás behatárolta élettörténet, üldözés, börtön és kitelepítés, túlélés... A történelem e leírásokban asszony szempontú, érzelmes, de nem érzélgős, gyenge-erős, ismert-ismeretlen, más, női, ahogyan a „férfitörténelem” párja akár műfajilag is létezhetne. És egyben a történelem alul- és belülnézete, a frontok mögötti világé, ahol a társadalom másik fele, a lövészárkok és védősáncok mögötti, általában inkább csendes és láthatatlan, de nem elhanyagolható létszámú serege élte mindennapjait, nevelte a puskák sortüze elé álló következő férfigenerációt, meg az őket ott hon váró és a világ értékeit a harcok múltáig őrző nőket. A két nő történet a 20. század egy olyan értelmezését kínálja, amelyet a kommunizmus dúlása után szinte elfelejtettünk: a vallásos érték moti-

válta életvitelét, amely értelmet tud találni a nehézségben és szenvedésben, át tudja ölelni a keresztet, zúgolódás nélkül, hálával tud egy olyan életútra is tekinteni, amely külső értelmezésben legkevésbé sem sikertörténet.

A három perspektívát a tér: Kelet-Európa, annak is egy sajátos térrészlete, a határok közti senkiföldje köti össze — és mindaz, ami erre a világra jellemző. Elsősorban a korlátok folytonos jelenléte, a határok közé szorítottság. A kimért, börtöncellányi, szögesdróttal jelzett területé, amely egy létállapot, a köztesség, között-lét érzetét kelti a maga senkiföldje területével. Ez a falatnyi terület, amelyet puskatus őriz, mégis egyfajta szabadság érzetét és illúzióját is adja a bemutatott művek szereplőinek. Harald Frank a szabadság ezen illúziójáért egyedül marad, magától is elidegenedve, csakhogy a mustármagnyi (le)kötöttség-mentessége megmaradjon, megteremtődjön. A film halálba tartó hősei a szabadság illúzióját kapják, miközben a határon átszökve keresztezik egymás utait, végső felszabadulásuk a folyón, a senkiföldjén történik egy legendabeli, bolygó templom oltára előtt, immár holtukban. A film címe bibliai ige, azt erősíti fel, hogy az egyéni kudarcon túl a tágabb, végső kontextus számít: a búzamagnak el kell halnia, hogy termést hozzon. A két női memoár is a senkiföldjét, ennek transzcendens változatát választja a szabadság megélésére. Nekik ez segít a történelem viharában mintegy a történelem alatti térben átvészelni a pusztulást, hogy a mindennél értékesebb életfonalat megőrizzék, s az apokaliptikus történelmi események után tovább tudják adni.

KEDVES OLVASÓINK! MEGÚJULT A HONLAPUNK: www.vigilia.hu

Látogassanak el honlapunkra, ahol elolvashatják régebbi számainkat, megismerkedhetnek a Vigilia történetével, értesülhetnek újdonságainkról és könyveinket kedvezményes áron rendelhetik meg.

VIGILIA

Legújabb szám • Archivum • Vigilia könyvek • Vendégkönyv • Szerkesztőség • A Vigilia története

Könyvek - Újdonság

Keresztről keresztre

Szerző: Pilinszky János
Ár: 2500 Ft
Kiadás éve: 2011

Terveztél keresztet?

Pilinszky János összegyűjtött cikkei, esszéi csak halála után jelenhettek meg kötetbe gyűjtve, ám több mint tíz éve (legutóbbi kiadásuk óta) ezek az írások is már hozzáférhetőek a nagyközönség előtt. Életében egyáltalán nem nyílt lehetősége a költőnek ezen írások kötetbeli publikálására, pedig tervezett belőlük egy naplójellegű válogatást, amelynek legfeljebb már csak képzeletbeli rekonstrukciójára tehet kísérletet a gyűjtemény.

A szakirodalomban mára elfogadott vélekedés, hogy a költő versei és publicisztikai írásai szorosan összetartoznak, gyakran egymást értelmezik, s a versek olykor épp a cikkekből nyerik el első megfogalmazásukat. A válogatás annak a költői figyelemnek a belső alakulását és természetét követi nyomon, amelynek megértése nélkül az életmű egésze sem értelmezhető hitelesen, illetve egy idő után bizonyos művek interpretációs problémái sem pontosíthatók meggyőzően.

Vigilia könyvek

- Újdonság
- Akciós könyveink
- 2004 előtti könyvek
- Egyháztörténet
- Filozófia
- Irodalom
- Lelkiesség
- Pedagógia
- Pszichológia
- Teológia

Megrendelem!

RÉSZLETEK GÉRARD PHILIPS ZSINATI FELJEGYZÉSEIBŐL

Gérard Philips (1899–1972) belga teológus, a Leuveni Katolikus Egyetem professzora, a belga parlament felsőházának tagja nagy szerepet játszott több zsinati dokumentum, így például az egyházzól szóló dogmatikus konstitúció, a *Lumen Gentium* megfogalmazásában. Részt vett a dokumentum hivatalos tervezetének (*De Ecclesia*) a kidolgozásában, majd saját és mások kezdeményezésére annak átdolgozásában is 1962 októberre és 1963 márciusa között. Az átdolgozott tervezet került a zsinati atyák el, amit kisebb módosításokkal 1964 novemberében szavaztak meg. Az alábbiakban a hivatalos tervezet átdolgozásával kapcsolatos, 1963 áprilisában visszatekintve írt feljegyzéseiből közlünk válogatást. (*A ford.*)

Nagyhét hétfője, 1963. április 8.

Lelkiyakorlaton Kiewitben

(...) A zsinatra a megnyitó napján indultam. Október 11-én még otthon, televízió keresztül követtem a megnyitőünnepséget. A pápa beszéde fölöttébb jellemző: lényeges fordulat ment végbe a legfőbb tekintély magatartásában: az elítéléstől a megértés és a könyörület, a szigorúságtól a készségesség, a zártságtól a nyitottság, a hatalomtól a szeretet felé. A püspökök most már biztosan „merni fognak” beszélni a zsinaton.

Megérkeztem a Belga Kollégiumba, ahol tucatsnyi püspök szállt meg. Többségükkel jó viszonyban vagyok. A bíboros [Suenens] persze megőrzi a távolságot, s meglehetősen titokzatos. (...)

P. Laberge-től megtudtam, hogy a tervezeteken a [zsinatot előkészítő] központi bizottság vizsgálata után csak nagyon keveset változtatnak. A *De Ecclesia* tervezet július óta nyomtatásra kész, de még nem küldték szét a püspököknek. A liturgiával fogják kezdeni. Annak a tervezete kielégítőnek tűnik, s alkalmasnak arra, hogy segítsen a zsinatot a beletanulási perióduson.

Még ezt megelőzően javasolják, hogy a zsinat intézzen „Üzenetet a világhoz”. A tervet elfogadják, nagy sietve meg is születik egy szöveg, melyet különböző szerzőknek tulajdonítanak, leginkább franciáknak [legfőbb kezdeményezője M.-D. Chenu volt, és Y.-M. Congar is támogatta]. A szöveg meglehetősen homályosnak tűnik és általánosságokat fogalmaz meg: nem éppen szenzációs, de nem is a régi stílusban íródott. Rövid és rögtönzött megvitatása során többször kérték, hogy említsek meg benne a kommunista rezsimet által üldözött keresztényeket is. A ja-

vaslatot elvetették, hogy ne súlyosbítsák az üldözöttek sorsát. Emlékszem, Mons. Parente kijelentette: a szöveg nem elég doktrinális és nem itéli el az eretnekségeket. Jellemző ez a gondolkodásmódjára, de nem veszik figyelembe. Azt viszont elfogadják, hogy utalás történjen valahol a szövegben Szűz Máriára.

Időközben nagyon úgy fest, hogy tényleges ellenállás volt a központi bizottságban a javasolt dogmatikus tervezetekkel szemben. Nem felelnek meg a mai világ követelményeinek, hanem régimódi teológiai felfogást tükröznek. Nem illeszkednek a pápa által javasolt módszerhez és szellemiséghez.

Vonatkozik ez az elsőként javasolt *De Fontibus* tervezetre, de még inkább a *De Depositio fideire* és a *De re moralira*, melyek sokak számára teljesen használhatatlannak tűnnek. A *De Ecclesia* központi részével kellene kezdeni, nevezetesen azért, mert ott van szó a püspökökről, azután pedig a világiakról.

Megérlelődik bennem a gondolat, hogy újrairóm a *De Ecclesia* tervezetet jobb szerkezetben és nyitottabb szellemiségben. A püspökök hasznosnak ítélik, ha van egy szöveg a kezük ügyében, amikor az egyház problémáiról vitatkoznak, hogy rögtön bemutathassák.

Mons. Heuschen, s talán még mások is, azt sugallják a bíborosnak, hogy kérje tőlem egy ilyen szöveg megírását. Várok. S valóban, nem sokkal később a bíboros megkér a feladatra, és hogy dolgozzam át szabadon a tervezetet, miután kapcsolatba léptem az általa megnevezett teológusokkal. Utóbbira azért van szükség, hogy elkerüljük a kezdeményezések elszaporodását. Ez az első alkalom, hogy beszélek a bíborossal Rómában. Munkamegbeszélés, semmi több. Úgy tűnik, más-hol is érdeklődést tanúsítanak a terv iránt, főleg az Egységítékszágon. Azt mondják, Bea bíboros elfogadja egy új tervezet gondolatát. De talán túlbecsülik a jóváhagyását, én nem tudom pontosan megítélni.

A munkatársak: Congar, Lécuyer, Colombo, akik az Előkészítő bizottságnak is tagjai voltak; rajtuk kívül még K. Rahner, Ratzinger, Semmler. Mons. McGrath szintén csatlakozik a csoporthoz. Kapcsolatban állok Cerfaux-val is, aki ír egy rövid vázlatot az első fejezethez a Misztikus Testről; Onclinnal a joghatósággal, az egyházhoz tartozással stb. kapcsolatban. Már nem emlékszem, Thils szintén ott volt-e.

Korábban találkoztam már Rahnerral és a többi teológus többségével Mons. Volknál, aki magánemberként meghívott magához egy csoport fran-

cia és német püspököt és teológust vasárnap a *Mater Dei* házba, ahol lakott. Ott volt Schillebeeckx is, P. Franssen, egyik-másik holland püspök. A németek mintha egyféle kisebbségi komplexusban szenvednének: püspökeik kevesen vannak, beleértve az osztrákokat és a svájciakat is. Viszont megvan bennük a „Wissenshaft”. Rahner megkeseredett és gúnyos, de nem igazán szélsőséges. A franciák általában kifinomultabbak. Garrone még előzékeny és jóságos is. Megkockáztattam néhány mondatot az ellenséges csoporttal való megegyezés szükségességéről. Taktikáról beszélnek, csak hogy túl kevés eszközzel rendelkeznek taktika kidolgozásához.

Időközben dolgozunk a *De Ecclesia* szövegének első részén. Azt reméljük, hogy kiiktathatjuk a második részt. A bíboros helyesli az új szerkezetet. A munkatársak alkalmazkodóak, s viszonylag rövid idő alatt sokszorosítjuk az új szöveget a kollégiumban. Mindegyik munkatárs két példányt kap: egyet magának, a másikat pedig annak a püspöknek, akinek tanácsokat ad. A többi példányt megőrizzük, hogy majd megfelelő időben átadhassuk a legfontosabb bíborosoknak és püspököknek, valamint — az én javaslatom alapján — az Előkészítő bizottság teológus tagjainak.

A munka úgymond titkos. Zavarban vagyok amiatt, hogy nem beszélhetek az ügyről régi kollégáimnak, a teológusoknak. A helyzetem nagyon kényes: dolgoztam a hivatalos tervezeten, most pedig annak a módosítását javaslom. Gyakorlatilag olyan szövegeket használok, amelyek még nem nyilvánosak, ám amelyeket ismernek a központi bizottság tagjai. Legalábbis igaz ez a két bíborosra [Suenens és Bea]. Előre látom, hogy az ügy egy adott pillanatban kitudódik, s nagyon kényelmetlen helyzetbe kerülök. De nem utasíthatom vissza a szolgálatot, amit a belga püspöki kar kért tőlem. Senki sem tudja, hogyan lehet majd ezt a szöveget használni, én pedig várom az alkalmat, hogy — miután robban a bomba — elmagyarázzam viselkedésemet az Előkészítő bizottságnak. (...)

Október végén tulajdonképpen nincs már munkám, nagyon fáradtan hazatérek Belgiumba. Ott-hon egyféle depresszió lesz úrrá rajtam. Néhány napos eröltetett pihenés. Azután tartok néhány órát az egyetemen, egy *Veni Sancte* misét a Parlamentnek november 13-án. Első alkalommal prédikálok... a nyelvek adományáról. Jól fogadják.

Másnap üzenetet kapok Rómából, melyben kéri, hogy menjek vissza, s november 15-én már ott is vagyok újra a kollégiumban. Megkezdték a zsinaton a *De Fontibus* vizsgálatát, és bíborosok egész csoportja adott erőteljesen hangot elégedetlenségének a szöveggel kapcsolatban. A „nyitott” csoport egyre jobban reménykedik, s egyre hangosabb. Érződik, hogy hamarosan elérik a cél-

jukat, vagyis a tervezetet el fogják vetni. A szembenállások egyre élesebbé válnak, az összeütkezés elkerülhetetlen. Leginkább a Szentírás-Hagyomány „kettősségén” vitatkoznak, főleg a németek, akik olvasták Geiselmannt. A zsinati atyák többsége most fedezi fel ezt a problémát, amire régebben még csak soha nem is gondoltak. A németek írtak egy új szövegtervezetet, s nagy számban osztogatták. Ratzinger a szerzője, de mégis főleg Rahnernak tulajdonítják. Nehéz és nehézkes a szöveg, a másik oldal képviselőinél pedig nagy felháborodást vált ki.

A parlamenti eljárás mód szerint vissza kellene küldeni a szöveget a Teológiai bizottságnak, anélkül, hogy formálisan elvetnék. Számomra ez tűnik a legmegfelelőbbnek ahhoz, hogy ne égeszenek fel minden hidat. Megpróbálok lépéseket tenni a bíborosnál, aki a Keresztény Iskolatestvéreknél tartózkodik a Via Aurelián. Csakhogy ő inkább „jól meg akarja leckéztetni” a másik oldalt, és győzelemre akarja segíteni az ellenállást. Talán igaza van. Ez egy szombat délután történt, ha jól emlékszem, november 17-én.

November 19-én a zsinat szavazás mellett dönt a bizottsághoz történő visszaküldés tárgyában. Jobbról és balról egyaránt eröltetik a dolgot. Nemcsak a *De Fontibus* tervezetről, hanem az utána következő szövegekről is szó van: a *De Depositioról* és a *De re moraliról*, melyeket meg akarnak buktatni vagy meg akarnak menteni. Ruffini bíboros világosan kijelenti, hogy a *De Fontibus* tervezet „elvetéséről” van szó.

Ha nem tévedek, a szavazásra november 20-án kerül sor. A teológusok karzatán jóslatokba bocsátkozunk. Onclin 1300 szavazatot jósol a tervezet ellen, Wagnon csak 900-at; én 1400-at mondok, ami nem éri el, de nincs is túl messze a 2/3-tól. Az eredményt némi habozás után teszik közzé: 1360-an szavaztak ellene, 822-en mellette. A zsinat zsákutcába jutott. A régi szövegről folytatódik a vita, de mindenki tudja, hogy annak már nincs semmi esélye.

Másnap a pápa tudatja, hogy az eredmény nem döntő érvényű, ugyanakkor jelzésértékű, s elküldeti a szöveget gyakorlatilag teljes felülvizsgálatra a „Commissio Mixta”-hoz: Teológiai bizottság és Egységtitkárság.

Némi sürgetés után végre kiosztják a *De Ecclesia* hivatalos tervezetét, így megírhatom a cikket franciául, ami több száz példányban elterjed (becslésem szerint 3–400-ban). Előadást is tartok a püspöki hivatalról a francia püspököknek, akik kezdenek lázba jönni.

Már nem tudom, mikor adták át a Szent Officiumnak latin nyelvű szövegtervezetemet. Ott egy példányról tárgyi bizonyítékként azonnal fotokópiát készítettek. Azt hiszik, ez a szöveg ugyanúgy

terjesztésre került, mint Ratzingeré. Megtudom, hogy valóban neheztelnek rám a szöveg miatt: hit-szegővé és árulóvá váltam. Régi kollégáim kiternek előlem. Balić azt mondja, megvéd.

Kedd, 1963. április 9.

(...) Végül szombaton [1962. november 23.] levelet kapok P. Gagnebet-től, tulajdonképpen az Előkészítő bizottság nevében, melyben elfogadható hangnemben kifejti, hogy viselkedésemet különösnek és sajnálatosnak találják, bár elismerik, hogy nem módosítottam a doktrínán.

Ez a megjegyzés igen jellemző. A „jobboldalnak” az a benyomása, hogy a „baloldal” támadja a doktrínát, s modernista és fél-protestáns utakra téved. Mesélik, hogy a Lateráni Egyetem professzorai nyíltan efféle dolgokat hangoztatnak.

Örömmel kihasználom az alkalmat, hogy látogatást tegyek P. Gagnebet-nél, és megmagyarázzam a viselkedésemet. Kedvesen reagál, s arra kér, tegyem meg levélben is, hogy a többi tagot szintén tájékoztatni lehessen. Megírom a levelet, amit először jóváhagyatok a bíborossal. Aki később közli velem, hogy védelmébe vett Ottaviani bíborosnál, de közbelépésére valószínűleg már azután került sor, hogy Ottaviani bíboros a zsinat ülésén tüntetően tiltakozott az új tervezet ellen.

Ez az incidens volt az egyik legkínosabb számomra. Ottaviani bíboros azt mondta: „Audiant omnes”, jóval azelőtt, hogy a *De Ecclesia* szövegét nyilvánosságra hozzák volna, már elterjedt egy másik szöveg! Normális esetben ekkor már tudnia kellett P. Gagnebet-nek adott válaszomról. Bizonyára nem értette meg a tartalmát. Mindenesetre úgy írja le a munkámat, mint ami becstelens és elfogadhatatlan eljárás. Nem tudom igazolni magam: nincs sem jogunk, sem lehetőségünk a szólásra. Szívesen hangoztatják a sok külföldi teológus részvételét, hogy dicsérjék a régi tervezetet, de nem említik meg ugyanezen teológusok jó részének a hivatalos szöveggel szembeni ellenvetéseit. Legfeljebb annyit ismernek el, hogy volt egy „kisebbség”, melynek természetesen engednie kellett a többséggel szemben. Ily módon foglyai vagyunk egy zavaros helyzetnek. A tekintélynkre hivatkoznak, az ellenvetéseinket viszont elhallgatják. (...)

Már csak néhány nap van hátra a december 8-i záró dátumig. Javasolják a *De Ecclesia* általános vitájának megkezdését. Ekkor Ottaviani bíboros megpróbálja a *De Beata* tervezetet napirendre tűzteni a *De Ecclesia* helyett. Nagy valószínűséggel azért, hogy időt nyerjen. Az a benyomásom, hogy a „jobboldal” inkább áldozatot hozna már a helyzet megmentéséért, s mintha készen állna „feljavítani” a *De Ecclesia* szövegét. Mások mellett P. Ciappi szerint is.

Ottaviani javaslatát másnap elutasítják. Egyébként úgy tűnt, arra akarja felhasználni a Mária-tiszteletet, hogy későbbre halasszon egy nem kívánatos témát. Az, hogy Ottaviani bíboros ájtatossági érvekhez folyamodott, nagyon kellemetlenül hatott.

Suenens bíboros anyagot kér tőlem egy zsinati felszólaláshoz a *De Ecclesia* tervezetre vonatkozóan. Két plenáris ülésen is arra számítok, hogy elmondja nyilatkozatát. Ám felszólalásakor más témáról beszél, nevezetesen a zsinat teljes anyagának átszervezéséről, s e célból egy (bíborosokból álló) speciális bizottság létrehozásáról. Ami később meg is valósul. Írásban közölte a zsinat titkárságával a nyilatkozatot, amit a témára vonatkozóan készítet.

Oda lett már a lendület. A zsinati atyák sietnek távozni. A második ülésszakra nem húsvét után kerül sor, amint azt korábban jelezték. Őszre terveznek egy hosszabb ülésszakot, hogy ne kelljen a messziről jövő püspököknek kétszer is Rómába utazniuk. (...)

Nincs más hátra, mint hazatérni Belgiumba, egyértelmű kilátások nélkül.

Röviden találkoztam még P. Gagnebet-vel. Elégedett volt a levelemmel, s a maga részéről lezártnak tekintette az incidenst. Azt mondtam neki, hogy valószínűleg egy nap kiderül majd, nem szabotáltam, hanem megmentettem a bizottság tervezetét.

Ellátogattam P. Tromphoz is, nem azért, hogy eszmét cseréljek vele teológiai kérdésekről (mert az lehetetlen), hanem lehetővé akartam tenni számára, hogy kiöntse a szívét. Amit valóban meg is tesz, a többieket jobban vádolva, mint engem. Ő is rosszalóan mutat rá, hogy a régi tervezet szövege ellen már akkor támadás indult, amikor az még nem volt nyilvános. Azzal utasítom vissza a vádat, hogy a bíborosokra (többes számban), a központi bizottság tagjaira utalok. Nem fogadja el ezt a nézőpontot. Az ördög munkáját látja a tervezet elleni „offenzívában”. Ugyanakkor, mondja, egy zsinaton az ördög ideje után ott van az emberek ideje, végül pedig a Szentléleké. Úgy tűnik számára, hogy az ellenzék nagyon jól szervezett. A legkisebb kétsége sincs a saját véleményét illetően. Végül kapok néhány jó holland szívtart, és megkér, adjam át üdvözlését a nővéremnek. Az emberi kapcsolat tehát megmaradt. S valóban nem beszélünk teológiáról. Adtam néhány példányt a francia szövegemből P. Trompnak: nincs rejtegetnivalóm. Később megtudtam, hogy nagyra értékelte a gesztusomat. (...)

Szerda [1963. április 10.]

Hazatérve bizonytalan vagyok, vajon bevonnak-e még a zsinat működésébe a két ülésszak

közötti intervallum idején. Több mint valószínű, hogy a bizottság elnöke [Ottaviani bíboros] már nem fog meghívni. (...)

Január 13-án vasárnap váratlanul meglátogat Mons. De Smedt, P. Congar és Thils; a látogatást maga Thils professzor szervezte meg. Egy sor változtatást javasolnak az első latin nyelvű tervezetrem vonatkozóan, ami már némileg módosítva lett a francia szövegben. Nem tudom, ki volt a kezdeményező, azt sem, lesz-e a dolognak valami haszna, mindenesetre több mindent javítottam, azután elküldtem a bíborosnak is, aki nem válaszolt.

Mons. Volk, a mainzi püspök meghívott magához egy tanácskozársra, melyen német teológusok vesznek részt, akik a *De Ecclesia* új szövegét készítik elő a németajkú püspökök számára. Nyilvánvalóan nem tudom megakadályozni ezeket a teológusokat abban, hogy az enyémhez hasonló kísérletbe kezdjenek, jöllehet munkájuk az észak-európai püspökök egységes fellépése ellenében hathat. Ráadásul továbbra is kérdéses: vajon figyelembe veszik-e ezeket a terveket a hivatalos viták során?

Némi habozás után elmentem Mainzba, ahol rendkívül barátságosan fogadtak. Mons. Volkon kívül a jelenlévő külföldiek a következők voltak: P. Congar, Schillebeeckx és Smulders, a két utóbbi meglehetősen hallgató. A németek: K. Rahner, Ratzinger, Schnackenburg, Grillmeier (aki fogalmazta és bemutatja az új szöveget), Semmelroth, majd késve Hirschmann, aki bizonyos információkat hoz Rómából. A németek szövege terjedős, nehézkes és rossz latinsággal íródott. Mindenesetre hiányzik belőle a latin világosság. Az egész az egyház mint alapszentség köré épül. Ami az egyházhöz tartozás kérdését illeti, két változat kerül bemutatásra: a nyitott álláspont és egy középutas, semlegesebb, többé-kevésbé olyan felfogásban, mint amit én javasoltam.

Hatalmas munkával lehetne csak használhatóvá tenni ezt a szöveget. Később kiderült, hogy Grillmeier jelentősen javította a szöveget, s nagyon pontosan ellátta érvekkel.

A bíborosnak jelentést küldtem a megbeszélésről. Nincs válasz.

Sürgős üzenetet kapok P. Daniélou-tól. Congar tájékoztatta, ő pedig attól tart, hogy sérül az úgynevezett „egységfront”. Szövegeket is küld, melyek részben az én szövegeimet használják fel. Közöttük van Chavasse egy előadása is, ami inkább a teológia, mintsem a zsinat számára hasznos személyes meglátásait tartalmazza. Daniélou levelét szintén eljuttatom a bíborosnak; nincs válasz.

Thils telefonál, hogy jelezze: a bíboros mindkettőnk vár Malines-ban. Február 18-án hétfőn

mentük el hozzá. A bíboros azt mondja, hasznosnak ítéli a jelenléteket Rómában, ahol a bizottságok összeülnek a héten, de az utasításai nagyon homályosak.

Még e meghívás után is haboztam, ám végül egy sor sürgős politikai gyűlés után úgy döntöttem, hogy Rómába utazom február 22-én pénteken. Döntésemnek főleg Moeller örült, aki Léger bíboros szakértőjeként február 20-án szerdán utazott Rómába. Thils szintén jött a Titkárságra; Rómában a kollégiumban viszontlátam Mons. Charue-t, aki a Teológiai és a *Mixta* bizottságba jött; Mons. De Smedt a Titkárságra és a *Mixta* bizottságba; Mons. van Zuylen a saját bizottságába, amiről gyakorlatilag semmit nem tudok meg, és Mons. Daem a *De Studiis* bizottságba. Ekkor nagyon intenzív és jelentős munkaperiódus veszi kezdetét.

Érkezésemkor a kollégium rektora, aki a bíboros tanácsadójának és kiszolgálójának tűnik, újra sokszorosította tervezetem javított szövegét, s eljuttatta néhány személyhez.

A vegyesbizottságban még mindig folyik a vita a hit egy vagy két forrása körül, változó szerepsével a számos javasolt szövegre nézve.

A *De Ecclesia* megvitatására létrehoztak egy 7 tagból álló albizottságot, tagjai: Browne bíboros (elnök), König és Léger azokkal a püspökökkel együtt, akik egyik vagy másik szövegtervezet támogatják, nevezetesen Charue, Garrone, valamint Schroeffler és Parente.

Vasárnap késő délután ülést tart a bizottság öt tagja (Browne bíboros és Mons. Parente kivételével) néhány teológussal együtt, akik határoznak a követendő útról. A németek alkalmazkodóak, a franciáknak pedig tulajdonképpen nincsen saját javaslatuk. Azt gondolják, az én tervezetemnek van a legnagyobb esélye, s érdemes lenne megpróbálni azt javasolni. Rögtön úgy döntenek, hogy elkezdik szövegem megvitatását a megfelelő szakértőkkel. Erre már hétfőn sor kerül.

A *Mixta* ülései viharos légkörben folytatódnak. Kétszer szavaznak: először 29, majd 30 a 8 ellenében, Ottaviani bíboros hátrányára, aki az első szavazást elfogadhatatlannak nyilvánította.

Február 26-án kedden reggel, miközben a kollégiumban a *De Ecclesia* szövegén dolgozunk a teológusokkal, Mons. Charue telefonál nekem az albizottság nevében. Az 5 a 2 ellenében összetételű (nem tudtam meg ennek az összetételnek az eredetét) albizottság kijelölt feladatának megfelelően és egyhangúan úgy döntött, hogy:

— új tervezetet kell készíteni;

— alapjául az én szövegemet veszik (mivel a többi tervezet, még a Mons. Parente által írt is bizonyos módon arra épül);

— különösen is tekintettel lesznek a Parente-tervezetre;

— tanulmányozzák a többi tervezett is, nevezetesen a németet, a francia szövegeket, valamint a Comblin irányításával készült és a chilei püspökök által előterjesztett hatalmas iratköteget;

— mindegyik püspök megnevez egy teológust: a teológusok közösen írják a szöveget, megindokolva állásfoglalásaikat.

Mons. Charue közli, hogy engem bíznak meg a csoport vezetésével. A tagjai pedig:

— Mons. Charue részéről: én

— Léger bíboros: A. Naud és Mons. Lafortune, mindegyikük egy-egy fejezetnél

— König bíboros: K. Rahner

— Browne bíboros: P. Gagnebet

— Mons. Parente: P. Balić, később Schauf

— Mons. Garrone: P. Daniélou, később Congar

— Mons. Schroeffer: Thils, később Moeller

Az első ülésre még aznap délután sor kerül a Santa Marta vendégházban. P. Gagnebet nagyon kedves. Az ülés után értésemre adja, hogy valójában kompromisszumos megoldásként fogadták el a szöveget; ő maga sohasem fog lényegi ellenvetést tenni. Balić az elején némileg kifakad: nem tudom, kifakadása őszinte-e. Később, mivel megfázással vagy valami mással küzd, Schauf kerül a helyére. Schauf — néhány kivételtől eltekintve — jó szándékúnak és kedvesnek mutatkozik. Daniélou gyakran nyugtalan és kissé zavaros, egyik témáról a másikra ugrik. Naud misszionárius, aki a látható és a láthatatlan egyház közötti nagy távolság teóriáját hirdeti, csak hogy ez az elmélet szigorúan véve elfogadhatatlan, és veszélyeztet a nézőpontunkat. Rahner nagyon agyallyoskodó, de alapjában nagyon ortodox, emellett készen áll az egyeztetésre; javasolja, hogy a legteljesebb mértékben a segítségemre lesz; világos számára, hogy szövegünk nem az ő személyes véleményét fogja tükrözni, de nem is zárja ki azt, s ez elég neki. Thils némi vehemenciával a nyitottabb elgondolásokat támogatja, ami lehetővé teszi számomra, hogy egyféle köztes álláspontot védelmezzek.

Később megtudtam, hogy a belga püspökök egységesen az én tervezetemet próbálták elfogadtatni alapszövegnek.

Lényegében soha nem volt nagyobb feszültség a teológus-csoporton belül. Moeller mindent megtett azért, hogy Léger bíboros és Naud ne okozzanak bonyodalmakat. Daniélou helyére a második fejezetnél Congar került, aki sokkal mértéktartóbb és sokkal hozzáértőbb is nála. Congar egyébként beköltözött a Belga Kollégiumba a jobb együttműködés érdekében. A második fejezetnél Naud helyére Lafortune került. Sokkal szeledebb és ritkán szólal fel. Amikor Thilsnek más

üléseken kell részt vennie, Mons. Schroeffer Moellerrel helyettesíti. Moeller nagyon értékes és rendkívül szolgálatkész munkatárs. (...)

Ekkoriban [február 28.] meglátogattam P. Trompot, aki gyengélkedett, s emiatt nem hagyta el a szobáját. Valóban lesújtották az események. Úgy látja, jól kitervelt ördögi mesterkedés irányul az ellen, ami nagyrészt az ő munkájának eredménye. „Siratnivaló az egész”, mondta, s valóban majdnem kicsordultak a könnyei. De még mindig nincs benne bizonytalanság a saját elképzeléseivel kapcsolatban. Azt gondolom, az a keserű tapasztalat él benne, hogy megfosztották a trónjától. Nagyrészt elfoglaltam a helyét, hiszen én csinálom azt a munkát, amit ő akart véghezvinni. Csakhogy én a munkám során nem tudom ráerőltetni az akaratomat másokra, sem piedesztálra emelni magam. (...)

Nagycsütörtök, 1963. április 11.

(...) Március 5-én kedden a Teológiai bizottság összejövele (tehát az Egységítkárság tagjai nélkül), hogy véleményezzék a *De Ecclesia* tervezetet. Ez volt számomra a legkínosabb ülés. Az elnök másfél órán át polemizált, csak hogy ne kelljen megkezdeni a diszkussziót. A vita elsősorban a püspökök között zajlik, a teológusok pedig csendben figyelnek, mert csak a procedúra, nem pedig a doktrína a vitatott téma. Ottaviani bíboros szemére veti a Hetek bizottságának, hogy túllépett kijelölt feladatán (ha jól érttem), mert csak egy alapszöveget kellett volna kiválasztania, semmilyen más dolga nem volt. Hozzátette még, hogy mindegyik püspök február 28-ig küldhette el a doktrinális anyagra vonatkozó megjegyzéseit, s ezeket a küldeményeket még nem dolgozták fel. P. Tromp pedig ráerősít a dologra, ami meglepő, mert októberben még úgy vélte, hogy semmi átvennivaló nincs a javaslatokban. Most pedig mintha jelentőséget tulajdonítana nekik. Csakhogy, mondja, ez „két kiló dokumentum”. Ottaviani bíboros megjegyzi, hogy végül is a kívánt szövegnek mindössze az egyhuszada áll rendelkezésre: tehát nem érdemes megkezdeni a vitát.

A légkör feszült. A püspökök haboznak, hogy szóljanak-e. Végül Browne bíboros rövid áttekintést ad a Hetek albizottságának munkájáról. Mons. Charue megjegyzi, hogy nem elfogadható munkába állítani egy bizottságot, utána pedig figyelmen kívül hagyni a következtetéseit. A kijelölt feladat nagyon is egy új szöveg létrehozása volt.

A vita folyamán jelzem, hogy nem a szöveg egyhuszada, hanem már a fele elkészült, s néhány nap múlva a másik fele is kész lesz. Ráadásul, ha később figyelembe akarják venni a

püspököknek a világ minden tájáról érkezett javaslatait, hasznos, ha van egy referenciaszöveg, amivel össze lehet majd hasonlítani ezeket a javaslatokat.

Az elnök másfél óras kemény ellenállás után enged, de rögtön hozzát teszi, hogy a szövegem túlságosan dagályos, nem pasztorális, és nem is teológiai. Átadja elolvasásra Ruffini bíboros levelét, aki szövegem Szentírára vonatkozó fejtegetéseiben mindenféle állítólagos egzegetikai nehézségre mutat rá.

Nem gondolom, hogy a tervezetem „dagályos” lenne. Már nem tudom, melyik dokumentumból átvettem egy mondatot, amelyben van két felsőfokú szerkezet, de ezt könnyű korrigálni. Összehasonlítva más szövegekkel (például az enciklikákkal), a szövegem nagyon is egyszerű. Azt állítani, hogy „nem pasztorális”, valószínűleg visszavágás a zsinaton történt támadásokért. Az az állítás pedig, hogy „nem teológiai”, azt jelentheti, hogy hiányoznak belőle a skolasztikus magyarázatok. Ezért kell „nem teológiainak” nyilvánítani!

Mindezen bonyodalmak után szót kapok, hogy felolvassam és elővezessem a szöveget. Itt történik meg a fordulat. Ha beszélhetek, komoly esélyem van arra, hogy elfogadtassam a szövegemet: erről valóban meg vagyok győződve. Én magam felolvasom teljes egészében, hogy folyamatosan magyarázhassam, és már előre elhárítsak bizonyos ellenvetéseket.

A felolvasás mégis rosszul kezdődik. A kezdőmondat kijelenti, hogy nem az egyház, hanem Krisztus a népek világossága: az egyház csak a visszfénye. Hallgatólagosan így változtattam meg a Suenens bíboros által javasolt címet. Ezt még nagyobb nehézségek nélkül elfogadják. De rögtön utána beleütközünk az egyházra alkalmazott „sacramentum” szóba. A kifejezés ilyen használata szokatlan és nem helyénvalónak tűnik. Hozzáfűzünk egy leíró magyarázatot. Mons. Parente ellenállása az *Ecclesia de Trinitate*-val szemben már súlyosabb, ami megint csak új dolog! A javasolt szövegben az áll, hogy az Atya a teremtő, ami szerinte pontatlan az I. Vatikáni zsinat tanítása alapján. Az egy Isten a teremtő, nem az Atya. Az ellenvetést kivédendő az Apostoli hitvallásra utalunk: Hiszek egy Istenben, mindenható Atyában, mennynek és földnek teremtőjében. De úgy tűnik, mindez nem győzi meg Mons. Parentét. Kihúzzuk az Atyára mint teremtőre történő utalást, de az általános leírás az Atyáról mint az üdvözítő terv forrásáról benne marad. Az a benyomásom, hogy elfogultsággal és gyanakvással tekintenek a témára. Ez a későbbiekben mérséklődik.

Próbálok a lehető legnagyobb mértékben kedves és alkalmazkodó lenni a válaszaim során. A püspökökkel szemben nem nehéz. De több teológus is szórszálhasogatással és néha butaságokkal áll elő. Ha megsértem a hiúságát valakinek, nyilván a hátrányomra szolgál. Egyáltalán nem vagyok izgatott, inkább nyugodt és magabiztos, ami még inkább megnyugtató. A „baloldali” teológusok egyfolytában attól félnek, hogy túl sok engedményt teszek. A vita során csak egyszer jegyeztem meg, hogy mindenképpen a zsinati többség akarata szerint kell eljárnunk. Ez a „döntő érv”, de nem élhetek vissza vele. Később P. White megjegyezte, hogy az érveim közül túl sok illeszkedett a bizottság légköréhez, és nem elég a zsinathoz. Csakhogy nem arról volt szó, hogy megadásra kényszerítsük a jobboldalt, hanem hogy számukra is elfogadhatóvá tegyük a szöveget, anélkül, hogy legyőzöttnek éreznék magukat. Úgy tűnik, a taktika végül is eredményesnek bizonyult, aminek nagyon örülök, hiszen máskülönben az ellenzék megerősödhetett volna.

Az emlékezetes ülés után barátainknak az a benyomásuk, hogy a tervezet „sínen van”, s ezután minden könnyebben fog menni. Támogatnak, amíg csak tudnak, és bátorítanak, főleg a kollégiumban folytatott beszélgetések során. Azt mondják, egyedül én tudok átvinni egy jobb szöveget: nem túl irigylésre méltó kiváltság! De megjegyzésük nem nélkülöz minden alapot. Nem fogom tudni teljesen kielégíteni sem a „bal”, sem a „jobb” oldalt, s ki vagyok téve a támadásoknak mindkét oldalról. Am az engem körülvevő emberek belém helyezik a bizalmukat, s lassanként másokra is hatást gyakorol békülékeny beszédem. Csodálkoznak rajta, néha pedig egyenesen csodálják. (...)

Szerda [március 13.] este végzünk. Mons. Parente és utána az elnök köszönetet mond a munkatársaknak, nekem különösen is. A gyűlés tapsol, több püspök odajön hozzám gratulálni. Micsoda változás december óta! Valószínűleg sohasem fogom teljesen megérteni, hogy is történt mindez. Alapjában véve a „jobboldalon” is meg vannak győződve arról, hogy a szöveg érzelhetően jobb lett, és szerintük jó esély van arra, hogy átmenjen a zsinaton. Értem, a „jobboldal” azt reméli, hogy a „baloldal” ennyivel beéri már. Mindenesetre: *Deo gratias!*

Bende József fordítása

Forrás: *Carnets conciliaires de Mgr Gérard Philips, secrétaire adjoint de la Commission Doctrinale*. Katholieke Universiteit Leuven, 2006, 81–103.

„...LÉLEK A LELKET” A hetvenöt éves Rónay László köszöntése

Öt évvel ezelőtt az ELTE-n köszöntötték az akkor hetvenéves Rónay Lászlót. A dékán, az intézet-igazgató és a tanszékvezető után a laudálók sorában helyet kaptak a tanár úr egykori tanítványai s hallgatói is. Számomra a legemlékezetesebb köszöntőt egy hallgatólány mondta, s bár már nem tudom pontosan felidézni szavait, mondanivalójának lényegére pontosan emlékszem, s akár egy szóban is össze tudom foglalni: szeretet. Szó szerint tudom viszont idézni azt, amit Pomogáts Béla írt 2007-ben az Új Emberben Rónay Lászlóról, s ami baráti szavaival ugyanazt mondja el, mint a tanítvány: „Az ismereteken túl értékiszteletet, gondolkodni tudást, józanságot és emberi becsületet oktat, nem csak egyetemi katedrákon, könyvei és személyes példája által is.”

Rónay László tanári, szerkesztői, kutatói életműve már terjedelmével és tematikus gazdagságával is a fiatalabb generáció számára tiszteletet parancsol, s egyben szerénységre és szorgalomra int. Néhány évvel ezelőtt, mikor a Vigilia rendszeres szerzője lettem, elhatároztam, felveszem a versenyt Rónay Lászlóval, s legalább annyi írást fogok adni a lapnak, mint ahányszor a tanár úr megjelenik a *Szemle* rovat *Hónapról hónapra* címadásával is beszédes recenzióival, tanulmányival. Aki átlapozza a Vigilia utóbbi néhány évének lapszámain, megbizonyosodhat róla: csúfosan alul maradtam.

De ezen az ünnepi alkalmon nem erről, nem magamról kell beszélnem, hanem az ünnepeltről, a hetvenöt éves Rónay Lászlóról. Egykori tanítványaként fel kell mutatnom életművének azokat az elágazásait is, melyeken tovább lehet és kell haladnia az őt követőknek, ahol folytatni lehet és kell a megkezdett gondolatmenetet, tovább kell írni a történetet. Véleményem szerint Rónay László ebben nyújtott és nyújt számunkra felmérhetetlenül sokat: több irányba is utat nyit és mutat, s lehetőséget teremt arra, hogy tanítványai termékenyen tudjanak bekapcsolódni az irodalomról folyó dialógusokba.

Aki Rónay László tanítványának mondhatja magát, annak szellemi családfája mélyen gyökerezik a magyar irodalmi műveltségben. Rónay László ugyanis Rónay György fiaként olyan örökség őrzője és továbbadója, mely az irodalom értelmezését nem választotta el erkölcsi és nemzeti kérdések felvetésétől, vallva, hogy a magyar irodalom története elbeszélhető olyan fejlődéstörténetként is,

mely képes felmutatni az irodalomban „az erkölcsi igazságok művészi megjelenítésére” irányuló törekvéseket. Ez az irodalomszemlélet nem csak az előbb idézett *Erkölc és irodalom* címen megírt magyar irodalomtörténetére igaz. Véleményem szerint ez az a nézőpont, amelyből a magyar irodalom történetét más munkáiban is újraolvasva Rónay László több évtizedes irodalomtörténeti pályafutása során képes volt — akár a hivatalos kultúrpolitika vagy az aktuálisan meghatározó kánonok és irodalomelméleti iskolák uralma ellenében is — olyan szerzőket visszaállítani az „egyetemes magyar irodalom” folyamataiba, akik különböző okok miatt korábban kiszorultak onnan. Gondolok itt elsősorban Márai-monográfiájára, a Béládi Miklóssal és Pomogáts Bélával közösen írt nyugati magyar irodalom történetére, s a katolikus irodalommal foglalkozó számtalan könyvére, tanulmányára. De monográfiák, kismonográfiák és tanulmányok hosszú sorát említhetném még, s neveket: Thurzó Gáborét, Devecseri Gáborét, Képes Gézaét, Tersánszky Józsi Jenőét, Mécs Lászlóét és Sík Sándorét, akinek életművét könyveiben eddig feldolgozta.

Rónay László irodalomtörténeti értékelései mindenekelőtt a művészi színvonalat helyezik az előtérbe, akár egy sikerkönyv népszerűségével szemben is, de a katolikus irodalom alkotóinak műveit vizsgálva vagy a 20. századi magyar spirituális líra történetét áttekintve is „a művekben megmutatkozó kereszténységet, erkölcsiséget elsősorban a kifejezőmód színvonalához” (*Isten nem halt meg*) méri. De ha szükséges, ha egy alkotó személyének hiteles megítélése úgy kívánja, túllép a szűkebben értelmezett irodalom keretein. Mécs László líráját például nem értékeli túl valóságos költői értékein, de megjegyzi, hogy a két világháború közt roppant népszerűségnek örvendő papköltő, lírájának minden, kizárólag esztétikai szempontokat figyelembe vevő elemzése felemás, hiszen nem veszi számba az irodalom nevelő és tanító szerepét.

„Rónay nem tolakszik előtérbe” — írja a 2005-ös Márai-monográfia egyik recenzense. S valóban, ez talán Rónay László tanulmányinak egyik legjellegzetesebb vonása. Írásaiban a gyakori idézetek nem a saját mondanivalót helyettesítik, nem is csak az argumentáció részei, hanem mintegy felkínálják az olvasó számára a saját értelmezés megalkotásának lehetőségét. S olvasón az ő esetében nemcsak a szűk szakmai közönséget kell értenünk, művei minden irodalomszeretőnek, s — miként több ajánlásában is kiemeli — a fiataloknak írónak és szólnak, ami nem is meglepő egy olyan tanáregyéniségtől, aki számára a fiatalokkal való foglalkozás a lelki fiatalság megőrzésének a záloga.

Mind e mögött az az örök emberi értékekre alapozott humanizmus rejlik, mely Rónay László egész egyéniségét és teljes életpályáját átjárja, s nemcsak az irodalomtudós megnyilatkozásaiban fedezhető fel, hanem önéletrajzi írásaiban, unokákról szóló elbeszéléseiben is. Olyan hitből fakadó ember-szeretet és értékisztelet ez, mely nemcsak a másik megértésének és elfogadásának az igényét jelenti, hanem a kritika megfogalmazásának felelősségét is kész felvállalni.

„Nem nagyobb a tanítvány mesterénél” — szól az Evangélium figyelmeztetése, de egyből ott olvashatjuk utána azt is: „Akkor tökéletes az ember, amikor olyan már, mint a mestere” (Lk 6,40). Ez ad nekünk, tanítványoknak munkánk értelmébe vetett reményt és hitet: a tökéletesedésnek ezt az útját kívánjuk bejárni, ígérve, hogy *hűséges sáfárai* leszünk a ránk bízott kincseknek.

SZÉNÁSI ZOLTÁN

„ÁLDJA MEG AZ ISTEN...”

Rónay László *emeritus professor*: igen gazdag ember, ha a gazdagságot a megismerés, megértés örömeivel, a szellemi-lelki élmények bőségével mérjük. Szüleitől hittel, kereszténységgel felvértezett tudást, örökséget kapott. Apai jussa: hitét a „Mindeniütt láthatatlan. Mindenben látható”-ba veti. Mer kételkedni saját magában is. Valló és válláló lélek: nem rejti véka alá, hogy kiben és miben hisz. *Ars sacra*-kutatásaim kezdetén tudtomra adta és a szeretet és humor jegyében indokolta: *Ez felér egy szegénységi fogadalommal — „Aki nekem szolgál, kövessen engem...”* (Jn 12,26).

Rendületlenül tud bízni, szeretni és örülni. Saját példájával tanít korrektségre, a jó ügy melletti kiállásra. Nyíltan szól a bicskei cigányosztályokban szerzett tanári-nevelői tapasztalatairól is: „Az-óta mérhetetlen derűvel hallgatom az esélyegyenlőséget taglaló könnyes szónoklatokat. Előtte töltsenek néhány hetet roma-környezetben. Majd rádöbbennek, mennyire nem ismerik őket, a gondolkodásukat, az életvitelüket. Cigányosztály... péro... nem gyerekjáték. »Maga itt akár vajda is lehetne...« — mondta Raffael Pisti. Ez volt tanári pályám legnagyobb elismerése.”

Kosztolányi életművét, az *Ezútkor* írói-költői örökségét akkor kutatta, amikor a hatalom csupán megtúrta a nemzedék alkotóit. *Márai*-monográfiát publikált, amikor az író a *tiltott* kategóriából még alig jutott át a *tűrtbe*. Béládi Miklóssal, Pomogáts Bélával együtt — az Irodalomtudományi Intézet Bodnár György által vezetett XX. századi Osztályán — akkor készített hiánypótló munkákat a Nyugaton és a szomszédos országokban virágzó magyar irodalomról,

mikor a vámosok még tiltott könyvek után kurasztak.

Jelenkorunk hitfogyatkozása közepette Mécs László kérdését tudatosítja: „*Ki a betyár? Ki a szent? / Magyarhonban ki a szent? / Ha a mérték tönkrement, / Senki, semmi meg nem ment!*” A hazaszeretet forrását a Tízparancsolatban, a szülők iránti tiszteletben jelöli meg. A megértés és bízó munka jegyében munkálkodik hit és tudomány, hit és műveltség szintézisében. Megértő, mert tudja: csak *tükör által homályosan* (*per umbras et imagines*) vagyunk képesek önismeretre és valóságismeretre is.

A „*Pietas et litterae*” (Kegyesség és tudomány) szellemében irodalmunk teljessége iránt érez felelősséget. Lelkiségének és pedagógiájának éltető forrása a *pietas*; melynek eszenciáját Jelenits István így összegezi: „Valami okos és mégis gyöngéd érzelmekkel átszótt alapmagatartást jelent ez a szó, tiszteletet a teremtés minden értéke iránt, családias közvetlenséget, amellyel az ember megtalálja helyét a teremtő és megváltó Isten terveiben, és tevékenyen, de szerényen igyekszik előmozdítani a közösség javát.”

A *stendhali* kikristályosodás pillanatára figyel. A Szent Ágostonon iskolázott Babits egészen más úton kereste Istent, mint Ady: „Fokozatosan jutott el a hit legszemélyesebb megvallásig, az életművet megkoronázó Jónás imájáig: a miértektől a magyarázatig.” Az *Esti kérdés* alapvetése: „*miért nő a fű, hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?*” Intellektuális szemlélettel vallotta az Intelligencia és Bölcsélet szentjéről: „nem az ész hite a döntő, hanem a szív kívánsága”. Az őszinteség a hit velejárója. Babits hitte „*Az Úristen őriz engem*”; kimondta: „*Kard ha csörren, vér ha csobban, / csak az ember vétkes abban.*”

A *Tanár Úr* hite valóban *katolikosz*; melyben egyetemesen benne rejlik a *Credo* ökumenikus lényege is. „*A jó mesternek nem szava, élete int az erőnyre*” (Juvenalis). Hite, embersége és magyarsága Ady intelmére kötelezi: „*Akarom: tisztán lássatok!*” József Attila igazát vallja: „*A lét dadog, csak a törvény a tiszta beszéd.*” Nem véletlen, hová születünk, hol élünk, mit és miben hiszünk, mire teszünk föl az életünket...

Neki az is fontos, hogy Németh László rontott szövegeinek javítását, az életmű kritikai kiadását miért kell szorgalmazni. Mert már valóban az a kérdés: „*Domonkos Mátyás halála után Illyést is bedarálják-e az elméleti emberek, akik kánonjaikat fércelgetik? Vagy rátelepszik a politika, és megfojtja, mint Németh Lászlót?*”

A drámaíró Rónay György még a *júdásokért* való felelősséget is felveti: „*talán a 'kárhozat fiaí'* is szeretnének *legalább egyszer* (...) az 'üdvösség fiaí' lenni”. A szívekbe írta eszményeit, nemcsak szavakba: „*Fiam, (...) legyen ez a vers neked útravalóm. (...) itt*

az ember vagy beledöglik a sárba, vagy eladja magát. // Mi vár rád? (...) eltűnöködöm sorsodon, mely sorsom folytatása is (...) utam hiába mégse volt, ha más majd célhoz ér helyettem..." (Rónay György: *Fiamhoz*).

Rónay László tudja: az ember csodálatos, de a gyerekek, az unokák a legcsodálatosabbak. Számára a hitvesi-asszonyi jóság, a sokunokás Család: földi mennyország. Alényeget apjától kapta: „*Ez a legfontosabb: igazán jónak lenni az emberekhez, családunkhoz. Szeretet nélkül semminek sincs értelme, és rengeteget vétünk a szeretet ellen. Pedig anélkül minden üres és meddő.*” Igazi *Pater familias*, Arany áldáskívánását példázta: „*Legyen élted szép fa, mit nap s szellő ápol, / Sokakra árny készül lomb-koronájából.*” „*Áldja meg az Isten ezen a világon, / Még a másikon is, szíveimből kívánom.*”

CS. VARGA ISTVÁN

FARKASFALVY DÉNES OCIST APÁT GNILKA-DÍJA

Farkasfalvy Dénes ciszterci apát, teológus, a Pápai Biblikus Bizottság egyetlen magyar tagja, nemzetközi hírű Szentírás-szakértő 1936-ban született Székesfehérváron.

Apja gépészmérnök, édesanyja egy kereskedő lánya. Ő volt a család negyedik gyermeke, akire hányatott sors várt. A II. világháború borzalmai láttán döntött a papi hivatás mellett. Első nagy példaképe Kaszap István volt, aki a ciszterci gimnáziumban érettségizett és jezsuita novicius lett. Amikor 1948-ban bezárták az egyházi iskolák többségét, Dénes Pannonhalmán lett bencés diák. Érettségi után nem lehetett bölcsészhallgató, ezért az Eötvös Loránd Tudományegyetemen jogot tanult. Az 56-os forradalmat harmadéves jogászként és fogadalmas szerzetesként élte végig Budapesten. Ezután előljárói tanácsára Ausztrián keresztül Rómába távozott.

Rómában a ciszterciek központi házában lakott, a bencések Szent Anzelm Egyetemén tanult. 1961-ben szentelték pappá. 1962-ben védte meg a teológiai doktori értekezését. Rómában sokat foglalkozott Szent Bernát műveivel, disszertációjának címe: *L'inspiration de l'Écriture Sainte dans la théologie de saint Bernard* (Herder, 1964).

1962-ben előljárói Dallasba küldték egy 8 osztályos magyar ciszterci gimnáziumba tanítani. 12 éven át volt az iskola igazgatója (1962–74 és 1975–81 között). Előadott az University of Dallas teológiai tanszékén is. 1988 óta a dallasi ciszterci közösség apátja.

Közben kétszer kapott egy-egy év tanulmányi szabadságot, ezalatt a római Pápai Biblikus Intézetben licenciátust szerzett. 2002-ben II. János Pál pápa a Pápai Biblikus Bizottság tagjává nevezte ki, és ezt a megbízást XVI. Benedek pápa

2008-ban újabb hat évre meghosszabbította. Az immár 104 éve működő bizottságnak ő az első magyar tagja.

Széleskörű munkássága során mintegy húsz könyve jelent meg, főként angol és magyar nyelven. Bibliográfiájában 115 cím szerepel, 43 angol és 72 magyar nyelvű munka.

Doktori disszertációja utáni teológiai munkásságát emigrációs folyóiratokban kezdte, főképp a Katolikus Szemlében és a Szolgálatban. Első magyar nyelvű könyve, a *Zsoltároskönyv* 1974-ben Magyarországon olyan közkedvelt lett, hogy még kétszer kiadták. 1976-ban a „Teológiai Kiskönyvtár” sorozatban jelent meg a *Bevezetés a szentírásstudományba*, valamint *A lelki élet teológiája*. Sokan használják ma is az 1983-ban megjelent Szent Pál Rómaiaknak írt leveléhez fűzött kommentárját.

1965-ben kezdett angolul is publikálni. Első angol nyelvű dolgozata Szent Iréneusz biblikus teológiájáról először a belgiumi Revue Bénédictine-ben jelent meg, de két amerikai kiadást is megért. Angolul jelent meg könyve az újszövetségi kánonról is: *The Formation of the New Testament Canon. An Ecumenical Approach* (Paulist Press, 1983). Magyar protestáns biblikusok körében is sokat idézett az 1986-ban megjelent Szent János evangéliumának kommentárja.

Mint műfordító is jelentős munkát végzett. A zsinati megújulást követő liturgiareform a római breviáriumot a latin nyelvű himnuszok teljesebb és kritikailag helyreállított szövegeivel gazdagította. Ezek a himnuszfordítások az új breviárium magyar nyelvre való átültetését akarták szolgálni. Egy másik műfordításkötete Rainer Maria Rilke vallásos tárgyú verseiből nyújtott válogatást.

1988-tól 2012-ig, négy cikluson keresztül a dallasi ciszterci apátság vezetője. Az új feladatok irodalmi tevékenységének további határt szabtak. Mégis tovább publikált angolul és magyarul, sőt 1991–92-ben sikerült felépíteni a Dallasi Apátság templomát, amely sokban hasonlít Bélapátfalva elnéptelenedett ciszterci apátsági templomára.

2010-ben jelent meg legújabb könyve *Inspiration and Interpretation, Theological Introduction to the Bible* címmel a Washingtoni Katolikus Egyetem kiadásában. Budapesten 2010-ben Stephanus-díjjal ismerték el munkáját.

Ez évben az augusztus 21–23-ig tartó Szegedi Nemzetközi Biblikus konferencia Gnilka-díjjal tünteti ki, és neki ajánlja az *Isteni bölcsesség emberi tapasztalat* konferenciakötetét, melyben a konferencia 30 előadója magyar, német, angol és olasz nyelvű tanulmányait gyűjtötték össze. A laudációt Szuromi Szabolcs Anzelm OPræem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektora írta. Isten éltesse még sokáig!

BENYIK GYÖRGY

DSIDA JENŐ ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI

Vannak költői életművek, amelyek megjelentésekor szinte sohasem lehet azt mondani, hogy az „összes verseket” kapja kezébe az olvasó, hiszen régi újságok lapjairól, diákkori füzetekből, magángyűjtemények mélyéről folyamatosan kerülnek elő újabb és újabb szövegek — nemcsak változatok, hanem eredeti, időnként igen figyelemreméltó művek is. A magyar irodalom története és persze az erdélyi irodalom története jól ismeri az életmű folyamatos kiegészítésének-kiegészülésének ezt a (nem egyszer izgalmas) tapasztalatát. Hogy csupán erdélyi példára hivatkozzam, ilyen folyamatos gazdagodásnak lehettünk tanúi Szilágyi Domokos zaklatott sorsú költői életművének többszöri megjelenése során. A folyamatosan bővülő, mindig új felfedezésekkel gazdagodó költői életmű kiteljesedésének nagyszabású példája első sorban mégis Dsida Jenő nevéhez köthető. Valamikor az ötvenes évek végén, pontosan 1958-ban írtam egy kis ismertetést a Katona Jenő (egykor neves katolikus publicista) által szerkesztett Könyvbarát című havilapban az erdélyi költőnek akkoriban megjelent *Tőparti könyvjörgés* című válogatott verseskötényéről. Ebben az (Áprily Lajos személyes hangot megütő bevezetőjével ellátott) kis kötetben akkor kevesebb mint száz költemény került az érdeklődő olvasó kezébe. (Erdélyben pedig még közel egy évtizedet kellett várni arra, hogy a költő válogatott versei megjelenjenek.)

Azóta több Dsida-kötet is napvilágot látott, Magyarországon is, Erdélyben is, a költő mondhatni, az irodalomtörténeti kánon „szakralizált” egyéniségei közé került, a kiváló (Kolozsvárról Szombathely mellé települt) irodalomtörténész: Láng Gusztáv monográfiát írt róla, és első sorban Egerben, az ugyancsak kiváló Lisztóczy László munkája nyomán, valóságos kultusz keletkezett, kiadványokkal, konferenciákkal. Ugyancsak nagy érdemeket szerzett a Dsida-filológia körül az úgyszintén kolozsvári származású tudós házaspár: Mózes Huba és Kabán Annamária. Most pedig Láng Gusztáv és (az elfeledett irodalmi alkotások fáradhatatlan búvárlója) Urbán László igen alapos és eredményes munkálkodása nyomán Szombathelyen megjelent a költő *Össze gyűjtött verseinek* minden korábbinál gazdagabb kötet — a korábbi gyűjtemények anyagát nemcsak tetemesen kibővítve, hanem jóformán megsokszorozva. Korábban ötszázhusz verset tartott számon a kolozsvári költő munkásságával foglalkozó filológia, ez most öt-százötvenöt új szöveggel bővült, és még ez a több

mint ezer költemény sem jelenti az életmű teljességét, a nagyszabású gyűjtemény gondozói ezt több mint ezerháromszáz műre teszik. (Még vagy száz költemény felfedezésében reménykednek!) Ami már önmagában is hatalmas teljesítmény, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a költő mindössze harmincegy esztendősen halt meg.

Dsida Jenő, erről korábban sem lehettek kétségeink, és most, a nagyszabású gyűjtemény tanulmányozása alkalmával még inkább elmondhatjuk, a huszadik század magyar költészetének legkiválóbb tehetségei közé tartozott. Ő maga is jól tudta, hogy nem lesz hosszú életű (szervi szívbetegséggel küszködött), már ifjú lírikusként valami sötét félelem kerítette hatalmába, és a szívbetegséggel együtt járó szorongások szüntelenül átszöttek költészetét. A fiatal szívnek azonban még nagyok voltak a tartalékai, a korai versekben elpanaszolt ott-hontalanság után Dsida Jenő lassanként védő és nyugtató menedékre talált a szerelemben, a természetben és a költészetben. Életének delén írta nagyszerű bukolikus költeményeit, két epikai elemekkel átszótt lírai remekét: a *Kóborló delután kedves kutyámmal* és a *Miért borultak le az angyalok Viola előtt* című népszerű költeményeket. Az előbbi játékba feledkező tavaszi hexameterekből épül, s szinte a reneszánsz önfeledt játékoságával fejezi ki a természetben megújulást kereső lélek boldog örömet, az utóbbi szerelmes ujjongás, amely megrengő érzésből és szelíd erotikából fon tündéri koszorút egy fiatal leány homloka köré. A bukolikus ihletés általános volt a harmincas évek fiatal költői között, a költészet Múzsája „menekülő Múzsá” volt ekkor, a természet és az idill feledtető békéje kínált oltalmat, ígérte egyszersmind a humánus értékek megőrzésének lehetőségét. Dsida Jenő természeti és szerelmi idilljei is az emberi élet elemi értékei mellett tettek vallomást, a Violát ünneplő „csodálatos történet” azt kívánta igazolni, hogy „a fájdalomnál erősebb a jóság”, a tavaszi kóborlásról írott „lírai riportnak” pedig az egyszerű öröm adott fénylő derűt.

A költő természeti idilljeinek mindig erősen erdélyi színezte volt. Valósággal megnevezte a Kolozsvár környéki tájat, amikor a kéklő Árpádcúcsra, a kristályvizű Szent János-kútra, Kolozsmonostor lágyan hajló, zöld dombjaira hivatkozott, mintegy rejtetten tett vallomást a szűkebb haza iránt érzett ragaszkodásáról. Pedig sohasem tartozott azok közé, akik harsányi közéleti kijelentésekkel akarták volna hitelesíteni költészetüket, a szülőföld szeretete és az iránta érzett hűség inkább titkos vízjelként ütött át a verseken. Ez a vízjel vált mind nyilvánvalóbbá élete végén, midőn az elviselhe-

tetlenségig fokozódtak az erdélyi magyarság terhei. A kolozsvári költő ekkor — a kisebbségi megpróbáltatások napjaiban — írta fájdalmas zsoltárát: a *Psalmus Hungaricus*, amely korábbi költészetének merengő és játékos dallama után a közösségi hűség és a történelmi felelősség szigorú morálját szólaltatta meg. Azt a hagyományos hangot idézte fel, amelyet a török pusztítással viaskodó egykori énekes: Kecskeméti Vég Mihály ütött meg, és amely Kodály Zoltán fájdalmas magyar zsoltárában zengett két országvesztő háború között.

Dsida kétségbeesésében nem bízott abban, hogy a történelem majd igazságot fog szolgáltatni nemzetének. Reményeit egy történelem fölött létező igazságosságba helyezte ezért: rövid életét végigkísérte megváltás hite és drámája, az a bizonyosság, hogy kérdéseire a létnek egy magasabb rendjében kaphat majd választ. „Angyalok citeráján” játszott, igazi „poeta angelicus” módjára tudta megszólaltatni az égi zenét, költészetének korábban éppen ez a szólama volt a legnépszerűbb: a *Chanson az őrangyalhoz*, a *Vidám kínálgatás keresztényi lakomán*, a *Jámbor beszéd magamról* című verseire gondolok. Ezekben a verseiben „angyalok motoznak”, az égi fények között egy természetfeletti bukolika tündéri játéka bomlik ki, a túlvilágot ugyanaz az idilli derű szövi át, mint az egyszerre légies és földies szerelmi költeményeket. Az angyalok a költő személyes ismerősei, ájtatosságaiknak rokokó bája van.

Érdeemes felfigyelni arra, hogy mind fiatalkori, mind későbbi költészetében milyen nagy szerepet töltött be az a költői ihlet, amely szinte napi rendszerességgel adott számot a keresztény hitvilág és az egyházi élet élményeiről. Dsida Jenő „gyakorló katolicizmusát” ezek a versek reprezentálják, tulajdonképpen egy teljes — a hitélet minden körét bejáró — imádságoskönyvet vagy költői naptárt lehetne összeállítani belőlük. Ezeknek a verseknek az igen nagy része most a költői hagyatékából került elő, a hagyaték ilyen módon külön is megerősíti azokat a vonásokat, amelyeket Dsida Jenő költői munkásságának és ihletének keresztény jellege tekintetében feltárt a kutatás. Különösen gazdag ihletforrást jelentettek a hagyományos keresztény ünnepkör eseményei, a gyűjteményes kötetnek van egy „fejzete”, amely ezeknek az ünnepeknek: a Nagyhétnek, a Húsvétnek, a Pünkösdnek, a Karácsonynak a költői ihletét mutatja (*Golgotán, Kálvária, Húsvétvárás, Pünkösd-i várakozás, Karácsonykor, Karácsonyi utazás, Szilveszter éjjel és így tovább*). Az ünnep megszentelésének készsége és az evangéliumi életforma őszinte emberi öröme sugárzik ezekből a költeményekből.

Poétikusok és őszinték Dsida Jenőnek ezek a költeményei, a keresztény költő igazi hangja mégsem bennük szólalt meg, inkább azokban a versekben, amelyek a megváltást keresik, a megváltás művé-

ben kívánnak személyes részt vállalni. Dsida Jenő az „imitatio Christi” drámaiságát ismerte fel, s a túlvilág fényében tündöklő szentek és angyalok mellett fel tudta idézni a krisztusi áldozat mélységét, azt a szenvedést és megaláztatást, amely végül a megváltáshoz vezet. Költészetében több alkalommal is visszatért a nagycsütörtöki virrasztás motívumára, a krisztusi szenvedéstörténetnek ez a mozzanata azonban korábban nem kapott személyes értelmezést. Mindenekelőtt *Nagycsütörtök* című versére gondolok: ez a nevezetes költői alkotás tulajdonképpen személyes vallomás, és a súlyos történelmi gondokkal küzdő, magányos erdélyi költő áldozatának keresztényi értelmét és természetfeletti távlatát világítja meg. A vershelyzet nagyon is köznapi: a Kolozsvárra visszatérő költő a székelykocsárdi vasútállomáson — a székely körvasút átszállóhelyén, amelyet mindig úton levő, fáradt székelyek töltenek meg — várakozik a csatlakozásra, s a hideg éjszakában valami emberi szóra, közeledésre, együttérzésre vágyik. Körötte ismeretlenek alszanak, s a teljes magányosság szorításában nincs senki, akivel megoszthatná gondjait. Ebben a szorongató lelkiállapotban ismeri fel a virrasztó Krisztus magányának és gyöttrődésének értelmét: az áldozat misztériumát.

Dsida Jenő vallásos költő volt, igaz, nem a kifejezés egy régebbi és talán hagyományos értelmében — számára a keresztény hit és erkölcsiség a lélek belső drámaival, mi több egy kiszolgáltatott nemzeti közösség történelmi drámaival függött össze. Láng Gusztáv bevezető tanulmánya helyesen állapítja meg a következőket: „Dsida Jenő költői világképének meghatározó eleme kereszténysége. Érett költészetében azonban nem találunk hitbuzgalmi költeményeket, mint diákkori zsenjei között. Istenélménye csaknem olyan ellentmondásos, mint Adyé. (...) kereszténységének értelme Krisztushoz való viszonyában tárul fel, aki emberré lett, halandókhöz hasonlatossá, s ezzel felszólította a halandókat, hogy hozzá hasonlatossá váljanak. Krisztus a földi embert és világot váltotta meg, és Dsida nagy élménye a »megváltott világ«, melynek értékei, szépségei és az általuk gerjesztett életöröm mintegy megtisztul ebben a hitben.” Életöröm és halálfélelem — e két egymással ellentétes, mégis az igazán nagy költői életművekben (egy Ady Endrénél, egy Babits Mihálynál, egy József Attilánál, egy Illyés Gyulánál) egymással összefonódva érvényesülő élmény — szorosan összefügg Dsida Jenő költészetében is. Valójában a korai versekben is megtalálhatók ennek nyomai: az új és (a lehetőségek szerint) teljes kiadás azt igazolja, hogy a kolozsvári költőt huszadik századi líránk legnagyobb mesterrei között kell számon tartanunk. (*Savaria University Press, Szombathely, 2011*)

POMOGÁTS BÉLA

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

A KÖLTÉSZET VARÁZSLATA II.

Két olyan kötetet is gyönyörűséggel és tanulással olvastam, amelyek nem költeményeket, hanem verselemzések és esszék tartalmaznak. Vasy Géza *Versvilágba* vezet olvasóját (Krónika Nova Kiadó), s megtanít arra, hogyan ismerhetjük fel a költemények mondandóját, szépségét, és e tudás birtokában miként lelhetjük örömeinket, gyönyörűségünket abban a világban, amelybe a költő kalauzol.

Az elemző felelőssége. Erre gondolhatunk a kötet első három költőjével (Fazekas Mihály, Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc) foglalkozó tanulmányok olvasása közben. Kivált ha olyan versek elemzésével szembesít, mint *A magyarokhoz*, a *Himnusz*, és a *Zrínyi második éneke*. Mindhárom a szó legnemesebb értelmében vett „magyarság-vers”, s ez a választás mindent elárul a szerző irodalomszemléletéről, amelyet talán úgy jellemezhetünk, hogy figyelmét a költemények máig érvényes mondandójára s annak művészi megvalósítására egyszerre összpontosítja, s ezzel olyan értelmezési mintát kínál, amelyet némelyek mehaladottnak vélnek, észre sem véve, hogy az elmélet túltengése cseppet sem használ az irodalom szeretetének. Egy „irodalomtudós” *A keltetektorán jött csendes esőhöz* méltatása közben semmiképpen sem írta arról, hogy a természet rendje ma is meghatározza az emberi létet: „mezőgazdasági termelés nélkül nem lenne emberi élet, s az ösztönzés, az ‘esőcsinálás’ újkori praktikái eléggé szűk körben hatnak”. Am részben innen indulva érthetjük meg Fazekas Mihály költeményének kettős — népköltészeti és felvilágosodáskori — kötődését, amelyet elmélyít a versbe rejtett társadalombírálat. Ezt kibontva teljességében tudjuk átlátni a lírikus mondanivalóját, amely máig érvényes.

Értékorientáció és értékközpontúság ugyancsak meghatározója Vasy Géának az irodalommal s benne a versekkel kialakított kapcsolatának. A *Búcsúzás Kemenes-Aljától* kötetének egyik legszebb írása. Meggyőzően mutatja ki, ahogy a költő bravúrosan egysúlyoz „érzelgős és természetes érzelmesség, fennköltség és népies egyszerűség között”. Az is kitűnő megfigyelése, hogy Berzsenyi finoman, de határozottan jeleníti meg a mindenori ember esendő voltát, amely nem annak a következménye, hogy természetünk a gonoszságra fogékony, hanem annak, hogy nem ismerjük fel a követendő magatartásmintákat, s az emberi lét leglényegét. Ennek cso-

dátatosan szép kifejeződése *A közelítő tél*, a beteljesedő végzet elégikus sors-szimfóniája, amely a természetbe vetítve jeleníti meg az emberi élet végességét. A beleérző elemzés emellett a méltán népszerű költemény kivételes szépségére is ráirányítja figyelmünket.

A kiválasztott írók és művek visszaidézik azokat a monográfiákat, amelyekben Vasy Géza teljességre törekedve dolgozta föl az életműveket. A modern magyar líra egyik legfontosabb tartományának avatott elemzője ezúttal a teljesség helyett kedves szerzőinek műveivel, világképével, legjellemzőbb törekvéseivel szembesít, Illyés Gyulával, Bartókról és Kodályról írt verseivel és a *Számadóban* megfogalmazott, a maga korában oly jelentős költő-szerepével; Vas Istvánnal, Kormos Istvánnal, kinek életrajzában annak idején fontos módosításokat végzett. Nagy Lászlóval, egyik legkedvesebb lírikusával, Juhász Ferencsel, Csoóri Sándorral, Utassy Józseffel, Kiss Benedekkel, Nagy Gáspárral és másokkal. Milyen érdekes, hogy többnyire épp azokkal, akik kritikával szemlélték korukat, s olyan szerepeket is hibátlanul játszottak el, amelyek szerencsés történelmi körülmények között nem a költő szerepei. Életművükben talán az igazság kimondása volt valamennyiük legjellemzőbb vonása. Nagy Gáspár hatalmas port fölvert költeménye, *A fiú naplójából* elemzésének összegzésében írja e valamennyi költő törekvésére érvényes jellemzést: „A vershez szorosan hozzátartozik az utólete is. Szent Pált sem csak azért idézte Nagy Gáspár, mert kedves szerzője, hanem mert ő az a bizonyos Saulus, akiből Paulus lett, akinek volt ereje ahhoz, hogy letérjen a homály követéinek útjáról, és látóvá változva hirdesse az igét, az igazságot.” Szép végzava Vasy Géza kötetének is.

Ha van méltó örököse a nyugatosok esszéinek, Fráter Zoltán az egyik legmértőbb és legavatottabb. S ha van, aki belegyökérzik az irodalomba, ismét őt említhetem. *Hagyomány, hatás, iszony* (Holnap Kiadó) címmel kötetbe gyűjtött esszéi azt a kort idézik, amikor fontos volt az irodalom, az író pedig titkok tudója, mint Krúdy Gyula, akiről ciklusnyi írás szól. Emlékezhetünk Márai *Szindbád hazamegy* című csodálatos regényére, amelyben a kissé bágyadt, „öreg hajós”, azaz Krúdy azon tűnődik, kinek ír, s hová lettek az írók. Sokszor az a benyomásom, hogy Fráter Zoltán kezd nyomozni: tényleg, hova rejtőztek az igazi írók, hová lettek a megragadó művek, s amikor rátalál egyik-másikra, boldogan fújja le róluk a port, s olvassa-olvassa őket annak bol-

dogságával és szenvedélyével, aki biztosan tudja, kincset talált. A kincseszék szenvedélye eleve fontos olyan korban, mely azt sugallja, hogy másutt kutassunk, kevesebb fáradsággal, s amikor rádöbbenünk, hogy talmi utáztatokat leltünk, már késő.

Radnótiról (is) tudjuk: egyetlen verssor is lehet kényes és szeszélyes. Fráter Zoltán nem sajnálja a fáradságot, hogy felkerekedjen, s akár egy ilyen sornak is nyomába eredjen. Végighalad a régi Pest-Budán, a zsaluk résein át látja a készülő festményeket, hallja a kislányok bizonytalan zongorajátékát, érzi a kedvelt vendéglőkből párálló ételek illatát, a diszkrétén leeresztett függönyök mögött fojtott borral töltekező Ady Endrét, a magányába húzódott, mégis mindenre figyelő Babitsot, egyszóval az irodalmat és az írókat, akik kínban vagy könnyedén alkotják műveiket, a lármas várost és a csendes vidéki kúriákat, egyszóval mindent, ami élt s lassan elszüllyed az időben. Ő azonban még behatol a múltba, hallani véli a lovak patkóinak dobogását, amint friss bort kóstolni viszik Krúdyt a Balatonhoz. Osváth Ernőt a New York kávéházban, amint elmélyült olvasás után kimondja a boldogító igent vagy a csüggesztő nemet, a játékos, alakváltoztató Weöres Sándort a végtelennel szemezve. Nagy mutatvány, méltó a hajdani nagyokhoz, akik alighanem elégedetten szemlélik az életmentő, szavak szépségére tanító utódokat.

RÓNAY LÁSZLÓ

DAN STANCA: ÁTLÁTSZÓ SÍROK

Két veszedelem várt a rendszerváltás után a posztszocialista országokban élő értelmiségiekre. Az egyik, ha külföldön keresik a boldogulásukat, a másik, ha odahaza maradnak. Dan Stanca a jelenlegi román társadalom állapotát érintő regényének, az *Átlátszó síroknak* az írója ezzel a nyomasztó végkövetkeztetéssel tehetett pontot köteté végére. Vita tárgya lehetne, hogy ez a helyzetértékelés mennyire mondható általános kelet-európai tapasztalatnak. Az egypárt-rendszerek elnyomó jellege és brutalitása országoként változott. Ahogyan nem hozható azonos nevezőre az ebbe a csoportba tartozó országok demokratikus hagyománya, gazdasági fejlettsége és civil öntudata sem. Innen nézve nagy merészség homogén tömbnek látni és látatni a politikai önrendelkezésüket kivívó országokat. Am az azóta eltelt két évtized korántsem örömteli tapasztalata, hogy olyan átmeneti korszak köszöntött ránk, ami illúzióvá tette a fejlett világhoz való gyors és zökkenőmentes felzárkózást. Ez a tény alapvetően befolyásolja a

társégekben található országok nyújtotta életheletőségeket és azt a szigorú értelemben filozófiai irányultságú egzisztenciális kérdést: miként lehet megtalálni az élet értelmét Európának ebben a felében.

Még a művelt hazai olvasó számára sem cseng ismerősen Dan Stanca neve, ami önmagában nem vezethető vissza a szomszédos kultúrák iránti általános tájékozatlanságra. Mint a kötet fordítójának, Kirilla Teréznek a regényhez írt előszavából kiderült, a román prózaíró odahaza is felemás helyet foglal el. Az 1989-ig tartó publikálási tilalma miatt nem kevés erőfeszítésbe került a szerzőnek, hogy elfoglalhassa az őt megillető helyet a kortársak között, akiktől — tudjuk meg a fordítótól — nemcsak művészeti felfogása, hanem az egyáltalán nem lebecsülendő jelentőséggel bíró generációs különbségek is elválasztják.

Dan Stanca bátor író, amit művészeti jellegű megállapításnak gondolok. Invencióval teszi regénye témájává a közelmúltat, amitől a kortárs magyar irodalom nagyjából úgy fél, mint ördög a tömjénfüsttől. Még akkor is merész vállalkozásnak gondolnám alkotását, ha az elmúlt években született volna, ám az *Átlátszó sírok* 1998-ban jelent meg, ami jelzi: a korra, a korproblémákra való reflektáltság mintha jobban sajátja volna (akár egy kiragadott példa alapján is) a kortárs román prózának, mint a magyarnak.

„Szeretném bánni, hogy elhagytam a hazámat, de képtelen vagyok rá” — vallja meg mindjárt a regény nyitómondatában ottawai otthonában Ruxandra, aki művészettörténészként dolgozik a kanadai városban. A férjével, Christiannal külföldön élő asszony konformitása abban is megragadható, hogy fiatalkori szerelmét, Horiát hátrahagyva választja az unalmas, megbízható, jól kereső férjet, és vele a steril civilizációt biztosító tengerentúli országot. Sorsa annak bizonyítása, hogy az élet megoldhatatlan feladat. Bármit — pontosabban bárkit — választ: rosszul választ. Nincs megoldás. A kanadai tartózkodását az étellel kötött munkaszerződésnek nevezi. Helyzetét így ábrázolja: „még hiszem, hogy az élet jóval többet jelent ennél, szeretetet, lázadást, szenvedést, reményt, és nem pusztán megszokást vagy gépiességet. Romániát viszont mindenáron el akartam hagyni. Nem bírtam tovább elviselni a barbárságot, a koszt, a kollégák alkoholtól bűzlő lehetőségét, a zsúfoltságot, a buszon az izzadátszagot, a kóborló ebek látványát (...).”

Ebben a keretes regényben Ruxandra emlékezése nyitja és zárja a történetort. A kettő közötti összekötő kapocs a házaspárt otthonukban felkereső Balan professzor, aki a szó szoros és átvitt értelmében is két világ határán áll. Nem re-

kedt otthon, de nem is él külföldön. Ő hozza és viszi a két világ közötti híreket. Tőle hallunk a nemesi ivadék és sokra hívatott Horia peremlétre szorulásának krónikájáról, és annak a groteszk házasságnak a történetéről, amit a valamikor elragadó szépségű, elmebeteg Elisabettel kötött. Viorel Untaru, a nő valamikori szeretője hozza tető alá a frigyet, aki gonosz játékosztonét éli ki a kérértlen kerítő szerepében.

A Stanca bemutatta világban semmi nem működik. A kvalifikált, értelmiségi életre vágyó házaspár Kanadáig menekül a rendszerváltás után is nyomasztó romániai valóság elől. A művelt és művészi érzékenységgű Horia Cantacuzino képtelen megtalálni a helyét a szépnek nem nevezhető új világban, a valamikori nőgyógyász, Viorel Untaru zöldséges üzletet nyit. Talán Balan professzor az egyetlen, aki a nagy átalakulásban az orvoselit tagjaként képes megkapaszkodni, de illúziótlanságával vegyes cinizmusára nehéz jelzőt találni. Elizabet a vallásban keresi a gyógyírt, ám sorsa azt mutatja, hogy a skizofrénia egyre ördögibb köreit járja be. Háttérként az ortodox egyházzal kacérokodó megválthatatlan társadalmat találjuk, amelyik a Nemzeti Megváltás Katedrálisának építésével szeretne közelebb jutni az üdvözüléshez.

A mágikus realizmus kelet-európai változatát kapjuk az írótól, aki a hívők előtt bezáródó katedrálissal adja az olvasó értésére, hogy a megváltás nem lehet társadalmi program. A Horia testére nőtt szemfürtök — ezek teszik számára átláthatóvá a sírokat — egy olyan társadalomban pásztáznak, amely titkokkal terhes, de amely hiába lehetne immár a megismerés képességének birtokában, ha ez a megismerési folyamat már senkit sem érdekel. (Ford. Kirilla Teréz; *Napút Kiadó*, Budapest, 2011)

BOD PÉTER

DIÓSI DÁVID (SZERK.): A HALÁLBIZTOS HALÁL Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról

„Ülünk ott s egyszer hanyot vágja magát. Aztán elékandardott, s akkor fel a karjával, s azt mondja: »Istenem, Istenem...«, ne hagyj el.« S akkor így leereszkedett, visszavágta magát. S mondom az ángyának, nézd meg te, kapaszkodik a Jóistenhez... Legyen párttag az ember, de (...) az utolsó pillanatban csak kapaszkodik az Istenhez...» Így mesél egy csíkszentdomokosi parasztember, amikor a néprajzkutató a halálról kérdezi (128–129.). Bár a gyűjtést egy teológiai konferencia szövegeit közreadó kötetben olvas-

hatjuk, maga a könyv csak elvéve fogalmaz ilyen direkten a hitre vezető halálról. „Interdiszciplináris szemszöveget” kíván érvényesíteni (7.) — persze ebből a szemszögből nem kizárva az Evangélium fényét.

Az előszó már megadja a témához illő alaphangot: nem a technikai részletek sorolásával indít (milyen konferencia anyagából áll a kötet, kik vettek rajta részt, kinek köszönhető a megjelenés...), hanem Karl Rahner hétköznapiaságból kizökkentő gondolataival (hogy ezek aztán először 6, majd 154 oldallal később újra megismétlődjenek — immár hivatkozással). Diósi Dávid bevezető esszéjének olvasásával tudatunk már a halálhoz való köznapi és „tanatológiai” viszonyulás alapvető módjai felett körözhet. A halál először is nyugtalanító, gondolatától az ember igyekszik az életbe menekülni: ennek egyik alakja lehet persze, ha mondjuk a halálról olvasunk válogatott érdekességeket. Ehelyett (a szereplők közül) Heidegger igyekszik minket visszatéríteni szorongásunkhoz, hogy abban ráeszméljünk, az életnek jelentőséget és formát csak a halál ad. (Akkor már illő lenne megemlíteni a sztoikusokat is: ők a halált kivetik az élet eseményei közül, mivel nem éljük át, így náluk az elmúlástól nincs is miért féljünk.) Mindeközben a teológia a halál „jóra magyarázására” törekszik (*teodicea*, illetve feltámadás-tan), abban a nehéz helyzetben találva magát, hogy halandóságunk súlyát nem csökkentve kell elénk állítania az örök életet — így a fenyegetettség-érzés és a megnyugvás is horizontjához tartozik. A kötet címhez hasonló haláli szójátékok és irodalmias sziporkák túlradása nem is rontja el a szöveget, bosszantóvá válik azonban, amikor pontatlanságokat eredményez vagy hibákkal társul (mint a halálbiztos „*halál*” esetében — csak a könyvgerinc kínos példáját fölelgetve).

A kötet alcíme pedig egészen pontos, kétértelműségében is. Eredetileg II. János Pál pápa alkalmazta az élethez való jogot tagadó kultúránkra, de ha ezt nem tudnánk, a kultúrtörténetre tett utalásként is értelmes. Hiszen ha összemérnénk az itt szereplő művek tartalmát, arra lyukadhatnánk ki, hogy az esetek legnagyobb részében kultúrtörténeti adalékokkal találkozhatunk. A felhalmozott tudásanyagból a következtetések levonása sem marad el, bár néhány esetben támadhat hiányérzetünk. Érdekes példaként Holló László *Halál az élet előtt* című tanulmányában megállapítja, hogy nem beszélhetünk a fogantatás „pillanatáról”, hiszen az egy hosszú folyamat, mégis, erre nézve a konklúziót már Holló Gergely vonja le a halál megállapításával kapcsolatban: mivel „pillanataról” klinikai értelemben nem beszélhetünk, „meghatározása az adott

kor kultúrájától, hagyományaitól, erkölcsseitől is függ, ráadásul nem természettudományos ténykérdés. Nem fedezhetjük fel, mi a halál [illetve a fentiek alapján: a fogantatás pillanata], hanem meg kell határoznunk, mit tekintünk annak” (52.).

Rátérve egy tartalmi áttekintésre: a fenti két tanulmány alkotta egységhez sorolhatjuk még Vik Jánosét, amely szintén sokban támaszkodik az orvostudományra, és arról fest árnyalt képet, hogy a halálközeli élmények misztikus tapasztalatainak milyen értelmezési lehetőségei állnak nyitva teisták és ateisták előtt. Meglepő módon az egyház állásfoglalása egészen agnosztikus ezekkel kapcsolatban. Ezt a három művet teológiai keretbe fogja két regensburgi professzor, Tobias Nicklas és Harald Buchinger írása. Majd a középkor halálkultusza lép porondra: a „meghalás művészetét”, a keresztény eszménynek megfelelő „jó halált” taglaló *Ars moriendik* és a haláltáncmotívumok bemutatása által. Két néprajzkutató (köztük Balázs Lajos, akinek gyűjtését olvashattuk a kezdő sorokban) a népi vallássosság halálélfogását mutatja be. Az első cikk sarkosan fejezi ki, mennyire elítélendő a modernitás halállal szembeni attitűdje, és ezzel ellentétbe helyezi — halványuló ideálként — a szinkretikus, keresztény színezetű népi hiedelmek világát. Bár nyilvánvaló, hogy az általa felhozottakat egészen más irányba is narrálhatnánk, népi bölcsességei és (belső) vitára okot adó jellege kiemelhető fejezete avatják Táncozás Vilmos írását, amely a tanulmányok közt inkább tűnik a publicisztika műfajába tartozónak.

A kötet végén szereplő szövegeket, ha lehet, az üdvtörténet szellemisége még inkább átjárja. Két tanulmány a tisztítóút és a pokol elképzelésének megváltozását mutatja be a 20. századi teológiában. A másodszer szereplő Diósi itt is képet képre halmoz ugyan, de a pokolról szóló kétoldalas leírásából kiderül: egyetlen prédikációval képes megfelelni a teológia komoly kritériumainak és a jámbor hívők érzékletesség-igényének. Még ha az utána következő Jitianu Livianál azt is olvashatjuk: „Bármilyen jellegű »pokol részletezéssel« találkozunk, teológus kötelességünk visszautasítani azt” (180.). Havas László „első államelméleti szövegünket”, a Szent István-i *Intelmeket* helyezi eszkatológiai perspektívába, összevetésben Benedek *Regulájá*val. A legutolsó, betetőzés értékű írás Marton Józsefé, aki felvezetésében a halált már „égi születésnappá” fordítja át (195.). Az általa írt szövegben a korábban is többször előtérbe kerülő vértanúk közül egy magyar lép ki: Gajdátsy Béla, akit a kommunizmus idején hurcoltak meg, és akinek lelki gyakorlatával zárul ez a konferenciakötet.

Mindenképp a gyűjtemény erénye, hogy nem kalandozik el, figyelmünket folyamatosan az elmúláson tartja; egy fia szöveg sincs benne, amely csak a szereplés ürügyén került volna be. A speciális problémákat tárgyaló, átfogó tanulmányok, mint amilyenek a prenatális diagnosztikát, a klinikai halált vagy a katolikus temetkezésre vonatkozó előírásokat taglalók, hitelesen mutatják be az egyház álláspontját, az olvasó józan és elfogulatlan képet kaphat és alkothat belőlük kiindulva akár a magzatok születés előtti egészségi vizsgálatával kapcsolatos etikai kérdésekről, akár a temetkezés módjait illetően (az eutanáziáról azért kevésbé, hiszen ez a könyvben csak áttételesen kerül szóba). „Fő mondanivalóról” értelmetlen lenne beszélni, mindenesetre az egyik leghatározottabban megjelenő sugalmazás az előadásokban, hogy a halált fogadjuk el az élet részeként: csak ettől a vállalástól lehet teljes. Ha takargatjuk a halált, akár szó szerint, zárt koporsókkal, vagy amikor tabuként kezeljük, az élet teljessége ellen vétünk.

Jóllehet ez a tizenöt beszéd sokfelől kérdez a halálra, az elmúlás kérdései továbbra is szorongatók a haláltól elidegenedett „halál kultúrájában”. Már az is, hogy belenyugodhatunk-e egyáltalán az élet elvesztésébe? Vagy amit Camus *Pestise* vet fel hasonlóan nyugtalanítóan: egy kereszténynek küzdenie kell-e bármiként is a halállal? Ha beszélünk is róla, misztériumként kezeljük-e, vagy minden igyekezzettel még életünkben törekedjünk titkának kikutatására? Banális kérdéseknek tűnhetnek ezek, ám mint a kötet legfiatalabb szerzője, Deák Zsuzsanna mondja: banális kérdéseinkre nem kaphatunk banális válaszokat (93.). Gajdátsytól olvashatjuk válaszul az utolsó lapokon: „Félek-e a haláltól? Aki helyesen gondolkodik, nem fél” (203.). A jó halál és a jó élet (illetve a jó születés!) helyes viszonyba hozásának nehéz feladatát kapjuk útravalóul a gyulafehérvári konferenciáról. (*Szent István Társulat – Verbum*, Budapest – Kolozsvár, 2011)

PAÁR TAMÁS

BARNA GÁBOR: AZ ÉLŐ RÓZSAFÜZÉR TÁRSULATA Imádság és imaközösség a 19–21. századi vallási kultúrában

A nemrég Stephanus-díjjal kitüntetett szegedi etnográfus, Barna Gábor akadémiai doktori értekezése most már könyv formájában is elérhető az érdeklődők számára. A szerző vallási társulatok iránti érdeklődése gyerekkorából eredeztethető, ami aztán fiatalkori élményei, egyetemi gyűjtőútjai révén egyik fő kutatási területévé

vált. A rózsafüzér társulat egyike volt a második világháború előtti gazdag, szerteágazó vallási egyesületeknek, amelyek a későbbi hatalmi tiltások következtében szinte mind megszűntek, ez a szervezet azonban túlélte, s ma is működik számos településen, plébánián. Ez számos kérdést felvet, többek közt, hogy miként tudott és tud élni, kik éltek, mit találnak benne fontosnak tagjai, milyen kegyességi irodalom befolyásolja szemléletüket, milyen értékrendet közvetít általa a klérus.

Barna Gábor eme terjedelmes munkájában a lehető legtöbb oldalról közelíti meg ezt a vallási gyakorlatot, s célja e hitéleti csoportkultúra feltárása, rögzítése, elemzése és értelmezése. Egy közösség nemcsak szociológia tény, hanem vonatkozó fogalom is, hiszen tagjait valamiféle közös alapon egyesíti, illetve megkülönbözteti más csoportok tagjaitól. A vallási csoportszerveződés alapja mindenképp a krisztusi ígéret, hogy „*Ahol ugyanis ketten vagy hárman összegyűlnek a nevemben, ott vagyok közöttük*” (Mt 18,20), azaz ez a tanítás eleve a közösségi vallásgyakorlásra ösztönzi a híveket. A rózsafüzér több imádságból (*Miatyánk, Üdvözlégy Mária, Dicsőség, Hiszekegy*) és a hozzájuk kapcsolódó *titkokból* több évszázad folyamán szerveződött szerkesztett imádságfüzérre, s feltételezhető, hogy a vallásosság-nak ezen formája nemzeti nyelvű volt. Adatok erről már a 13. század végéről is találhatóak (az első magyar nyelvű utalások a 16. század elejéről származnak), míg a rózsafüzéres ábrázolások a 14. századot követően tűnnek fel képeken és síremlékeken. Az eredettel kapcsolatban a kutatók fontos témája a keresztény rózsafüzér mint imaszámláló eszköz, hiszen az ima megsokszorozása számos vallásban megtalálható kellék a transzcendens erőhöz intézett kérések nyomatékosságára. Az ájtatosság már kezdettől fogva összekapcsolódott az imaszámlálásra való tárggyal, az ugyancsak rózsafüzérnek nevezett eszközzel, ami a történelem folyamán egyes időszakokban a viselet részévé is vált, apotropeikus szerepet is betöltve.

Mind a köztudatban, mind a rendi hagyományban erőteljes elgondolás, hogy a rózsafüzér imádságát és eszközeit Szent Domonkos magától Máriától kapta az eretnekek elleni küzdelméhez. A keresztény Európának a leginkább ismert, domonkosokhoz kötődő laikus vallási közössége valóban a rózsafüzér társulat, aminek három formáját is ismeri a vallási gyakorlat.

Ezek közül egyik az Élő Rózsafüzér társulat, amelynek első hazai egyesületét Győrben alapították meg 1843-ban, s a 19–20. század fordulójára a legnagyobb létszámú civil társulattá vált, közel 1500 egyesületben majdnem 300.000 taggal. Ugyanekkorra a görög katolikusok is átvették és követték ezt a társulati formát és imádkozási gyakorlatot.

A kötet fejezete önálló tanulmányokként is megállná helyüket (egymásra következésük kaleidoszkopikus sokszínűségre emlékeztető). Érdekes a rózsafüzéres áhítatirodalomról (a társulati kiadványoktól kezdve a vallási ponyváig) szóló rész, amely kiadványok idővel a katolikus propaganda modern csatornáivá is váltak. A téma egyik adaléka a társulat tárgyi világához kapcsolódóan a rózsafüzérek anyagválasztéka, színei, beszerzési lehetőségei (a kalocsai olvasógyár negyven éven át működött), vagy egy konkrét társulat (kunszentmártoni) bemutatása. A társulati mindennapok mind múltbeli, mind jelenkori vallásgyakorlatáról is hosszú leírás olvasható, annak tagjairól, tisztségviselőiről vagy sajátásgos rítusairól. Külön rész foglalkozik az ájtatosság populáris művészetben való megjelenésével (gazdag anyag található a képmellékletben), illetve a „szentemberekkel”: a társulatvezetőkkel, énekszerzőkkel. A kor lelkiességi igényeihez való alkalmazkodás jele új titkok felvétele (a transzcendensnek az e világiban való jelenlétét hangsúlyozó *világosság titkai*) és az imacsoportok újfajta átszerveződése.

A rózsafüzér létrehozta a maga sajátos szellemi kultúráját, kialakította a tereit és szakrális idejét, ám az utóbbi évtizedekben mégis sokat veszített vonzerejéből, valószínűleg a rohanó életstílus következtében. A szentolvasó újrafelfedezésre váró kincs, amelyet II. János Pál pápa *Rosarium Virginis Mariae* apostoli levelében (2002) klerikusokra és laikusokra egyaránt rábízott, e szavakkal: „*Fogjátok újra kézbe a Rózsafüzért, fedezzétek fel az ima erejét a Szentírás fényében, a liturgiával összhangban, a mindennapi élet körülményei között. Bár ez a felhívásom ne lenne pusztába kiáltott szó!*” Barna Gábor könyve ennek a tárgynak és imádságnak gazdag és sokszínű kultúráját mutatja be, mely a szakma számára alapmű, de amelyből a hívők megerősítést és további inspirációt is nyerhetnek. (*Szent István Társulat, Budapest, 2011*)

ZARÁND KINGA

SOMMAIRE

- PETER HÜNERMANN: Sur le Concile Vatican II
 ROCH KERESZTY: La mission d'Israël du point de vue catholique
 PÉTER TUSOR: Le pape Innocent XI et la Hongrie
 GERGELY ANDRÁS
 NACSINÁK: La joie comme péché aux débuts du monachisme?
 ■ Extraits des carnets conciliaires de Mgr Gérard Philips
 LÁSZLÓ RÓNAY: Le déclin de l'Occident ?
 ■ Poèmes de György Czigány, Valéria Simek et Péter Vasadi
 ■ Hommage à László Rónay pour son 75e anniversaire,
 par István Cs. Varga et Zoltán Szénási

INHALT

- PETER HÜNERMANN: Über das II. Vatikanische Konzil
 ROCH KERESZTY: Die Sendung Israels aus katholischer Perspektive
 PÉTER TUSOR: Papst Innozenz XI und Ungarn
 GERGELY ANDRÁS
 NACSINÁK: Freude als Sünde im frühen Mönchtum?
 ■ Zitate aus den Konzilsaufzeichnungen von Msgr. Gérard Philips
 LÁSZLÓ RÓNAY: Der Untergang des Abendlandes
 ■ Gedichte von György Czigány, Valéria Simek und Péter Vasadi
 ■ Laudatio für den 75-jährigen László Rónay, von István Cs. Varga
 und Zoltán Szénási

CONTENTS

- PETER HÜNERMANN: About the Second Vatican Council
 ROCH KERESZTY: A Catholic perspective on the Mission of Israel
 PÉTER TUSOR: Pope Innocent XI and Hungary
 GERGELY ANDRÁS
 NACSINÁK: Joy as Sin in Early Monasticism?
 ■ Quotes from the Notes of Msgr. Gerard Philips during the Council
 LÁSZLÓ RÓNAY: Decline of the West?
 ■ Poems by György Czigány, Valéria Simek and Péter Vasadi
 ■ Homage to László Rónay on his 75. Birthday, by István Cs. Varga
 and Zoltán Szénási

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, HAFNER ZOLTÁN, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Gyomai Kner Nyomda Zrt. Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364

Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadó-

hivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekk száma: OTP.

VII. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: 2012. évre 5.040,- Ft, fél évre 2.520,- Ft, negyed évre 1.260,- Ft. Előfizethető külföldön a

KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 15.240,- Ft/év vagy 95,- USD illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 500 Ft

VIGILIA

SZEMLE

■ DAN STANCA
DIÓSI DÁVID (SZERK.)

BARNA GÁBOR

Hónapról hónapra
Átlátszó sírok
A halálbiztos halál. Tanulmányok
az elmúlás és a halál kultúrájáról
Az Élő Rózsafüzér Társulata.
Imádság és imaközösség a 19–21. századi
vallási kultúrában

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bod Péter, Paár Tamás,
Rónay László és Zaránd Kinga

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A II. Vatikáni zsinat utóéletéről
- Ottlik Géza és Örkény István centenáriuma
- Bagyinszki Ágoston, Balázs Zoltán,
Peter Hünermann, Kajtár Edvárd,
Örsy László, Pomogáts Béla,
Puskás Attila és Török Csaba tanulmánya
- Borbély Szilárd, Fecske Csaba,
Filip Tamás, Hámori Attila,
Muszatics Péter és Vasadi Péter írása

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap

9 770042 602005 12008